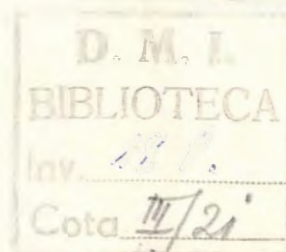

OK-44

COMISIUNII

PUBLIKAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

1 9 3 9

COMISIUNEA MONUMENTELOR ISTORICE

PREȘEDINTE: N. IORGA

Membri: IOAN ANDRIEȘESCU, PETRU ANTONESCU, ALEXANDRU LAPEDATU, AURELIAN SACERDOȚEANU, PR. NIC. POPESCU, VICTOR G. ȘTEFĂNESCU, ARTUR VERONA, G. OPRESCU ȘI VIRGIL DRĂGHICEANU.

Secretar-Director: VICTOR BRĂTULESCU.

CUPRINSUL

TEXT:

	Pagina
N. IORGA: <i>Veche artă moldovenească în Ținutul Neamțului</i>	1
VICTOR BRĂTULESCU: <i>Biserici din Prahova</i>	15
N. IORGA: <i>Biserici Dâmbovițene</i>	35
<i>Cronică</i>	47
<i>Resumat frances</i>	48

ILUSTRAȚIUNI:

	Pagina		Pagina
<i>Veche artă moldovenească în Ținutul Neamțului.</i>		<i>Biserica din Boldești.</i>	
Fig. 1. — Biserica din mănăstirea Pângărați	1	Fig. 1. — Biserica din Boldești. Plan și secție	20
No. 1. — Icoană în biserica din Văleni, Piatra-Neamț	1	Fig. 2. — " Fațada	21
No. 2. — " " " " " "	2	Fig. 3. — " , Prahova. Judecata	
No. 3. — " " " mănăstirea Pângărați	2	din urmă: Iadul	22
No. 4. — " " " Văleni, Piatra-Neamț	3	Fig. 4. — Biserica din Boldești, Prahova. Raiul	23
No. 5. — " " " Pângărați	3	Fig. 5. — " Crearea lui	
No. 6. — " " " " " "	8	Adam și a Evei	24
No. 7. — " " " Văleni, Piatra-Neamț	4	Fig. 6. — Biserica din Boldești-Prahova. Șarpele în-	
No. 8. — " " " " " "	5	șcală pe Adam și Eva	24
No. 9. — " " " Pângărați	5	Fig. 7. — Biserica din Boldești-Prahova. Pilda bog-	
No. 10. — " " " Văleni, Piatra-Neamț	6	tului căruia i-a rodit țarina	25
No. 11. — " " " " " "	7	Fig. 8. — Biserica din Boldești-Prahova. Icoana Maicii	
No. 12. — " " " Pângărați	8	Domnului	25
No. 13. — " " " " " "	8		
No. 14. — Pomelnic în biserica din Văleni, Piatra-Neamț	9	<i>Biserica din Seciu-Prahova.</i>	
No. 15. — Icoană în biserica din Văleni, Piatra-Neamț	10	Fig. 1. — Biserica din Seciu, Prahova	26
No. 16. — " " " " " "	10	Fig. 2. — " " " Icoană	26
No. 17. — " " " " " "	11	Fig. 3. — " " " Plan și secție	27
No. 18. — " " " " " "	11		
No. 19. — Catapeteasma de la Pângărați	12	<i>Biserica Fântânele-Ungureni.</i>	
No. 20. — Icoană în biserica din Văleni, Piatra-Neamț	13	Fig. 1. — Biserica Fântânele-Ungureni, Prahova	28
		Fig. 2. — " " " " Cruce	28
<i>Biserici din Prahova.</i>		de cimitir	28
Fig. 1. — Biserica din Scăieni-Prahova	15	Fig. 3. — Biserica Fântânele-Ungureni, Prahova.	
Fig. 2. — Biserica din Scăieni. Cadrul de piatră al	16	Cruce de cimitir	28
ușii de intrare		Fig. 4. — Biserica Fântânele-Ungureni, Prahova.	
Fig. 3. — Biserica din Scăieni. Potir din secolul al	16	Icoana Sf. Nicolae	29
XVII-lea		Fig. 5. — Biserica din Fântânele-Ungureni, Prahova.	
Fig. 4. — Biserica din Scăieni. Icoana Maicii Dom-	17	Icoană	29
nului. Sec. al XIX-lea			
Fig. 5. — Biserica din Scăieni. Ușile împărătești	17	<i>Biserica Fântânele-Mazili.</i>	
Fig. 6. — " " " Clopotnița	18	Fig. 1. — Biserica din Fântânele-Mazili, Prahova	30
Fig. 7. — " " " Crucea din 1700	18	Fig. 2. — " " " " " "	30
Fig. 8. — " " " " " " La-	18	torii	
turea de Sud, cu data		Fig. 3. — Biserica din Fântânele-Mazili, Prahova.	
Fig. 9. — Planul și secțiunea bisericii din Scăieni	19	Ctitorii	31

VECHE ARTĂ MOLDOVENEASCĂ ÎN ȚINUTUL NEAMȚULUI

DE N. IORGA.

O călătorie recentă mi-a îngăduit să revăd interesanta ctitorie pe două rânduri a lui Alexandru Lăpușneanu la Pângă-

La Pângărați am constatat cea mai urâtă deformare și cea mai desăvârșită ruină. Peste formidabilele ziduri de cetate ale Lăpușneanului, care, neconținut amenințat cu năvăliri de „domnișori” din Ardeal: un Ștefan, zis Mâzgă, un Bogdan-Vodă, căuta printr’o astfel de fortăreață să apere drumul ce venia de acolo unde i se opoșiau dușmanii, s’a așternut, pentru închisoarea,

Fig. 1. — Biserica din mănăstirea Pângărați.

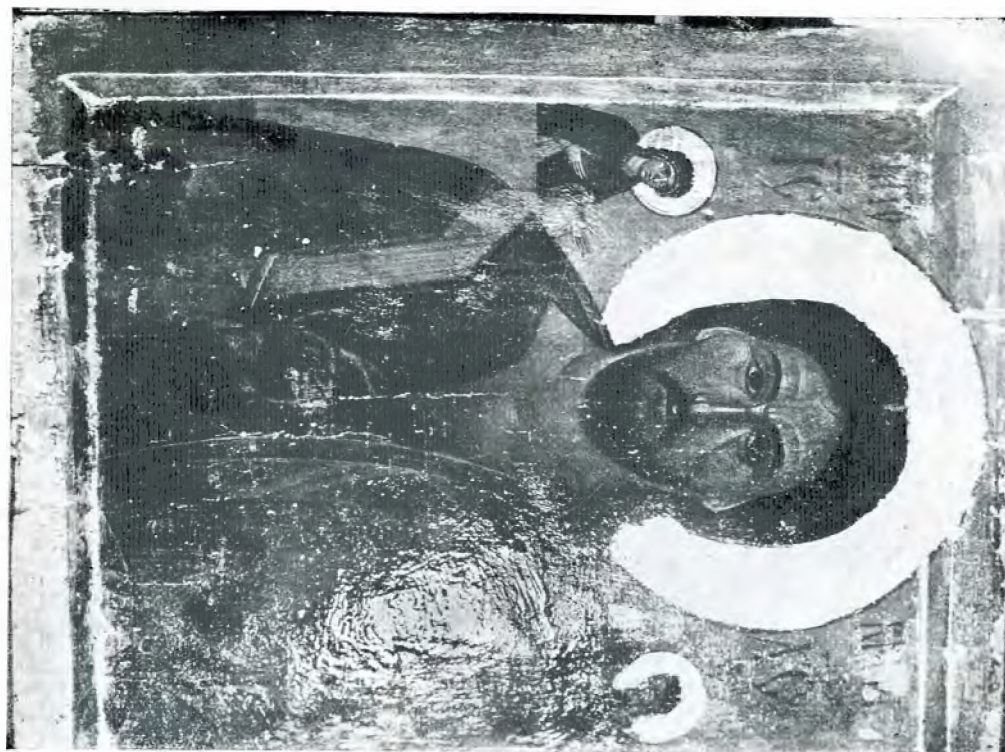
rați, al cărui nume nu are nimic a face cu vre-o pângărire, pe care a adus-o numai reaua îngrijire a Statului, ci cu forma românească a numelui unguresc de Pongrácz, Pangrațiu, pe grecește, în biserică, și de aici, ca apelativ, Pangratie, la Armeni: Bagrat, de unde dinastia Bagratizilor. Lângă Piatra Neamțului, cea ce înseamnă Stânca, — și Bandini, în călătoria sa episcopală, dă numele întreg: Piatra-lui-Crăciun —, am cercetat întâia oară bisericuța de lemn, cu atât de armonioase linii, de la Văleni, — al cărui sens e de: „locuitori pe valea Bistriței”, care curge dedesupt.

Bul. Com. Mon. Ist. — Fasc. 99, 1939.

1. — Icoană în biserică din Văleni, Piatra-Neamț.

care a dăinuit aici atâta vreme, un al treilea rând, mai jos, cu pereții mai suptiri, care strică ansamblul așa de impunător. Mai rău

2. – Icoană în biserică din Valeni, Piatra-Neamț

3. – Icoană în biserică din mănăstirea Pangărați.

a fost tratată biserița însăși, care nu era decât un adaos la cetate, un paraclis pentru apărătorii ei. Toată partea de la intrarea actuală a bisericii superioare e complet și nedibaciu prefăcută. Andonie de la Biserici, egumenul mării mănăstiri vecine, pe care-l pomenește inscripția Vornicului Șoldan, arătând limpede că, în acel secol

țări de ale sale, lipsite și de gramatică și de ortografie.

Regretatul Gheorghe Balș, cercetând, pentru admirabila sa lucrare *Bisericele moldovenești din veacul al XVI-lea*, și Pângărații (v. p. 186 și urm.), arată îndoieli în ce privește ctitoria lui Alexandru-Vodă. Pornind de la inscripția mutată de la „biserica de jos”, spune el, dar care *nu e a niciuneia din biserici*, ci, cum o spune lămurit, a „eclisiarhiei”, deci o locuință, el crede că poate inclina către epoca aceia a lui Vasile Lupu,

4. — Icoană în biserica din Văleni, Piatra-Neamț.

5. — Icoană în biserica din Pângărați.

6. — Icoană în biserica din Pângărați.

al XVII-lea, supt Vasile-Vodă Lupu, el a lucrat și la turn, care ar fi deci nou, și la trapezărie, ba chiar la „pocrovul”, la co-perișul bisericii, a lăsat deci astfel clădirea, din care în cele de acum, — firește afară de noile ateliere —, nu mai e, de pe urma refacerilor contemporane, decât cel mult vre-o temelie.

Lângă inscripția mutată de la „eclisiarhie”, — pisană cea veche lipsește —, s'a pus, printr'o stupidă pretenție, care e o adevărată profanare, o piatră cu grosolane litere latine, amintind pe unul din directorii temniței. Totul e părăsit și profanat, actualul egumen, un primitiv, lipind pe uși înștiin-

supt care bine cunoscutul Vistier Dimitrie Șoldan și soția Safta, au pus această însemnare. Tot el observă însă că secolului al XVI-lea-i aparțin cadrele, cu linii simple, ce se taie perpendicular, ale ușilor și fereștilor, de și i se pare, — dar aceasta nu corespunde realității —, că așa ceva se întâlnește și mai târziu, pe când elementele luate de la trecut de Vasile-Vodă, ca la biserica Stelei din Târgoviște, refăcută de dânsul, sânt altele. Aduug că numai pe la 1560 era acea aplecare către sprijinirea pe contraforturi, chiar când, ca aici, ele nu pot să fie de niciun folos, devenind cu vremea un simplu element de ornamentație. În sfârșit, în se-

7. – Icoană in biserica din Văleni, Piatra-Neamț.

8. — Icoană în biserica din Văleni, Piatra-Neamț.

9. — Icoană în biserica din Pângărați.

10. — Icoană în biserica din Văleni, Piatra-Neamț

11. — Icoană în biserica din Văleni, Piatra-Neamț.

colul al XVII-lea nu era de nevoie „reîn-
trebuințarea chenarelor vechi ale ușilor“
(p. 150), când, cu lucrul harnic ce se făcea

12. – Icoană în biserica din Pângărați.

pretutindeni, era atâta puțință de a da or-
namente de o mai mare bogăție și frumusețe.
Bourul cu gât și crucea între coarne într'un
cadru arhaic, de la ușă, ar fi fost singurul
care să fi meritat o astfel de strămutare.
Ceia ce a dus pe Balș la concluziile lui
e aspectul confus ce rezultă din refaceri
ulterioare ale lăcașului. (Fig. 1).

Încă o observație. N'am putut face să
se fotografieze din nou inscripția lui Șoldan,
așezată foarte sus, și lumina fiind defav-
rabilă. Tot așa de complicată ca și cea
de la Stelea, ea nu apare legibilă în re-
producerea lui Balș (p. 188); a trebuit
cunoașterea adâncă de limba slavonă a
părintelui N. Popescu pentru a da lectura
care se publică în aceeași carte, la pagina
347. Ce se dă mai sus, la pagina 180, e o
traducere, luată, se pare, de la lucrarea
arhitectului bucovinean, stabilit în Iași, Vla-
dimir Mironescu, *Mănăstirile și bisericile lui*

Ștefan-cel-Mare Pomelnicul din 1793, pe
care-l comunicase lui Balș d. Gh. T. Ki-
rileanu, nu ni s'a arătat. În el apare An-
tonie, dar ca simplu ieromonah, dar înaintea
lui Șoldan și a Saftei apar ctitori un Lo-
gofăt Pătrașcu, neidentificabil, cu soția,
Antimia, și un Ioan Căraiman, cu soția
Nastasia. Numele lui Alexandru-Vodă,
Lăpușneanu nu figurează, de și bourul de
la ușă arată indubitabil, ctitoria lui (p. 347).
El e într-o toate asemenea cu cel de pe
inscripția de la Roman a soției acestui
Domn, Ruxanda, fiica lui Petru Rareș (p. 393).

Cele două biserici, din aceeași epocă
amândouă, s'ar explica prin aceea că, orice
mănăstire putând primi o vizită domnească,
Lăpușneanu lăsa călugărilor biserica de jos,
care cuprinde toate părțile necesare slujbei,
pe când sus era numai paraclisul tainicelor
lui închinări pentru iertarea vărsărilor de
sânge, cu care a fost așa de darnic.

Dar în cuprinzătoarea operă a lui Balș
despre aceste biserici ale secolului al XVI-lea

13. – Icoană în biserica din Pângărați.

lipsească cu totul icoanele. Am făcut comparația
cu cele de la Pângărați, care apar acuma
întăia oară, cu cele de la Văleni, *inijebare*

veche de la Petru Rareș și Doamna Elena, adăugându-se, cum spune ultima formă, românească, a pomelnicului (no. 14), Alexandru Lăpușneanu și Ruxanda, pentru a sări apoi la Movilești: Simion, dăruitorul unei Evanghelii de un fin lucru al metalului în legătură, Melania repetată și ca Marghita, și fiii lor, Mihail (Mihăilaș), Gavril, Petru (Mitropo-

mite concluzii noi, care mi se par a fi interesante.

Avem o primă serie care e vădit din secolul al XVI-lea, și, cum unele dintr'însele sânt de la Pângărați, iată o nouă probă că avem a face cu o zidire a lui Alexandru Lăpușneanu, pe lângă aceia că Vasile Lupu n'ar fi avut nevoie într'o vreme de liniște în

14. — Pomelnic în biserica din Văleni, Făra-Neamț.

litul Chievelui), Pavel (copilul îngropat la Dobrovăț), Ioan, Moise, cu Doamnele Ruxanda, Anastasia, Evdochia, Maria, a celui Ioan Voevod, Teodora, iar, la urmă, Miron Barnovschi, un Ștefan Voevod (Lupu sau Petriceicu), și înădindu-se Ieremia Movilă și maica, Maria, iar, la urmă, Domni de la Gheorghe Ștefan și Safta la Constantin Moruzi și Smaragda. Reproducerea lor se dă acum pentru întâiași dată, și ea per-

țară și de legături prietenești cu Ardealul de cetatea însăși.

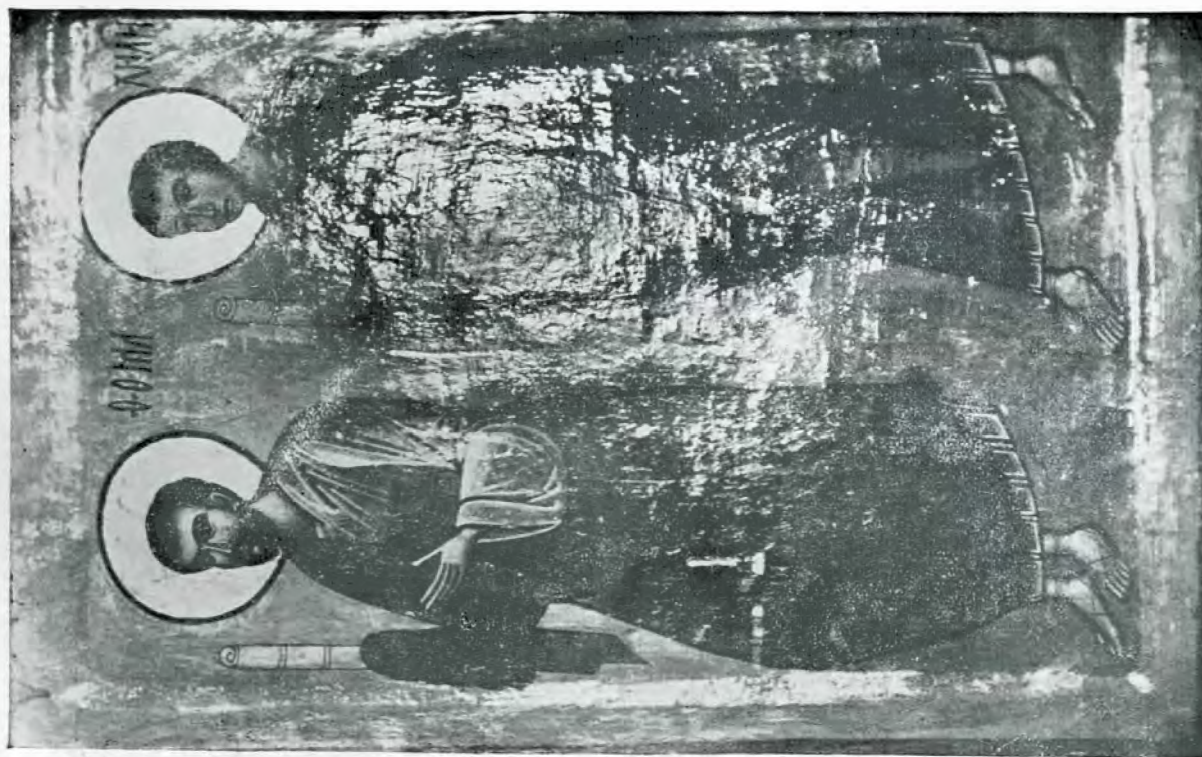
E tot un meșter pentru ambele biserici sau măcar aceiași școală, de mari tradiții arhaice. În ea facem să între primele numere. Avem în aceste icoane un ieratic Isus, repetat (n-le 1, 2), une ori în jeț, cu chipurile în picioare ale Maicii Domnului și Botezătorului, doi îngeri răsărind după jeț, iar sus, cas unic, proorociei David și

15. — Icoană în biserică din Văleni, Piatra Neamț.

16. — Icoană în biserică din Văleni, Piatra-Neamț

17. — Icoană în biserica din Văleni, Piatra-Neamț.

18. — Icoană în biserica din Văleni, Piatra-Neamț.

19. — Catapiteasma de la Pângărați.

Solomon, în costum ca al Domnilor ctitori, într'un ultim plan zburând doi heruvimi (și ornamentele de lemn sculptat, rosetele de sus, arătând, ca și caracterul literelor, epoca; no. 3). Apoi Maica Domnului, înfățișând arhaic pe Isus, cu doi îngeri

turi contemporane (ambii din Pângărați), cel d'întăiu atât de asemeni înfățișării Sfântului cavaler în biserica episcopală de la Argeș (n-le 5, 6). Atribuiu aceleiași școli splendida arătare a lui Hristos înaintea ucenicilor, Preobrajnia de la Văleni (no. 7).

21 — Icoană în biserica din Văleni, Piatra-Neamț.

de-asupra (no. 4; aceasta singură e de la Pângărați). Ductul literelor arată sfârșitul secolului al XI-lea pentru curiosul omagiu al Apostolilor către Hristos înfățișat ca Vlădică (no. 8, Văleni): aici e altă școală. Dar primei trebuie să i se atribuie cei doi sfinți ostași, Gheorghe și Dimitrie, în pic-

O serie de icoane având un cadru de sfinți în jurul imaginii principale aparțin acelei școli rusești, încetățenită și la noi în secolul al XVII-lea, — dar acestea sânt din secolul precedent —, pe care o reprezintă și icoana Sfinților Petru și Pavel, din zestrea lui Petru-Vodă Șchiopul, reproducă în cartea

mea *Les arts mineurs*. În acest rând așezăm. Hristosul în glorie de la n-le 9 și 10 (Pângărați și Văleni), cele două chipuri ale Maicii Domnului cu pruncul pe brațe, între profeți și sfinți de o măiastră execuție mărunță (n-le 11, 12 și 13). Cum cele mai multe din aceste icoane sânt de la Văleni și caracterul lor rusesc se impune, s'ar putea admite că sânt daruri de-ale Movileștilor, ca și pomelnicul (no. 14), cu frumoasele iconițe de sus, supt care s'a ras prima pătură ca să se adauge pomelnicul în redacție din secolul al XVIII-lea. Ar putea să se lege de această serie Sfinții Ștefan și Sava, într'o interpretare care e de sigur din secolul al XVI-lea, cel d'intăiu purtând însă pe mână o bisericuță cu trei turnuri, care e de stil românesc (no. 15).

Trei alte grupe de câte doi sfinți (n-le 16, 17 și 18), cu inscripții în același duct anterior anului 1600 (Luca și Simon, Toma și Filip, Petru și Ioan), pot fi așezate în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. *Faptul că numele lui Filip e scris „Hilip“ arată un meșter român, dar un Moldovean de mare talent.*

Catapeteasma de la Pângărați, așa de urât contaminată cu o zugrăveală modernă la ușițe, cuprinde, în lemnăria-i sculptată din secolul al XVIII-lea, un rând de icoane mai vechi, de un foarte bun stil, apoi, în icoanele cele mari, o pictură din secolul al XVII-lea, dar, mai ales, la intrarea centrală, o rămașiță, foarte îngrijit sculptată, cu colonete, din forma cea veche (no. 19).

În față apare folklorul cel mai naiv, reprezentat printr'un arhanghel Mihail, semnalat de curând, cu explicații care nu se pot admite, de d. Petru Manoliu, într'un ziar bucureștean. Istoria, pe larg expusă, în biete slove stângace și cu o ortografie șovăitoare, e în adevăr interesantă.

E un dar făcut bisericuții de la Văleni de „oamenii“ din vecinul sat de plutași, veniți dintr'un vechiu Cracău. Ei spun așa: „Siiu icona sătvori i ucrasi liudi ot Cracăoanii: Gavrilaşu vătămanu, Simionu Stărelețu, Mihăilă, Eftimii cravețu (croitor), Imatie (sic, pentru: Ignatie) eromah (sic), Sava, Costanta, Costinu vătămanul, anah (sic); сѣмъ икона писа въ имамъ ва въ т (gol) омиръ (Tihomir?), zugravulă въ мѣстѣнское землѣ“.

De-asupra: „arhanghelul БЖИИ Mihaile ДИВИ ЦРЬ ПОУДАМИНЬ“, — adică, în slavona specială a bietului zugrav: „bîruie pe Împăratul păgân“, care se și rostogolește jos, rănit de moarte, având leit înfățișarea unui creștin Domn românesc.

În sfârșit, la dreapta, această datare, din 11 August 1651:

сѣмъ икона писано въ дньи по васили воевод
гдѣ дары землѣ модсковѣ мѣсь августѣ дѣ дньи,
въ лѣтъ 7159.

(„Această icoană s'a scris în zilele lui Io Vasile Voevod, Domn al țării Moldovei, luna August 11 zile, în anul 7159“) (no. 21).

BISERICA DIN SCĂIENI.

Este refăcută de mai multe ori (Fig. 1). Păstrează chenarul de piatră al uşii cu o serie de ornamente longitudinale (Fig. 2). Din vechile odoare mai păstrează un potir din secolul al XVII-lea, căruia, pe lângă inscripția din jurul păharului, i s'a adăugit

biserica schitului Crasna, Tănase Anghel. Icoanele împărăteşti, mai ales, arată calitatea de meşter a lui Tănase Anghel (Fig. 4).

Uşile împărăteşti. Dacă nu ar fi colorile prea vii care să izbească în chip așa de neplăcut privirea, ar putea fi socotite printre cele mai reuşite piese de acest fel din secolul al XIX-lea. Numai panourile superioare sânt

Fig. 1. — Biserica din Scăieni-Prahova.

o inscripție pe plăci, la basă, în jurul piciorului, cu următorul cuprins :

СНО ЧАШЪ ЗА СВОЮ ДШУ 1699 ВЪ АКТЪ СЪТВОРИ КОСТЪ.

„Acest păhar pentru sufletul său l-a făcut la anul 1699, Costea¹.”

Inscripția din jurul păharului este de abia zgâriată, cuvintele sânt legate între ele, din care pricină lectura este grea (Fig. 3).

Tâmpla bisericii este pictată în 1855 de același zugrav care a pictat pe cea de la

pictate cu scena Bunei Vestiri. Scena aceasta este încadrată, în partea superioară și în lături, de o sculptură bogată, având ca motiv principal coarda de viță încărcată de struguri și frunze. Celelalte patru panouri inferioare, de formă pătrată, sânt sculptate două câte două după același model. Panourile inferioare sânt împodobite cu coarde de viță elegant îmbinate și legate de un ornament central care înfățișază o floare deschisă. Altele două de de-asupra acestora au ca ornament o floare deschisă, cu un număr de patru frunze dințate, a căror nervură centrală urmează

¹ Se pare că inscripția nu a mai fost așezată bine, când a fost desfăcută, spre a fi citită mai bine, de părintele paroh.

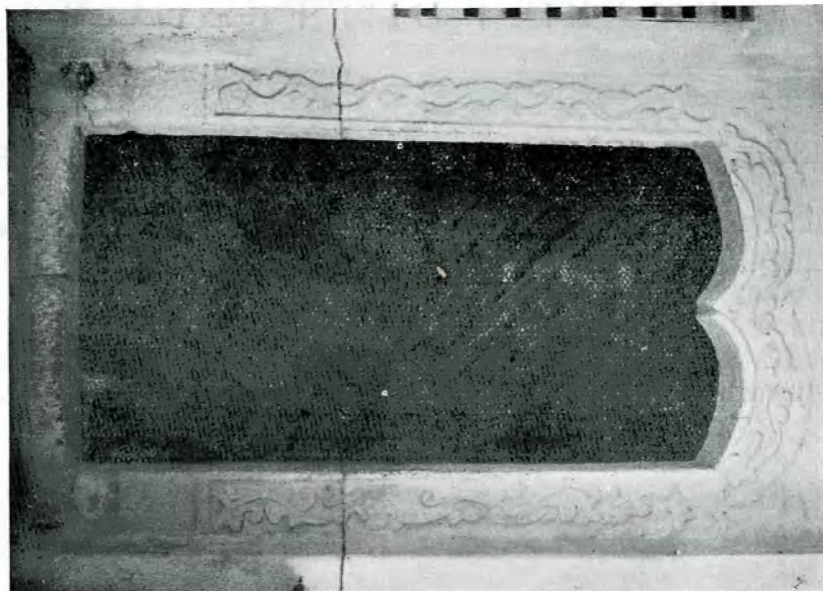

Fig. 2. – Biserica din Scăieni.
Cadrul de piatră al uşii de intrare.

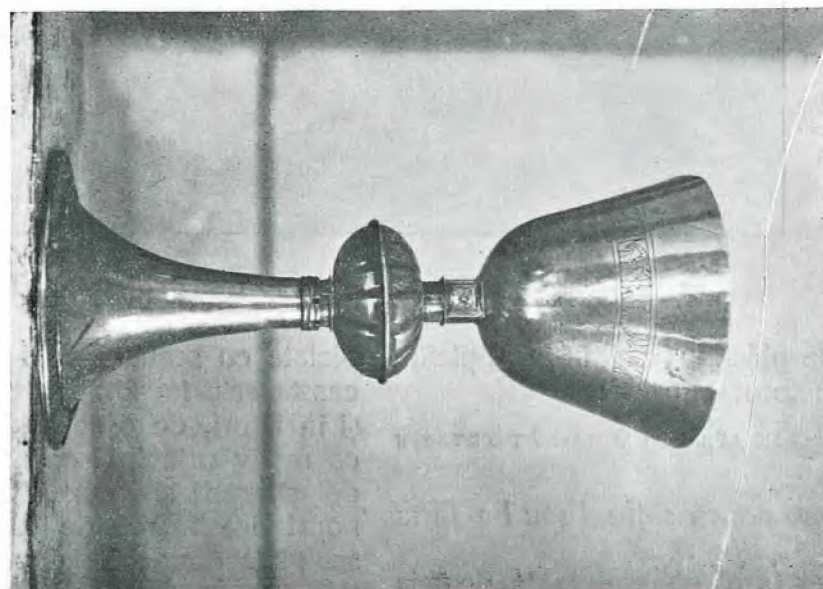

Fig. 3. – Biserica din Scăieni.
Poir din sec. al XVII-lea.

Fig. 4. — Biserica din Scăieni. Icoana Maicii Domnului. Sec. XIX.

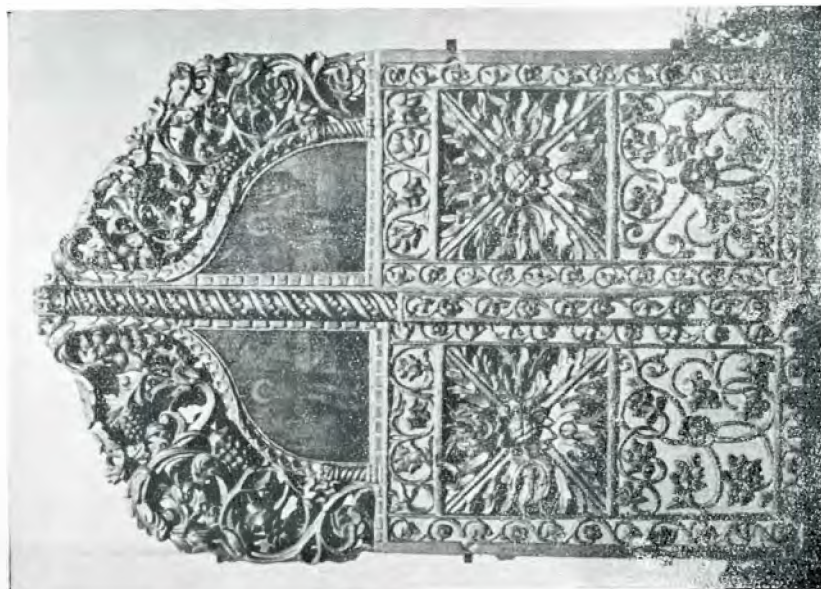

Fig. 5. — Biserica din Scăieni. Ușile împărătești.

Fig. 6. — Biserica din Scăieni. Clopotnița.

Fig. 7. — Biserica din Scăieni. Crucea din 1700.

Fig. 8. — Biserica din Scăieni. Crucea din 1700, Laturea de Sud, cu data.

linia diagonală care împarte pătrățelele în patru zone triunghiulare. În jurul panourilor se desfășoară un ornament în formă de linie șerpuită, o coardă cu frunze și flori.

Clopotnița are baza de formă pătrată și servia odinioară de intrare în curtea bisericii, astăzi micșorată, în chip neîngăduit, de localul Primăriei. Două firide însoțesc intra-

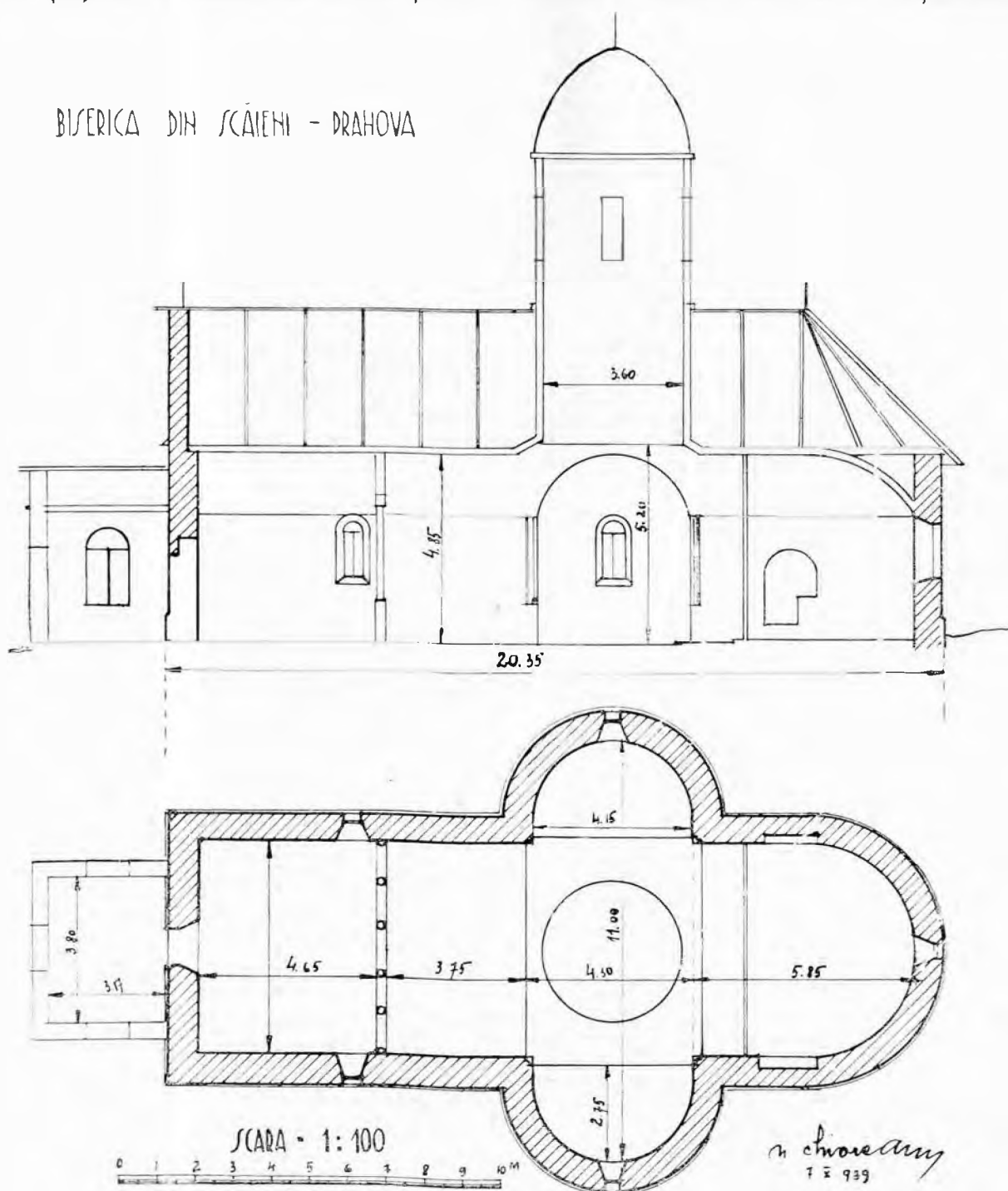

Fig. 9. — Planul și secțiunea bisericii din Scăieni.

Pilastrul care închide cele două uși cuprinde două părți: una inferioară, în dungi și împodobită cu ornamentul de mai sus și alta superioară, cu un ornament în torsadă (Fig. 5).

rea alcătuiind și un element decorativ pentru a masca simplitatea clopotniței. Târziu i se va adăogit partea superioară de lemn, în locul etajului care cuprindea camera clopotelor (Fig. 6).

O cruce de piatră din vremea lui Brâncoveanu, ridicată în latura de Nord a bisericii, în apropierea zidului vechiu, despărțitor al curții Bălăcenilor de biserică, amintește o serie de nume și anul ridicării ei: 7208, adică 1700.

Supt ornamentul realizat dintr'o linie im-

irei Marin Voica. Pomeni gdi¹ iromonah Gavriil monah Simona" (sic). (Fig. 7).

Pe latura sudică: Pomeni gdi²: Manea, Sora, Dumitrașco brat ego³. Pis az⁴ Tanase Gram Leat † 7208⁵ (Fig. 8).

Planul bisericii arată preferințele locale și spiritul epocii (Fig. 9).

BISERICA DIN BOLDEȘTI - PRAHOVA

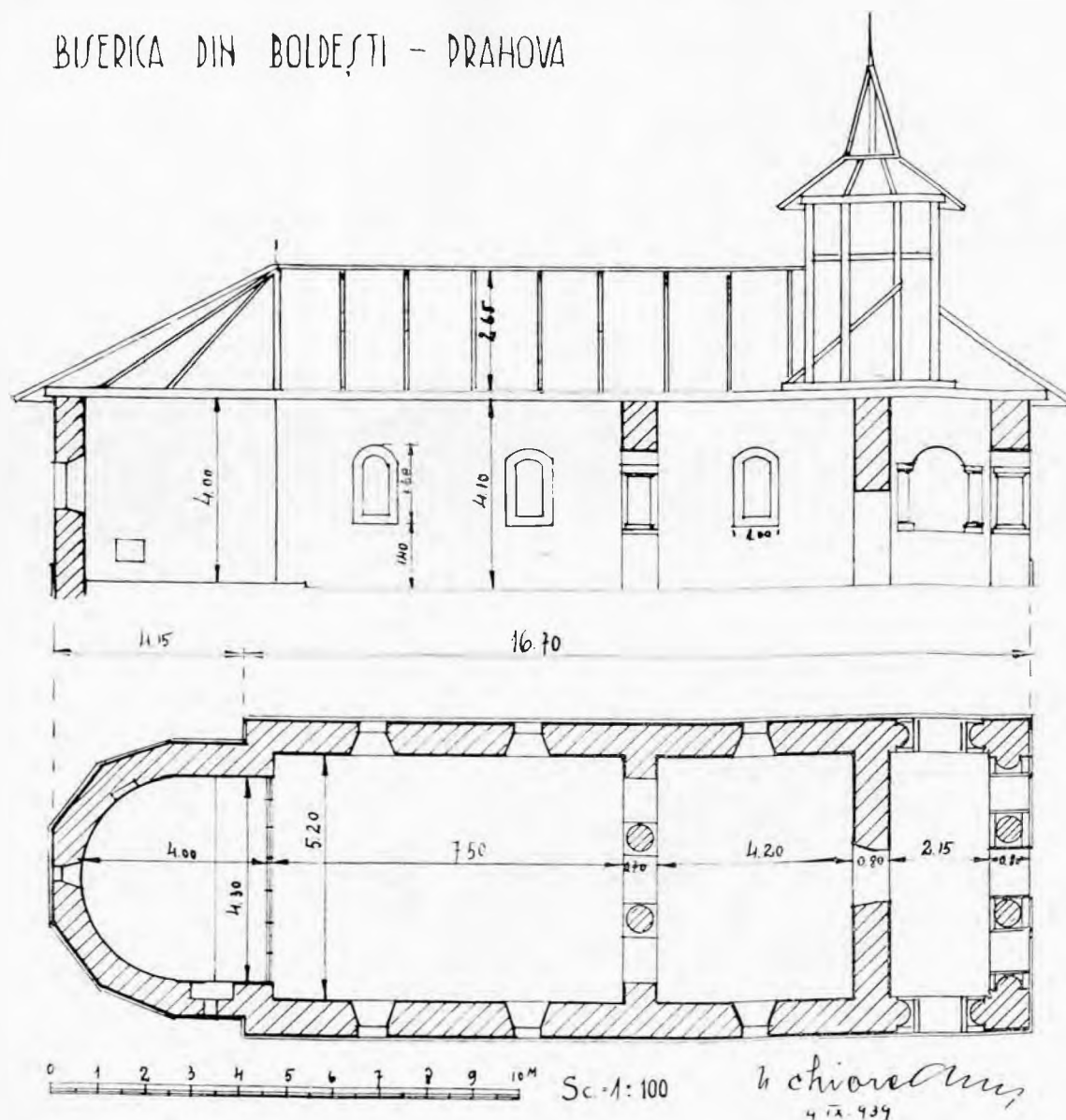

Fig. 1. — Biserica din Boldești. Plan și secție.

pletită, care dă naștere la un număr de cinci cercuri, dintre care unul mare în mijloc, iar altele patru marcând cele patru brațe ale crucii, se citește inscripția: „Cu vrerea Tatălui și a Fiului și a Duhului Sfânt rădicatu-s'a această sfântă cruce vă dni¹ Io Costandin Voevod de robii lui Dumnezeu

¹ Ia zilele.

BISERICA DIN BOLDEȘTI.

Planul are formă de navă. (Fig. 1). Biserica este ridicată la începutul secolului al XIX-lea (Fig. 2). Are pridvor deschis

¹ Pomeniște, Doamne.

² Pomeniște, Doamne.

³ Fratele lui.

⁴ Am scris eu.

⁵ Adecă 1700.

pe opt coloane, cele de la colțuri fiind angajate în ziduri. Pardoseala a fost odinioară de cărămidă așezată pe muche, în unghiu. A mai rămas un fragment în pridvor. Restul bisericii s'a pardosit cu scânduri.

Pronaosul este despărțit de naos prin patru coloane, dintre care cele două laterale sânt angajate în ziduri, după modelul celor din pridvor. Arcurile sânt simple. Sânt legate între ele printr'o grindă de stejar, care

restul bisericii, este de formă semicirculară și se desparte de naos printr'o tâmplă de lemn, de dată recentă. O fereastră mică în axa bisericii și alta la proscomidie abia lasă lumina să pătrundă în altar.

Turla scundă este servită de o scară de stejar, care pleacă din pridvor, în laturea de Nord.

Pictura este naivă. Cea mai bine păstrată este pictura din pridvor, care înfățișează Ju-

Fig. 2. — Biserica din Boldești-Prahova. Fațada.

trece pe de-asupra capitelor. De-asupra coloanelor se înalță un zid, care face despărțitura în această zonă și susține și plafondul, căci biserica n'are holți.

Naosul este de formă dreptunghiulară și cam de două ori mai lung decât pronaosul. Lumina pătrunde prin câte două ferestre laterale, dintre care cele din spre altar au fost lărgite într'o vreme mai nouă.

Altarul, mai ridicat cu o treaptă decât

decata din urmă și viața primilor oameni, Adam și Eva. Cea din altar cuprinde, în registrul întâiu, pe sfinții Patriarhi, de-asupra cărora un rând de medalioane se leagă între ele prin frunze stilisate și flori de lalea. Plafonul este ocupat de chipul Maicii Domnului, încunjurat de chipuri de îngeri.

La proscomidie apare cunoscuta scenă a jertfei supreme și scena arătării lui Isus, cu hainele sfâșiate, lui Petru.

Fig. 3. — Biserica din Boldești, Prahova. Judecata din urmă: iadul.

Fig. 4. — Biserica din Boldești, Prahova. Raiul.

Aceiași normă, în ce privește așezarea sfinților, se urmează și în pictura din naos și pronaos.

Pantocratorul, încunjurat de heruvimi și

Fig. 5. — Eiserica din Boldești-Prahova.
Crearea lui Adam și a Evei.

serafimi și având în cele patru colțuri pe cei patru evangheliști, este flancat spre Vest de chipul, în medalion, al lui Dumnezeu Tatăl și de al Maicii Domnului, spre Est.

Un rând de medalioane pe ambele laturi continuă pe cele din altar.

Registrul inferior cuprinde pe laturea sudică, începând de la altar, următorii sfinți: Sf. Ioan, Sf. Gheorghe, Sf. Teodor Stratilat, Sf. Procopie, Sf. Eustatie Plachida; în fereastră un înger sus, Sf. Daniil, Sf. Taladeu (*sic*), Sf. Pantelimon, Sf. Arh. Mihail cu sabia scoasă și cu inscripția cunoscută: „*Cel ce intră în biserică fiind necurat, de sabie va fi tăiat*”.

Este, cea ce am arătat cu alt prilej, recomandația cu care este întâmpinat credinciosul care intră în biserică. Mai domol, Arhanghelul Gavriil, pe laturea de Nord, în dreptul lui Mihail, atrage atenția asupra periculoasei săbii a lui Mihail: „*Vedeți, oamenilor, pre Mihail, cum stă cu spada goală în mână*”. Urmează Sf. Mina, în fereastră Sf. Samson și Sf. Ermolae, având de-asupra un înger, apoi Sf. Mercurie, Sf. Teodor Stratilat, Sf. Procopie, Sf. Dimitrie, Sf. Ana cu Sf. Feocioară în brațe.

Panoul de de-asupra coloanelor cuprinde

scena răstignirii, însoțită de alte două scene, aproape șterse.

Pronaosul. Pictura plafondului cuprinde chipul Maicii Domnului, încunjurat de serafimi și heruvimi. Panoul de de-asupra coloanelor înfățișează în mijloc Izvorul Tămăduirii, spre Sud, Buna Vestire, iar, spre Nord, Nașterea lui Isus. Registrul de sus, cu același rând de medalioane pe laturile Vest, Nord și Sud. Se mai distinge, în registrul inferior, chipul Sf. Sava cel Sfințit, în fereastra de Nord Sf. Marina și diavolul, iar spre naos Sf. Zosima și Sf. Maria Egipteanca.

Două icoane împărătești slabe, din aceeași epocă a ridicării bisericii. Cadrul de lemn al ușii imită ornamentul de piatră din regiune. Aduce cu cel de la Scăieni și cu cel de la Schitul Crasna.

Pictura pridvorului: Judecata din urmă. În rândul de sus Apostolii și Sfinții. În dreapta ladul cu toți păcătoșii lui și cu naivități ca aceia de lângă Dreptate: „*Săc, drace*”, „*Moartea bogatului nemilostiv*”, „*Antihrist*”, „*Care doarme Duminica mult și nu vine la biserică*”. În gura ladului „*Berzebu*” (*sic*) (Fig. 3).

Păcătoșii sânt așezați după inspirația zugravului și potrivit cu tradiția locului. Nu

Fig. 6. — Biserica din Boldești-Prahova.
Șarpele înșală pe Adam și Eva.

trebuie să uităm că și în acest domeniu se imită un prototip, ca și în arhitectură.

De-asupra lui Scaraoschi stau speriați și privesc la gura ladului Ana și Caiafa,

de-asupra cărora o corabie înfățișează marea, iar mai sus Învierea morților. În rândul de sus proorocul Moise muștră pe Evrei; în continuare Împărații: *Alexandru, Poru și Darie* șed pe scaune și țin săbiile scoase.

O lume de păcătoși se zbugiumă în para de foc ce iese din gura balaurului: *Verigașa* (sic), *zaraful*, *luătoarea de lapte*, *fermecătoare*, *care ascultă la fereastră*, *croitorul*, *morarul*, *tutunaru*, *pescaru*, *cârcumăreasa*¹, *călugării curvari*, *cizmaru*, *bogatul nemilosiv*.

Raiul, „*Fericitul Rai*”, cum o arată inscripția, este o cetate închisă, la poarta căreia stă Sf. Petru cu o cheie în mână, urmat de o ceată de sfinți. Pe supt cetate curg cele patru râuri ale Raiului: *Fison*, *Gheon*, *Tigru* *Efrat*. Isac, Avram și Iacov stau în primul rând, având în dreapta tâlharul cu crucea iar, în stânga, chipul lui Isus, așezat simbolic în coroana unui pom. În rândul de sus, Maica Domnului, străjuită de doi arhangheli, tronează. De supt picioarele ei izvorăsc cele patru râuri ale Raiului. De aici s'a născut credința că femeia care va rosti numele celor patru râuri în timpul durerilor va naște mai ușor. O formă schimonosită a acestor patru nume, ca exorcism, a apărut, acum câțiva ani, într'o notiță publicată în *Arhivele Olteniei*.

Cele cinci fecioare înțelepte au pătruns în încăperea dorită a Raiului, în timp ce restul de cinci fete, nebunele, se văd dincolo de ziduri (Fig. 4). De-asupra ușii de intrare și dedesuptul altei scene, ce se va fi șters,

Fig. 7. — Biserica din Boldești, Prahova.
Pilda bogatului căruia i-a rodit țarina.

Adam și Eva îngenunchiați se roagă. Crearea primilor oameni (Fig. 5). Înșelarea

¹ S'a păstrat ortografia inscripțiilor.

șarpelui, Izgonirea din raiu sânt zugrăvite în registrul de de-asupra coloanelor (Fig. 6). Alături de aceste scene, pe latura de Nord,

Fig. 8. — Biserica din Boldești, Prahova.
Icoana Maicii Domnului.

apare și pilda bogatului căruia i-a rodit țarina (Fig. 7). Icoanele sânt slabe (Fig. 8).

Inscripția de pe un clopot: „*Acest clopot s'a făcut cu cheltuiala comuni Slătioara, prin silința dum. Costan Mazere, în anul 1868*”.

Pe un altul: *Anno Domini 1777*.

Încheiere. Ca și la Scăieni, și aici, la Boldești, din veniturile de la petrol ale pământului bisericii s'au înălțat biserici noi, care vor aduce sigur ruina celor vechi, din pricina lipsei totale de înțelegere și a locuitorilor, ca și a slujitorilor altarului, de la cei mai mari până la cei mai mici. Câteva excepții fericite abia de se întâlnesc.

BISERICA DIN SECIU-PRAHOVA.

De același tip ca aceia de la Boldești, cu pridvor deschis pe opt coloane, biserica din Seciu este pardosită cu lespezi de piatră.

Pictura este refăcută de câțiva ani.

Mai păstrează ceva din vechile icoane ; însă numai două sânt de bună calitate. Icoana lui Isus, cu inscripția: „*Cu cheltuiala Sfinției Sale părintelui arhimandritul chir*

Fig. 1. — Biserica din Seciu, Prahova.

Ioachim ermonahul Margineanu, 1806, Mai 10^a (Fig. 2).

Inscripția veche a fost înlocuită printr'o alta, oribilă : *† Acest titlu au fost ușa bisericii, de când s'au ridicat de la marele cutremur, acum găsimu-se de cuviință să se strămute în fața de afară, la 1862, Iunie 16. Această sfântă și dumnezeiască biserică, ce se prăznuește cu hramul Sfânta Treime, liat 1802, Oct. 14, dărămându-se până jos de marele cutremur, s'au ridicat din te[melie] în zilele prea-înălțatului nostru Domn Ion Constandin Alexandru Ipsilanti Vvd. și ale Preasfinției Sale părintelui Mitropolit al Ungro-Valahiei¹ de osârdie cu silința și cheltuiala părintelui arhimandrit și egumen Mărgineanu chir² M... 1808, Iunie 8^a.*

¹ Numele Mitropolitului nu se află.

² Câteva cuvinte nu se pot citi din pricina relei reproduceri de la 1862 și a vâpselii din anii din urmă.

Planul este simplu și are elemente regionale (Fig. 3). Odinioară moșia Seciu era a mănăstirii Zamfira, din apropiere.

BISERICA FĂNTÂNELE-UNGURENI.

Biserica este de zid având forma de treflă; altarul ia în exterior forma unui poligon.

Acoperișul este de șindrilă cu streășină înfundată. Turla este așezată pe pronaos, căruia i s'a adăogit un urit pridvor de cărămidă, cu ferestre pătrate ca de magazie de marfă (Fig. 1).

Cadrul de piatră al ușii prezintă unele înflorituri. La vre-o reparație târzie el a fost acoperit în parte cu zidărie de cărămidă. Laturea de sus a cadrului amintit este scobită în acoladă, iar fața ei prezintă un ornament care ia forma unor animale. Par a fi lei. O stângace vâpsire a acestui cadru a făcut ca ornamentația să fie înecată în culoarea galbenă care distonează cu vântul natural al pietrei.

Către sfârșitul secolului trecut, în cadrele anume făcute, s'au pictat scene religioase,

Fig. 2. — Biserica din Seciu, Prahova. Icoană.

având în centru Adormirea Maicii Domnului. În stânga și dreapta câte un sfânt, acoperit de actuala zugrăveală.

Pictura este de calitate slabă, din secolul al XIX-lea.

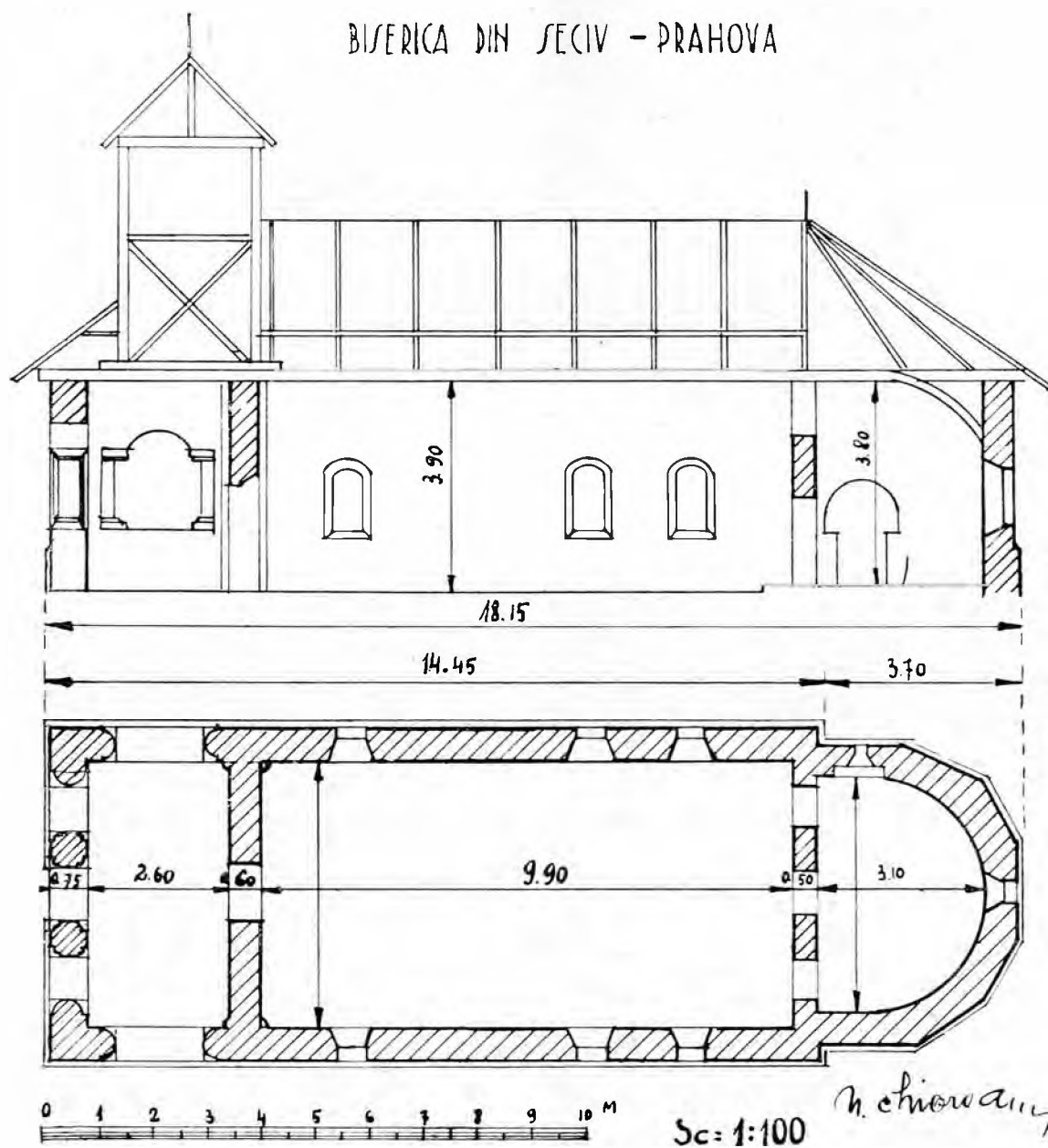

Fig. 3. — Biserica din Seciu, Prahova. Plan și secție.

Dedesuptul acestei picturi se ală un alt strat de pictură, din prima jumătate a seculu-

Veșmântul cu care s'a zugrăvit Clucereasa Casandra se păstrează de doamna Pâcleanu,

Fig. 1. — Biserica Fântânele-Ungureni, Prahova.

lui trecut, de calitate superioară stratului actual.

după cum îmi afirmă părintele Gădiuț. Naosul este despărțit de pronaos prin două

Fig. 2. — Biserica Fântânele-Ungureni, Prahova. Cruce de cimitir.

Fig. 3. — Biserica Fântânele-Ungureni, Prahova. Cruce de cimitir.

Ctitorii sânt biv Vel Clucerul Crăciunescu (socrul lui Pâcleanu ?) și soția lui, Casandra.

coloane de zid de formă pătrată. O serie de cruci mari amintesc tradiția

Fig. 4. — Biserica din Fântânele-Ungureni, Prahova.
Icoana Sf. Nicolae.

Fig. 5. — Biserica din Fântânele-Ungureni, Prahova.
Icoană.

crucerilor de odinioară, breaslă dispărută din lipsă de lucru, răpusă și ea de moder-

Fig. 1. — Biserica din Fântânele-Mazili, Prahova.

nismul ucigător (Fig. 2 și 3).

Cărți. Sânt o serie de Minee de la Neamț, tipărite în 1831.

Pe cel de pe luna Iunie însemnarea:

„Acest Minei este dat bisericii D. Marele Clucer N. Păcleanu; 1843, Dec. 25“.

Pe altul, din luna Mai:

Al. Sfintei biserici Fântânelele (Mazili?).

Pe cele de pe Martie: „Mineiul acesta este al bisericii Fântânelele. D. Marele Clucer Nicolae Păcleanu, 1843“.

După o însemnare din Mineiul de pe Octombrie, biserica s'a meremetisit la 1841.

Pe un *Apostol*:

„La leatu 818, Sept. 29, să se știe... că au pribegit dintr'această țară în țara Austriei Măria Sa Ioan Caragea Vvd., lăsând Scaunul supt ocârmuirea dumnealor Banului Grigorie Brâncoveanu i dumn. Banu Grigore Ghica i dumn. Vornic Barbul Văcărescu, boerii cei mai mari ai acestei pravoslavnice țări. Până când s'a orânduie domn Măria (sic) Alexandru Nicolae Șutu Vvd., bătrân și milostiv; 1820, Av. 2“.

Câteva icoane păstrate în biserică arată nivelul picturii la sfârșitul secolului al XVIII-lea (Fig. 4 și 5).

BISERICA FÂNTÂNELE-MAZILI

Biserica mazililor este mai încăpătoare decât cea boierească, descrisă mai sus, și se pare că mazilii, mai numeroși, au vrut să arăte boierului local că și ei au lăcaș frumos de închinăciune (Fig. 1). Păcat numai că pornirile spre mai bine ale sătenilor de aici au dat greș, ridicând în apropiere o biserică nouă, fără prea mult gust și lăsând să se păraginească vechea biserică a mazililor, înaintașii lor. Aceiași lipsă de grijă pentru vechiul lăcaș am putut-o constata și

Fig. 2. — Biserica din Fântânele-Mazili, Prahova. Ctitoriu.

în Septembrie 1937 și în August 1939, în timp ce dintele timpului macină și ce

bruma a mai rămas nezduncinat din vechea ctitorie.

S'a ridicat în 1786 și s'a reparat în 1812. O altă reparație este arătată de o însemnare la tâmplă, care arată: „1846, Mai 2”. Are formă de treflă, cu pronaosul despărțit de naos prin patru coloane, din care cele două din margene angajate în zidărie. Ctitorii sânt zugrăviți în pronaos.

„*Popa Mihail Bozianu protopop, jupan Șerban logofăt za Visterie. jupan Ioan Dascăl, Jupanîța ego Ilinca* (Fig. 3).

La aceștia se mai adaugă doi copii, *Ilinca* și *Maria*, iar, mai spre Nord: „*Despina presvitera, Parthenie Bozianul, monah*”. Se mai păstrează chipul unui boier, pe care părintele îl crede că ar fi al lui Pârvu Mutu, zugrav vestit în secolul al XVII-lea.

Pridvorul este deschis și se sprijină pe patru coloane de zid, legate între ele prin arcuri trilobate. Între ele, grinzi de stejar.

Undeva am găsit data de 1786.

Chenarele de piatră care împodobesc

Fig. 3. — Biserica din Fântânele-Mazili, Prahova. Ctitorii.

ușa de intrare și ferestrele mazililor au ca motiv principal un lujer împodobit cu flori și frunze. Lespedea care formează laturea

superioară a cadrului intrării este scobită, în partea inferioară, printr'un arc, având ca ornament o acoladă, care amintește arcu-

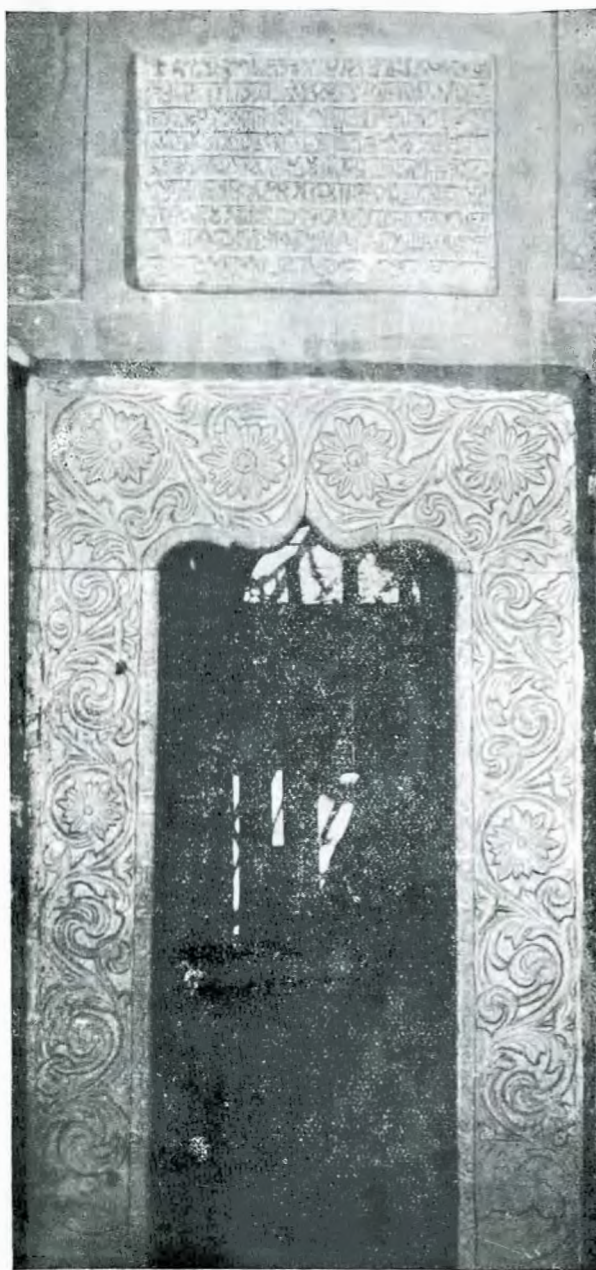

Fig. 4. — Biserica din Fântânele-Mazili, Prahova. Cadrul ușii, cu pisania.

rile trilobate ale coloanelor pridvorului (Fig. 4, 5 și 6).

Pisania se descifrează cu multă greutate din pricina prea marei înghesuieli a literelor.

BISERICA DIN NUCET, PRAHOVA.

Este din bârne, scundă, cu un pridvor deschis. Pronaosul este despărțit de naos

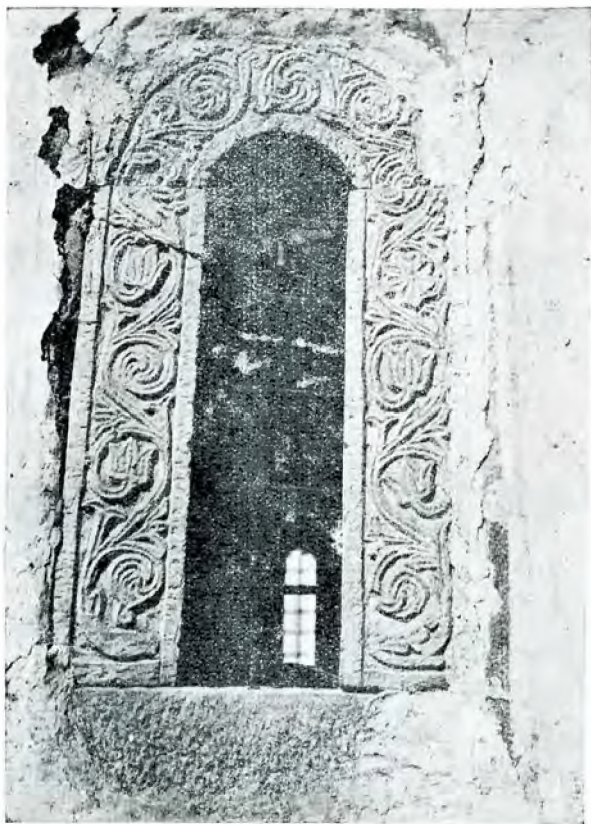

Fig. 5. — izerica Fântânele-Mazili, Prahova.
Chenar de piatră la fereastră.

Fig. 6. — Fântânele-Mazili, Prahova.
Cadru de fereastră.

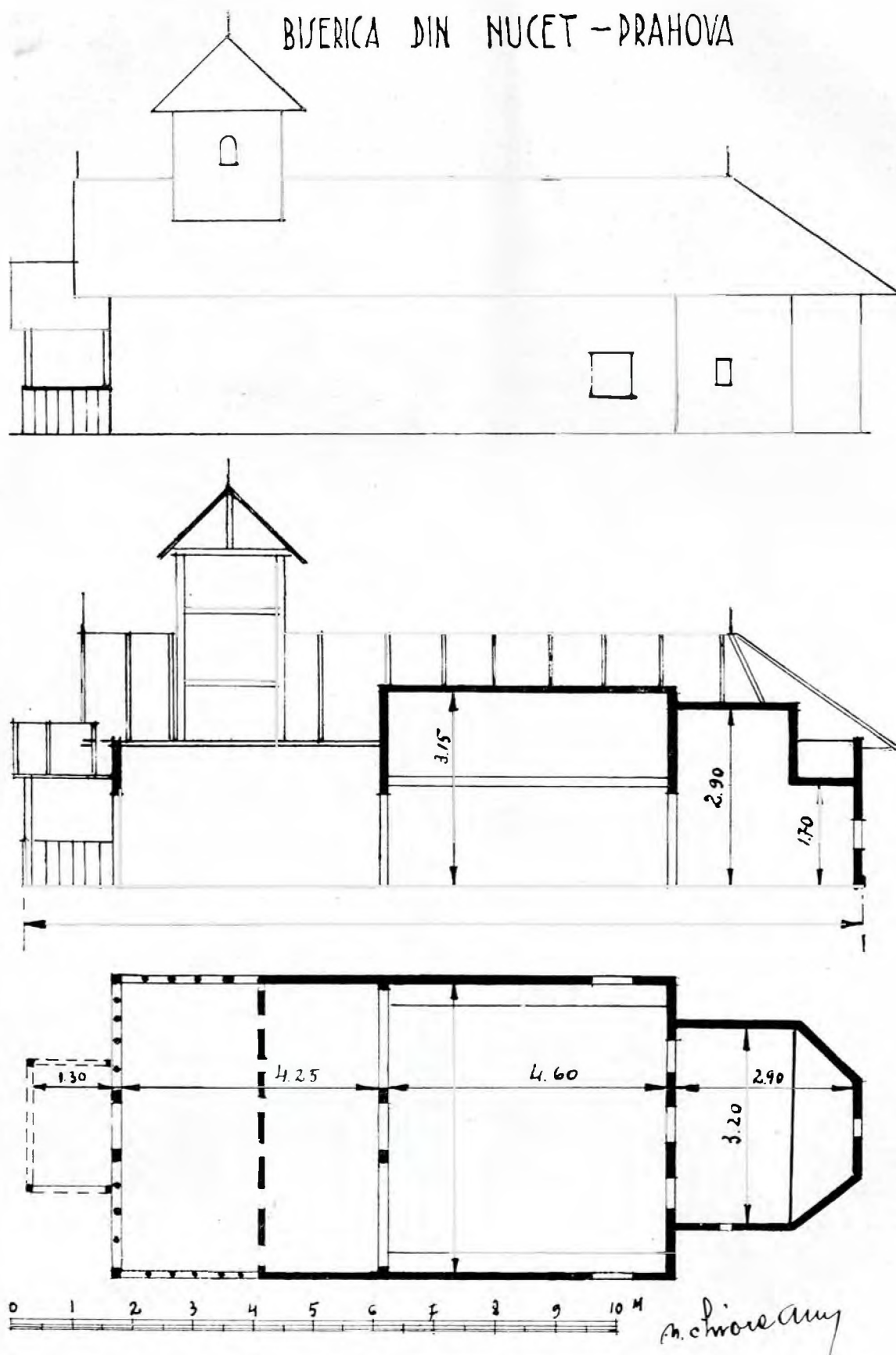

Fig. 7. — Biserica din Nucet, Prahova. Plan, secțiune și vedere.

printr'un părete de scânduri, prin mijlocul căruia se lasă o intrare în axul bisericii.

Bolțile de lemn sânt cilindrice, susținute cu un număr de arcuri de lemn.

Tâmpla de lemn, fără uși împărătești și laterale.

Altarul este și mai scund decât restul bisericii. Unele însemnări pe dosul tâmplei dau impresia unor nume de persoane.

Cărțile de ritual sânt scrise în grecește și românește. Un *Penticostariu* tipărit la 7272 (1764), în București, are o însemnare din 1769, arătată întâiu cu anul de la Facerea Lumii și apoi cu cel de la Hristos: adică 7287, 1780.

Planul are formă dreptunghiulară, amintind forma generală a bisericilor de lemn din întregul cuprins locuit de Români (fig. 7).

I.

Într'un colț ascuns din județul Câmbovița, la câteva sute de metri numai de marea șosea care duce la Ploești, se ascunde o bisericuță care n'a fost observată, în modestia ei și a satului căruia-i servește, de nimeni, afară de d. Virgil Drăghiceanu, care i-a cules inscripția, pe care, cu altele transcrise de d-sa, am tipărit-o în al doilea volum din „Inscripțiile” mele. E cea din Băldana (după o Băldana întemeietoare; feminin de la Băldan) (fig. 1).

Ea place prin liniile simple, însă armonioase, prin elegantul pridvor, prin proporțiile-i bine chibzuite (fig. 2). Între pronaos și naos nu sânt stâlpi, ci numai o boltă¹. O podoabă în fața ei o alcătuiesc bătrânii copaci pe cari nepriceperea unora dintre poporâni voia, după cum mi s'a spus, să-i

Fig. 1. — Biserica din Băldana.

taie. O impresie rea face numai uritul zid de încunjur, prost făcut în timpuri din urmă.

Aici a fost odată un mai vechiu schit de lemn decât zidirea de astăzi, care abia

¹ Frumoase străzi de lemn de tisă

a trecut de un veac, fiind ridicat pentru maicile care n'au dispărut decât în a doua ju-

Fig. 2. — Biserica din Băldana. Pridvorul deschis

mătate a secolului trecut, căci pe o carte dăruită de un Bucureștean din mahalaua Sfânta

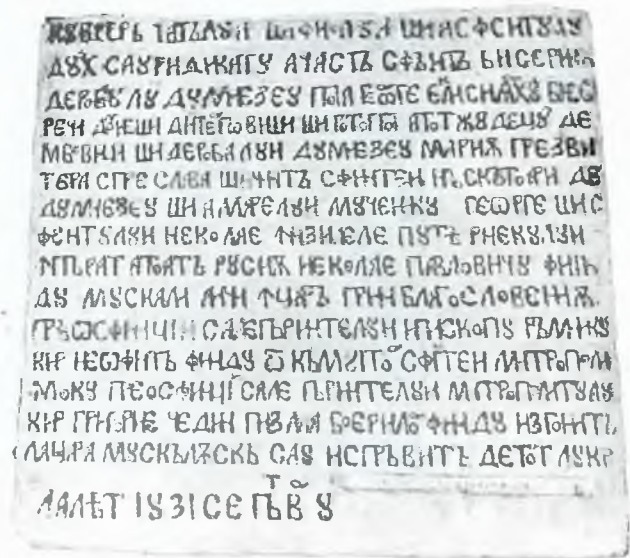

Fig. 3. — Biserica din Băldana. Pisania

Vineri se vorbește, cum se va vedea, de „sfântul schit al maicilor ot Băldana”. Este

și o însemnare pe Triodul din Râmnic, care arată lăcașul d'întăiu ca existând încă în 1798. intrigi ale unor boieri, „din pizma boerilor findu izgonitu la Țara Muscăliască“.

Fig. 4 — Biserica din Băldana — Dâmbovița.

Fig. 5. — Biserica din Băldana. Ctitorii.

Inscripția pe piatră a lăcașului actual nu e fără interes politic prin aceea că se înfierează izgonirea Mitropolitului cărturar și „naționalist“ Grigorie de către Ruși, după

Inscripții (fig. 3):

Cu vrerea Tatălui și a Fiului și a sfântului Duh s'au ridicatu această sfântă biserică

Fig 6. – Biserica din Băldana. Tâmpla.

de robu lui Dumnezeu popa Gheorghe, eclisiiarhu bisereci domnesti din Tergoviști și protopop a tot județu Demboviți, și de roba lui Dumnezeu Mariia prezvitera, spre slava și cinstea Sfintei Născătoare de Dumnezeu și a marelui niucenicu Gheorghe și Sfentului Necolae, în zilele putearnecului Împărat a toată Rusiia Necolae Pavlovču, fiindu Muscali aici în Țară, prin blagosloveniiia Preaosfinții Sale părintelui ipiscopu Râmnicu chir Neofitū, fiindu otcărmuitor sfintei Mitropolii, în locu Preosfinții Sale părintelui Mitropolitulu chir Grigorie, ce, din pizma boerilor findu izgonitū la țara Mus-

Băldana, în slujba biserici, prin porunca părintelui eclisiiarhu, și am slujit și în biserică de lemn în vremea holerii-morbus, la leat, adecă anul, 1831, Mai 15, în zilele marelui Împărat Nicolae Pavlovici rusiațcu, într'al treilea război împotriva Agarenilor.

Erei apostol duhovnic Thănăsescu.

Pe un *Mineiu* din Buzău, Novembre, 1835:

....De preste an s'au dăruit sfântului schit al maicilor ot Băldanei din județu Dămbovița, de robu lui Dumnezeu Petru Epurescu din mahalao Sfânta Vineri ot Herasca, din

Fig. 7. — Biserica din Băldana. Icoane

căliască. S'au isprăvitū de tot lucru la leat 1851, Septemvriu (fig. 3).

În cimitir:

Aci se odihnește întru fericire Slugerăsa Elena Pascal, născută la 1797, repausată la 1873.

Cărți din Neamț, *Minee* din Râmnic și Buda.

Pe o *Evanghelie* din 1742.

† Pop Nealușović Mihalat, pop Ivașco am dat tl. 60...

Pe un *Mineiu* de Buda, Iulie:

„Să să știe de cându am venitū aici în

orașu Eucurești, în zilele prințului Barbu Știrbei Voivodu și Preosfințiiia Sa Mitropolit Nifon, cândū să afla Nemți în Țara noastră aici, leat 1855, Fevr. 10.

Pe un *Triodion* de Râmnic:

Acest sfânt Triodu ce s'au dat la satul Băldana prin știrea pop Costandin sin pop Staico, dreptu tl. 16, ban. 30, din zilele Mării Sale luminatului Domnu lo Costandin Hangearlău Voivodu, la leat 1798, și am iscălit ca să să cunoască unde o voiū vedea.

Ierei Grigorie Harfitol (= chartophylax).
Pop. Cost. Băldănescu.

Fig. 8. — Biserica din Brezoia, Dâmbovița

Fig. 9. — Biserica din Brezoia. Pisania și cadrul ușii.

Fig. 10. – Biserica din Brezoaia, frescă din pridvor.

Fig. 11. – Biserica din Brezoaia, Frescă din pridvor.

II.

Pe cealaltă latură a aceleiași șosele, în mijlocul unui sat înstărit, Brezoaia, altă

Fig. 12. — Biserica din Costești-de-Vale.

Fig. 13. — Biserica din Costești-de-Vale.

moșie de origine matriarcală, se ridică sprintena siluetă a unei biserici care se poate

așeza, și ca linii și mai ales ca zugrăveală, de cea mai bună calitate (fig. 10, 11), afară ca și înăuntru, printre cele mai bune din epoca brâncovenească (fig. 8).

Nu i-am putut cerceta cărțile de slujbă, dar am copiat această inscripție, care în-

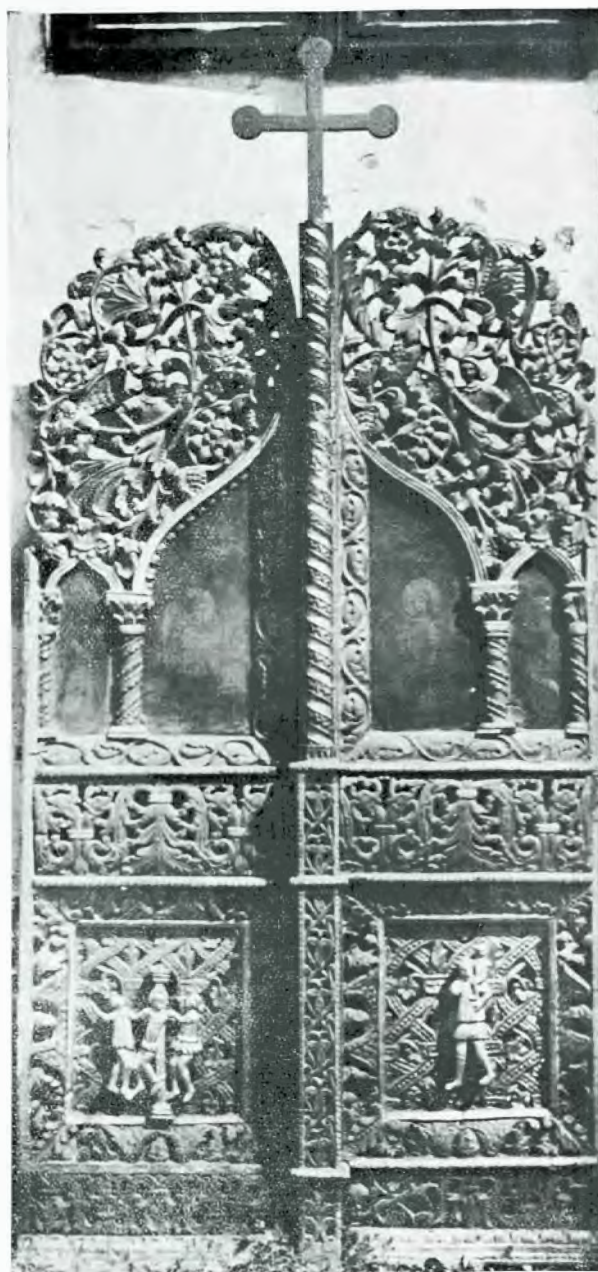

Fig. 14. — Biserica din Costești-de-Vale. Ușile împărătești.

fățișează ca întemeietori pe un boier grec, din Seres în Macedonia, deci: Serezli, al lui Constantin Mavrocordat, la care era Mare Stolnic: prin căsătoria cu o Smaranda, de bună samă moștenitoarea sau cumpărătoarea moșiei, el se românisase, așa încât

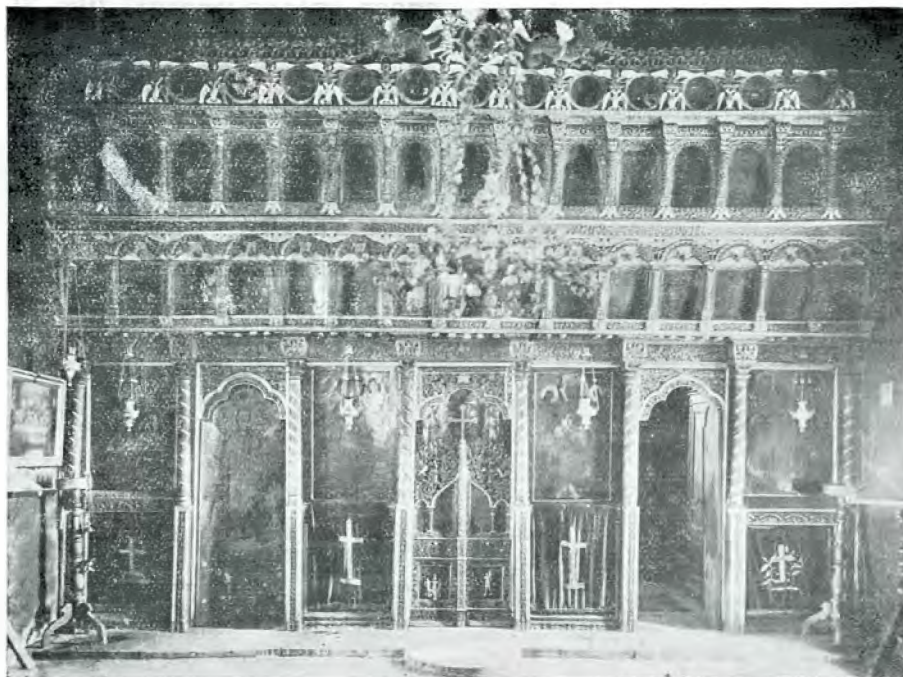

Fig. 15 – Biserica din Costeștii-de-Vale. Tâmpa.

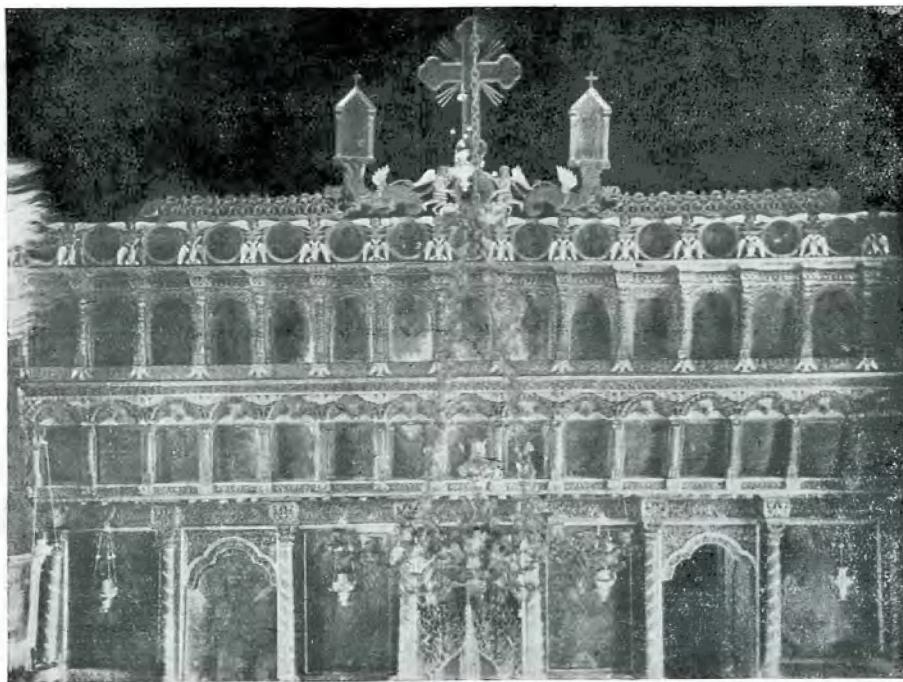

Fig. 16 – Biserica din Costeștii-de-Vale. Catapeteasma.

inscripția e redactată românește. Biserica a fost gata supt Scarlat-Vodă Ghica, urmașul lui Constantin-Vodă, la 1759, când acum Serezli avea, ca a doua soție, pe Ilinca

sfârșitul bisearici: sfârșitu-se la s c(?), e 7267 (fig. 9).

BISERICA DIN COSTEȘTII-DE-VALE.

La biserica din Costeștii-de-Vale (fig 12), unde se păstrează și o casă boierească de vechiu stil, cu interesante cotloane în dulapuri și o pivniță adâncă, frumos boltită, cea ce atrage privirile e colonada pridvorului, în care o reparație stupidă a închis însă cu geamlîc spațiul dintre stâlpi, cărora

Fig. 14. — Biserica veche din Posești, Prahova.

Băjeasca, dintr'un neam cunoscut de boieri mai mici :

„În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh ziditu-s'au acastă sfântă și dumnezeiască bisea[re]ca preasfintei de Dumnezeu Născătoare, și s'au zidit din temelie precum să vede cu toată cheltuiala dumnealui Gheorghie Serezli biv Vel Stolnic intru pomenirea dumnealui și a dumneaei Zmaranda Stolnicasa, jupâneasa dumnealui, și a [co]conilor dum. i s'au început în zilele lui Costandin Nicolae Voevod Mavrocordat, și s'au sfârșit în zilele lui Scarlat Voevod,

Fig. 15. — Casă în stil românesc din Posești Prahova.

dar gătirea aceștii bisearici s'au făcut de către răposata soția dumnealui, Ilinca Băjeasca, iar, dumneaei întâmplându-se de s'a săvârșit, n'au apucat a să găti si(?) la

Fig. 16. — Biserica noua din Posești, Prahova.

li s'au acoperit cu o pictură în ulei capitelurile (fig. 13). Ea presintă o admirabilă catapiteasmă, purtând (fig. 14), pe lângă două ciudate grupe jos, pecetea vulturului bicefal al Cantacuzinilor, cea ce-i fixează data care nu poate fi decât în jurul anului 1700 Însemnările pe cărți lipsesc cu desăvârșire.

BISERICILE DIN POSEȘTI.

Satul de moșneni Posești, din județul Prahova, adevă din vechiul Săcuieni, își

Fig. 17. — Biserica din Posești, Prahova. Piatra de mormânt.

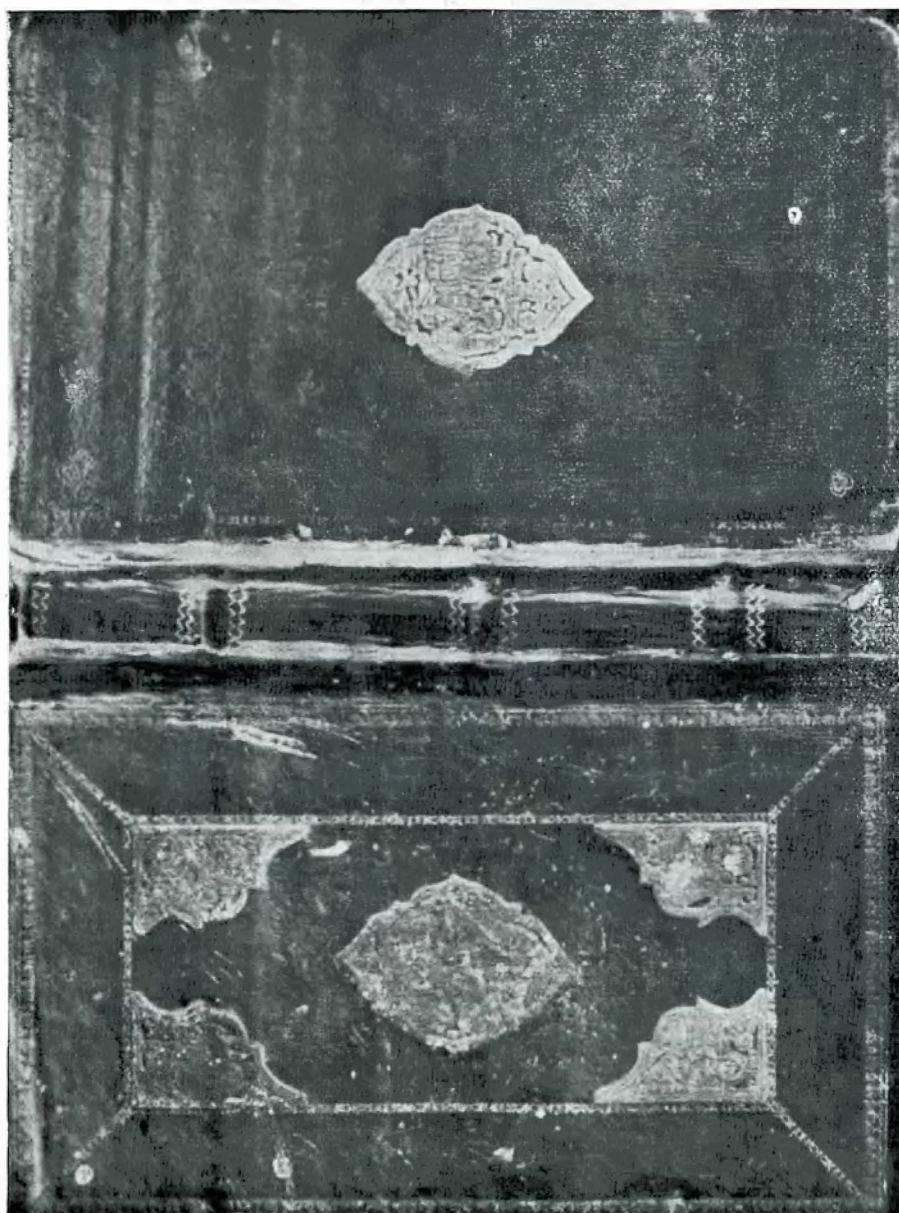

Fig. 18. – Biserica din Posești, Prahova. Legături de cărți.

trage numele de la un *moș* Posea. Urmașii lui, cari poartă nume de familie ca Sersea, deci Xerxe (cf. Darie, Alexandru, Ruxan-

Fig. 19. — Poartă românească din Posești, Prahova.

dra), păstrează câteva hârtii, în care nu odată se întâlnesc vechi forme de limbă interesante. Într'unul, care se va publica în *Revista Istorică*, se vede grija cu care o mamă împarte fiilor moștenirea soțului și a ei, mergând până la ultima jertfă.

Biserica veche, de lemn (fig. 14), — cas ajuns rar în această regiune, înstărită prin faptul că pe aici merge drumul cel vechiu, de-a lungul Teleajenului, spre Ardeal, — mai dăinuiește în vârful dealului cu asprul său

pietros, între livezile cu pomii deși. Ea nu oferă un deosebit interes. Pare nepotrivită cu smerenia ei piatra cu inscripție din care 1873 (fig. 17) pomenește pe unul dintre sprijinitorii ei. În jur se întinde un cimitir cu crucile dese. Unele legături de cărți sânt interesante (fig. 18).

Noua biserică, solidă și mândră (fig. 16), n'are niciun element de artă, reprezentând tipul dintre 1870 și 1890, cea mai neistorică perioadă din toată arhitectura noastră.

Lângă această părăsire a oricărei tradiții și lipsă totală a vechiului instinct de frumu-

Casă în stil românesc din Posești, Prahova.

seță, la locuitori se mai observă ceva din aceste îndemânări, odată așa de răspândite. Am cules astfel de la o solidă casă moșnească împodobirea cu o horbotă de lemn sculptat în pridvor. Și altele au o valoare de artă populară (fig. 15, 19, 20).

La biserica din Feredieni (Botoșani).

Pe o Evanghelie :

„Mateiu Ghica Voevoda bojiu mlst. gspodar zemle moldovscoi.

„Acestă Evanghelie s'au afierosit de Domnie Mă la mănăstire Slatina ot Sučavă, unde să prăznuiește Schimbare de fațe a Domnului Nostru Is. Hs., pentru a noastră večnica pomenire; 7262, Iul.

„De mini este ferecată, iar Evangheliia o am luat de la mănăstire Slatina după alta in locu, și, pentru ca să să știe, am iscălit. Iordache Crup [endschi] Spat.

„Mult greșitul Athanasie Petrache Măcărescul Logoft. de taină am scris răvașul de rugămintă de s'au căștegat această Evanghelie. Atanasie Logoft., 7262, Iul. 9.

„Smeritul intru ermonaș și multul păcătoș lui Dumn[e]dzău eu, Ghedeosi, proin egumen sf[i]ntei mănăstiri Slatina, am dat răvaș de rugămintă Mării Salea lui Matei Ghica Vod[ă] de un rând de veșmente și de cărți besericești, și abiē s'au căștigat aciastă sfântă Evanghelie. Ghedeon, proin igumen Slatina; 7162, Iul. 9 dn.

„Pe care am luat-o eu de la Slatina, dând altă Evanghelii, și aciasta o am ferecat-o. Iordache Crup. Cliuč.

„Și fiind Mitropolit chiriu chir Iacov a toată

Moldovlahie, dichiu sučavschi, chir Calistrat, egumen slatnaschii, chir Parthenie, episcop Roman Sonichii, episcop Radauț Dosofei, episcop Huș Inochente; lt. 7262, Iul. 30, Sâmbătă. Agaton proin egumen Slatinei..., Isaiia ermonah, Calistru ermonah, Ghenadie erodiiakon, Varlaam biv dichiu, erodiiakon Serafim Uiat, sân Antohii R...gd., erodiiakon Ioil ot Lozna, monah Aftănas, monah Nicodim, monah Leonte, monah Mitrofan Blasna, monah Vârnav, monah Dionisi, monah Ionichi ot Vorniceni, monah Ionichi Băcial(?) ot Birvoești, monah Vârnav, monah Iorestu Paisa, monah Efrosin Vărvăroiul; lt. 7262, Iul. 31, Av. 1.

„Argintăriile ce am făcut la bisărica mē din Feredieni: un discpotiron, svânta aciasta evanghelii, o svantă cruce, un artoforion, o cadelniță, un brău i cerăta (sic). Toate aceste sânt făcute de mine, robul Domnului Iordache Crup. biv Vel. Com. la 1799, Mart. Și biserica aciasta ci o am zădit de piatră, unde s'au afierosit toate aceste de sus arătate și altele, de toate cele trebuișoase, spre podoaba ei, unde să prăznuiește hramul Adormirii a Svintei Precistii. Rog dar și pre moștenitori cei după mine să fii pe svânta biserică cu toate după cum va rămânē de la mini, și mult agutoriu vor sântă.

„Lt. 7262, Iul. 30, s'au insemnat in dumnezeiască mănăstire Slatina, Sâmbătă.

N. IORGA. — *Ancien art moldave dans le district de Neamț.* — Au couvent de Pângărați, datant du XVI-e siècle (église à deux étages), icônes de cette époque, auxquelles correspondent celles de Văleni, près de Piatra, dans le même district.

VICTOR BRĂTULESLU. — *Églises du district de Prahova.* — Intéressantes fondations presque

rurales, des XVIII-e et XIX-e siècles, dans la Valachie, région des collines.

N. IORGA. — *Églises du district de Dâmbovița.* — Fondations dont certaines avant 1700, riches en fresques, sous les collines valaques. Une église du district, voisin, de Prahova, s'y ajoute.

N. IORGA. — *Chronique.* — Notice dans une église de la Moldavie supérieure, XVIII-e siècle.

	Pagina		Pagina
Fig. 4. — Biserica din Fântânele-Mazili, Prahova.		Fig. 9. — Biserica din Brezoaia. Pisania și cadrul ușii	39
Cadrul ușii, cu pisania	31	Fig. 10. — " " " Frescă din pridvor	40
Fig. 5. — Biserica Fântânele-Mazili, Prahova. Chenar		Fig. 11. — " " " " " " " " " " " "	40
de piatră la fereastră	32	Fig. 12. — Biserica din Costeștii-de-Vale	41
Fig. 6. — Biserica Fântânele-Mazili, Prahova. Cadru		Fig. 13. — " " " " " " " " " " " "	41
de fereastră	32	Fig. 14. — " " " " " " " " " " " "	41
Fig. 7. — Biserica din Nucet, Prahova. Plan, sec-		părătești	41
țiune și vedere	33	Fig. 15. — Biserica din Costeștii-de-Vale. Tâmpa	42
<i>Biserici dâmbovicene.</i>		Fig. 16. — " " " " " " " " " " " "	42
Fig. 1. — Biserica din Băldana	35	Fig. 17. — Biserica veche din Posești, Prahova	43
Fig. 2. — " " " " " " " " " " " "	35	Fig. 18. — Casă în stil românesc din Posești, Prahova	43
Fig. 3. — " " " " " " " " " " " "	35	Fig. 19. — Biserica nouă din Posești, Prahova	43
Fig. 4. — " " " " " " " " " " " "	36	Fig. 20. — Biserica din Posești, Prahova. Piatra de	44
Fig. 5. — " " " " " " " " " " " "	36	mormânt	44
Fig. 6. — " " " " " " " " " " " "	37	Fig. 21. — Biserica din Posești, Prahova. Legături de	45
Fig. 7. — " " " " " " " " " " " "	38	cărți	45
Fig. 8. — Biserica din Brezoaia, Dâmbovița	39	Fig. 22. — Poartă românească din Posești, Prahova	46
		Fig. 23. — Casă în stil românesc din Posești, Prahova	46

REDACȚIA:

SECRETARIATUL COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

BUCUREȘTI. — STRADA GENERAL BERTHELOT No. 28.

Secretar-Director: VICTOR BRĂTULESCU.

Fiecare fasciculă a apărut în două ediții:

Ediția pe hârtie chromo, Lei 120. — Ediția pe hârtie velină, Lei 90.

**PREȚUL
LEI 120**

BULETINUL COMISIUNII

MONUMENTELOR ISTORICE
PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

1 9 3 9

BISERICI DIN PRAHOVA

DE VICTOR BRĂTULESCU

— 0 —

II.

SCHITUL CRASNA.

Este așezat pe apa cu același nume, departe de așezările omenești zgomotoase, într'o poiană liniștită, închisă de jur împrejur de copaci înalți și mărgenită de malul râpos al Crasnei, ale cărei ape murmură ușor în fundul văii.

care se leagă prin arcuri largi, stă așezată între clopotnița înaltă, bine îngrijită. Fântâna a fost făcută la 1865.

Biserica schitului a fost zugrăvită în 1834, schitul luând ființă la 1828 după cum arată un pomelnic. A fost inzestrată de moșnenii Gaftoiu din Izvoare cu vatră largă, cu loc de pășunat și cu pădurea,

Fig. 1. — Schitul Crasna, Prahova. Vedere.

Covorul de verdeată din jurul bisericii contrastează plăcut cu albul pereților, iar brazi bătrâni din jurul ei fac de strajă. Vârfurile lor se pot vedea de departe din spre Izvoare sau din spre Schiulești, ca și din Băjenari, sătuțul cu câteva case din coasta muntelui. (Fig. 1.)

În fața intrării, o fântână cu acoperiș scund, sprijinit pe patru coloane de piatră,

din care tot strâmtorindu-se, a ajuns aproape lipsită de zestrea ei veche.

Forma bisericii este aceea de treflă, după modelul multora din regiune, al căror prototip a fost de sigur biserica Mănăstirea din Valenii-de-Munte.

Pridvorul pe coloane, cum îl arată tabloul votiv, a fost închis mai târziu.

Acoperișul este de șindrila, cu streșină infundată.

Soclul, din piatră de râu, este marcat printr'un brâu care aduce a streșină, iar de-asupra ferestrelor un cadru simplu de piatră; un al doilea brâu încinge biserica. (Fig. 2.)

mijloc prin câte un arc foarte ascuțit. Golul dintre ele și dintre ziduri este umplut prin îngroparea zidului, care formează în acest chip piciorul solid al arcurilor Pantocratorului. Aceiași îngroșare a zidului se poate constata și la altar, dar nu se poate observa fără o atentă cercetare. Ex-

Fig 2 – Schitul Crasna. Biserica.

Cadrul de piatră al ușii are laturea de sus ornată.

Pronaosul este despărțit de naos prin patru coloane rotunde de zid, pe care se sprijină arcurile simple, care, la rândul lor, susțin bolțile. Coloanele laterale sânt așezate în ziduri și se leagă de cele din

plicația stă în aceia că arcurile sânt foarte larg deschise. (Fig. 3.)

Naosul este destul de încăpător prin lărgirea ce o dau cele două sânturi laterale. Pentru siguranța arcurilor, meșterul care a ridicat biserica a întrebuițat sistemul clasic al folosirii grinzilor de stejar, care

formează un pătrat de lemn. Rostul acestor grinzi este de a lega două câte două arcurile bolților și de a opri îndepărtarea lor în afară¹.

Altarul este ceva mai ridicat decât restul

tâmplă bogat împodobit, în stil baroc. Scenele și ornamentele registrelor însoțesc câte o scenă centrală, care formează un panou central, de o parte și alta a căruia sânt: Apostolii, în rândul întâiu, praznicele,

Fig. 3. – Schitul Crasna. Interior.

bisericii și se desparte de rest printr'o

¹ Că este așa nu încapă nicio îndoielă dacă ne gândim la greșala făcută de fostul paroh al Bisericii Domnești din Argeș care a tăiat grinzele de stejar ce legau arcurile sprijinite de cei patru stâlpi de zid, pe care se răzima Pantocratorul.

Resultatul a fost că s'au ivit mari crăpături în ziduri, iar cei patru stâlpi de sprijin împreună cu turla s'au depărtat de verticală, înclinându-se către Nord. A fost nevoie, la restaurare, de intervenția energică a răposatului arhitect Grigore Cerchez, care a oprit naruirea, prin drugi puternici de metal, al căror rost este acela de a înlozi grinzele de mai sus.

în rândul al doilea, și proorocii, în rândul de sus și ultim. În locul lui Iesei din alte tâmpile, arătând genealogia lui Isus, deasupra ușilor împărătești apare chipul lui Isus din mahramă. Panourile din acest registru sânt împodobite cu sculpturi aurite și colorate, spre deosebire de sculpturile sfeșnicilor împărătești, de același stil, care sânt lucrate în lemn masiv. Începând

de jos în sus scenele centrale sânt următoarele: Sf. Mahramă, Isus tronând, Cina cea de taină, Coborirea lui Isus la Iad (fig. 4.) Supt icoanele împărătești, în locul poalelor de icoană, potrivit spiritul epocii, apar următoarele scene, începând din spre Sud: Supt icoana hramului, Sf. Împărați Constantin și Elena, apare Sf. Constantin cu mantie împărătească, având sulită în dreapta și inscripția sus: „În acest semn vei învinge“.

Dedesubtul icoanei arhanghelului Gavriil, de pe ușa laterală, din spre Sud, apare Îngerul Domnului care trezește pe proorocul Ilie și-i spune, cum arată îns-

jos, numele zugravului: „Tănase Anghel, zugr.“.

Pe ușa laterală de Nord, supt chipul Sf. arhanghel Mihail, Isus Navi cu sulită, coif și scut, în fața ingerului Domnului pe marginea râului, dincolo de tabăra cu corturi.

Inscripția sună: „Că locul pe care stai tu, sfânt este“.

Supt icoana Sf. Nicolae, o scenă care înfățișează furtuna pe mare. Corăbierii se roagă patronului lor, Sf. Nicolae, al cărui chip apare din ceruri, întinzându-și mâinile ocrotitoare

Ușile împărătești cuprind două zone.

Fig. 4. — Schitul Crasna. Tâmpla.

cripția: „Scoală de mănâncă și bea, că de parte îți este și calea“. Supt icoana lui Isus: Pilda celui căzut în tâlhari cu inscripția: „Iar un Samarinean, venind la el, s'au făcut milă de dânsul“. Scena este tratată după toate regulile artei. Zugravul avea idei de perspectivă și dovedește un talent deosebit.

Numele lui și data facerii tâmplei sânt date de inscripțiile scrise pe cele două uși laterale.

„1853, Octomvire, Tănase Anghel, zugr.“. Scena de supt icoana Maicii Domnului înfățișează Scara lui Iacov, cu inscripția: „Patriarb Iacov“, iar, mai sus: „Și aceasta este poarta cerului“. În colțul din stânga,

Partea de sus, sculptată à jour, înfățișează doi șerpi cu capetele în afară, cu gurile deschise, lăsând să iasă o viță de vie cu struguri, din care ciugulesc niște păsări. În vârful pilastrului un medalion cu Dumnezeu Tatăl și cu Sf. Duh, în chip de porumbel alb; în cele două medalioane laterale, rasărind din mijlocul ornamentului sculptat, doi ingeri ingenuchiți.

Partea de jos a ușilor împărătești are două registre cu opt panouri. Registrul superior cuprinde scena Bunei Vestiri, de o parte și alta a căreia se înfățișază Sf. Ioachim și Ana. În registrul de jos, proorocii: Isaia, Solomon, David și Iezechiel. (Fig. 5.)

Mobilierul. Sfeșnicele împărătești sculptate și aurite, o păreche de sfeșnice mai mici, sculptate mai simplu și aurite, tetrapodul cu flori sculptate, împodobit cu chipuri de sfinți, scaunul arhieresc sculptat în panouri mari cu flori și frunze frumos colorate, iată mobilierul din același an 1853, când s'a lucrat tâmpla (fig. 6, 7, 8). Străunile par a fi de la înființarea bisericii.

Câteva icoane din aceeași epocă împodobesc pereții pronaosului. (Fig. 9, 10, 11, 12.)

PICTURA.

Pictura bisericii, foarte asemănătoare cu aceea de la biserica Mănăstirii Cheia, care datează cam din aceeași epocă, datorită poate acelorași meșteri, a avut ca prototip, și în acest domeniu, pictura bisericii Mănăstirea din Valenii-de-Munte.

Numele zugravilor din 1834 ni sânt date de inscripția de la proscomidie, unde se așezau spre a fi pomenite.

Ei sânt: „*Costache Eladie, zugrav, 1834*” și „*Toma zugrav sin Costache*”.

În altar. Pe bolți, *Dumnezeu Tatăl* în medalion de-asupra, spre Răsărit, în continuare, *Maica Domnului*, tronând, are de o parte și de alta câte un sfânt arhangel ingenunchiat și câte șase apostoli în medalioane.

Spre Sud, scara lui Iacob: Iacob doarme aproape de fântână, iar lângă fântână o casă. Spre Nord, Rugăciunea din Grădina Ghetsemani. Spre Răsărit, supt scena cu *Maica Domnului*, apare împărțirea Apostolilor. În registrul de jos, Patriarhi, de jur împrejur, iar în cele două ferestre câte doi sfinți arhangheli, de-asupra cărora plutește un heruvim.

În spațiile din spre tâmplă, medalioane cu sfinți, iar la proscomidie scena răstignirii, având de o parte pe *Maica Domnului*, iar de cealaltă pe *Ioan cel jalnic*. Crucea este însoțită de sulită și de trestia cu buretele. Din coasta lui Isus se ridică o coardă de viță încărcată cu struguri, cuprinde arcul de de-asupra ferestrei și coboară în partea opusă, unde un inger stoarce un strugure într'un potir. Pe latura de Nord, tot la proscomidie, scena în care Isus apare cu hainele rupte, pe o masă, iar mai jos: *Sf. Ier. Petru*, întrebând: „*Cine ți-au rupt haina, Doamne?*”, pentru ca, de

la Isus să pornească, în sens invers scrise, cuvintele: „*Arie cel nebun*”. Pomelnicul de la proscomidie pomenește pe actualii că-

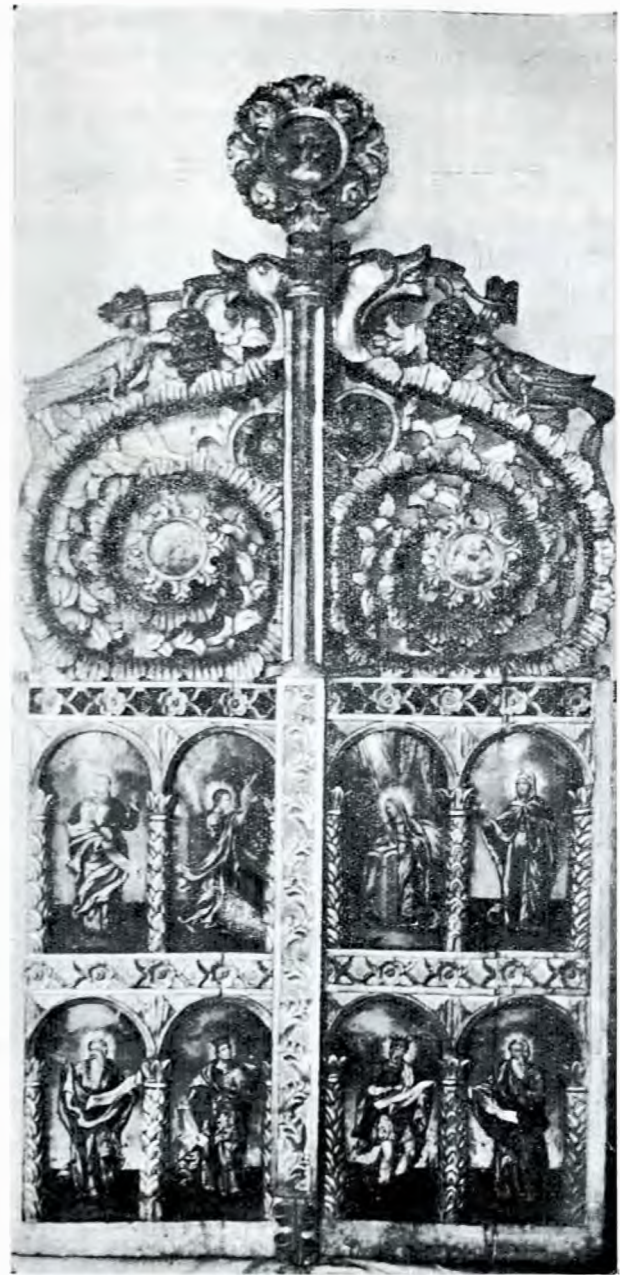

Fig. 5. — Schitul Crasna. Ușile împărătești

lugări vii și înșiră numele celor morți¹.

¹ Vii: Nicon stareț, Isidor ieromonah, Iosif ieroshimonah, Nicandru ieromonah, Teofil, Ghenadie monah, Damian monah, Atanasie frate.

Morți: Chesarie arhieru, Nifon arhieru, Galinic arhieru, Nicandru ieroshimonah, Veniamin, Chesarie, Veniamin tot ieroshimonah, Nil monah, Inochentie arhimandrit, Eftimie arhimandrit, Dosoftei arhimandrit: aceștia sânt de la Buzău, Naum monah, Constantin monah, Dariil, Nicandru, Nifon, Melerie, Isaia, ieromonahi. Constandin, Tarasie, Eftimie, Gherasie, Zenovie, Ioanichie, Teodosie, Nicandru, Ioanichie, Teofan, Ioanichie, ieromonahi.

Schimnici: Macarie, Damian, Silvestru, Chiprian, Ilarion,

Pictura din naos. Pantocratorul stăpânește din înălțimea turlei centrale. Registrele turlei înfățișează în rândul de sus cetele ingerești, în cele trei registre următoare sfinți, iar în rândul de jos liturghia îngerească. Cei patru evangheliști apar la încheierea dintre arcuri, în cele patru colțuri.

Bolțile sânuilor sânt acoperite cu scene din viața lui Isus, și sânt închise de un rând de medalioane. Rândul de medalioane care mărginește laturea de jos a scenelor bolților pornește de la altar și desparte registrul inferior de picturile bolților.

Zugravul de la 1834 a urmărit împărțirea în câte trei subiecte a scenelor principale la bolți și în tot cuprinsul naosului.

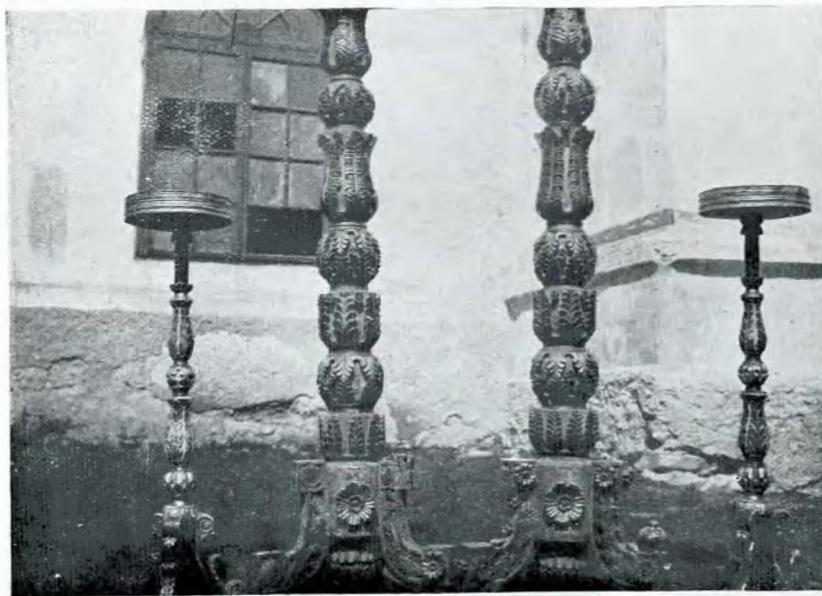

Fig. 6 — Schitul Crasna. Stefnice de lemn.

Pe laturea de Nord, pe boltă, scena centrală este *Învieerea lui Isus*, în dreapta *Petru și Ioan la mormânt*, iar în stânga

Teodor, Gherasie, Ghervasie, Ierodion, Pimen, Damaschin, Naum, Ioil, Stelian, Chiprian.

Monahi: Icsia, Arsenie, Nicandru, Teofan, Macarie, Stelian, Gherontie, Vasile, Samuil, Protasie, Teofil, Isachie, Pangratie, Roman, Tarasi, Ioatie, Savatie, Zenovie, Doroteiu, Daria, Arcadie, Ilie, Ghelasie, Chesatie, Inochentie, Teofan, Efimie, Ghervasie, Inochentie, Nil, Macarie, Iosif, Isaia.

Preoți de mir: Moise, Atanasie, Ene, Apostol.

Monahi: Sisoe, Teofilact, Pahomie, Bonifatie, Ilarie, Necarie, Dometie, Amfilohie, Stefan, Ștefan, Ștefan, Calistrat, Ștefan, Ștefan, Ștefan.

Frați: Constantin, Ioan, Nicolae, Veinea, Florea, Stoica, Bucur, Oprea, Radu, Lucur, Apostol, Nicolae.

Donatori mireni: Dumitru, Barbu, Goga, Maria, Dumitru, Oprița, Ioan, Ioana, Constantin, Neacșa, Mihail, Ana, Stelian, Zamfir, Ioan, Chira, Mihail, Stancu, Ana, Ioița, Luxandra, Dumitru, Maria, Magdalena, Shimonahia, Antonet, Aurelia, Aurelia, Alexandru, Alexandrina.

Mironosițele la mormânt. Supt aceste trei scene, alte șase înfățișează pilde din viața lui Isus.

Prima are inscripția: „*Mai lesne este funia corăbiei*“, lipsind urmarea: „*decât a intra bogatul în Impărăția cerurilor*“.

A doua scenă arată o altă pildă: „*Nu este bine a lua pâinea fiilor și a o arunca cânilor*“.

A treia: „*Sutașul vine la Isus*“, a patra: „*Petru așandându-se în mare*“, a cincea: „*Hristos tămăduiește pe cel înrăcit*“.

Urmează rândul de medalioane al mucenicilor, împodobit cu cununii de trandafiri.

În registrul inferior: Sf. mucenic Hristofor, Sf. mucenic Mercurie, Sf. mucenic Irinarh. În fereastră, sus: Sf. Ioan Botezătorul, iar pe lături: Sf. Cosma și Damian. Între ferestre alți trei sfinți: Sf. Dimitrie, Sf. Vichentie, Sf. Mina.

În fereastră de-asupra, Isus, în lături doi sfinți. Alți trei sfinți: Sf. Nistor, Sf. Teodor Stratilat, Sf. Dimitrie izvoritorul de mir.

Bolțile naosului în sânul de Sud.

În mijloc: Schimbarea la față, în stânga: „*Hristos urcându-se în Tavor*“, în dreapta: „*Hristos pogorîndu-se din munte*“.

În registrul inferior: Isus și fariseii; „*Curva judecându-se de Hristos*“. Pilda dinarului; „*Ceia ce îi curgea sânge luând tămăduire*“. Vindecarea orbului: „*„vine la Hristos*“.

În registrul de jos, în mărime naturală: Sf. mucenic Gheorghe, Sf. Teodor Tiron, Sf. mucenic Procopie. (Fig. 13.) În fereastră Cosma și Damian, având de-asupra pe Dumnezeu Tatăl; Sf. mucenic Eustatie Plachida, Sf. Pantelimon, Sf. mucenic Iacov Persul, în altă fereastră Sf. Chir și Sf. Ioan, de-asupra fiind Maica Domnului; Sf. mucenic Victor, Sf. mucenic Artemie, Sf. mucenic Vichentie.

Supt arcul din fața tâmpiei, în mijloc: Isus Emanuel; coborînd spre Nord aflăm Intrarea în Biserică, apoi doi sfinți, două

rânduri de medalioane, iar jos Sf. Ioachim și Ana. Pe laturea sudică : „Dumineca Sa-

Fig. 7. – Schitul Crasna. Iconostas.

marinencii”, doi sfinți, două rânduri de medalioane, apoi Sf. Petru și Pavel.

Bolțile naosului. Către pronaos, cuprind două registre, două medalioane, având în mijloc, cel din spre altar pe dreptul Avram, iar cel din spre pronaos pe dreptul Iacov.

De la dreptul Avram pe bolți, spre Nord, Isus înaintea lui Pilat; Pilat își spală mâinile.

Spre Sud. „Rugăciunea lui Isus” în grădina Ghetsemani, apoi Isus la Ana și Caiafa.

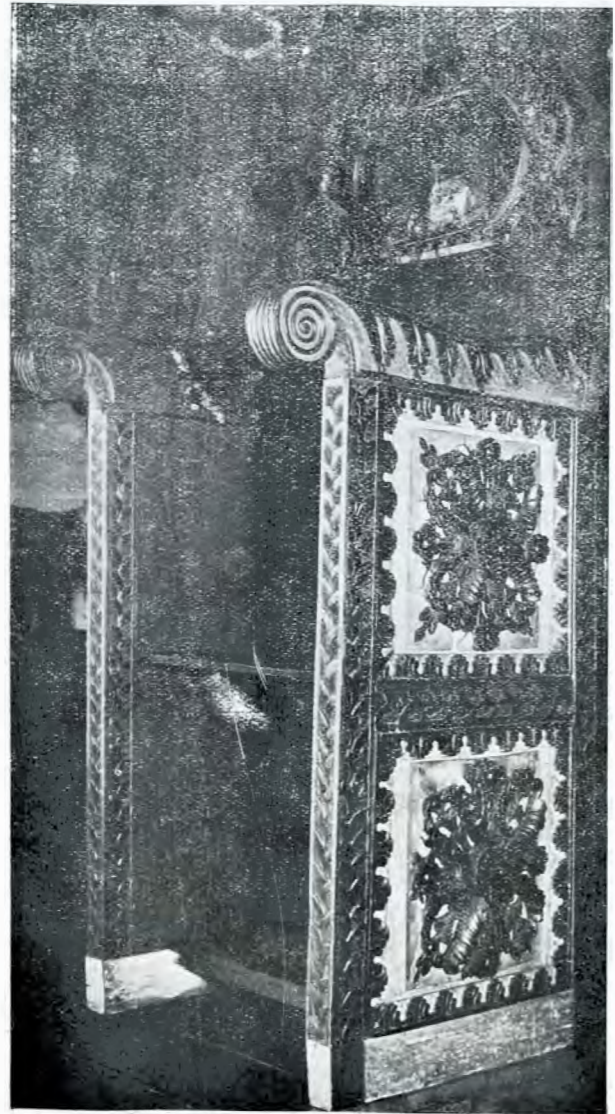

Fig. 8 – Schitul Crasna. Jețul arhieresc.

În registrul următor, de la dreptul Iacov spre Nord: Incununarea cu spini; „Bătaia la stâlp”.

Spre Sud: „Sărutarea Iudei”, „Lepădarea lui Petru”.

Un rând de medalioane din spre scenele de sus de registrul de jos, în care găsim pe Sf. arhanghel Mihail, cu inscripția cunoscută: „Cel ce intră în biserică necurat

de această sabie va fi tăiat". Sf. Nichita, Sf. Calistrat (fig. 14). Pe latura de Nord: Sf. mucenic Erghenie, Sf. mucenic Calinic, Arhanghelul Gavriil, cu inscripția pe fi-lacteră: „Oamenilor, vedeți pe Mihail cum ține sabia gata“.

Fig. 9. — Schitul Crasna. Icoană din sec. al XIX-lea.

De-asupra coloanelor: Adormirea Maicii Domnului, având spre Sud o altă scenă, în care Maica Domnului tronează, iar spre Nord un mormânt gol, în fața căruia se apleacă un apostol.

În vârful capitelor coloanelor, șirul medalioanelor care fac un brâu de-asupra primului registru se încheie aici.

Pictura din naos. Nu sânt bolți, plafonul este drept și cuprinde o scenă centrală, în care apare Isus în chip de inger inaripat, în medalion încunjurat de un cerc colorat, din care se desfac unghiuri.

Cercul este închis într'un pătrat, în care, în cele patru colțuri, apar patru ingeri. În spațiile goale nori și ingeri, iar în jurul acestui pătrat un altul, în care se află un șir de medalioane.

Pe zidul despărțitor de de-asupra coloanelor: în mijloc Buna Vestire, spre Sud,

Duhul Sfânt coborind pe o rază. Întâlnirea Sf. Fecioare cu Elisaveta, spre Nord Sfatul Bătrânilor, Maica Domnului în mijlocul cetelor îngerești. De-asupra coloanelor și șirul de medalioane care desparte registrul inferior, ca și în naos și altar.

Între coloană și zidul de Nord apare „Sf. Teodosie, începătorul de obște“. Între coloană și zidul de Sud: „Sf. cuvios Antonie cel Mare“.

Latura de Vest. De-asupra ușii de intrare tabloul votiv înfățișează vechea biserică acoperită cu șindrilă, având o singură turlă și pridvorul deschis, mai scund și sprijinit pe patru coloane. Doi ingeri, în genunchiați unul de o parte altul de alta, susțin, cu un vâl, biserica. Dedesupt, în scobitura pragului, Isus în slavă, încunjurat de ingeri.

Scena centrală din registrul de sus în-

Fig. 10. — Schitul Crasna. Icoana Sf. Nicolae.

fațișează Fuga în Egipt, flancată spre Sud și Nord de câte alte două scene.

Spre Nord apare Isus, purtând crucea răstignirii, în dreapta, iar, în stânga, potirul: amândouă reprezintă simbolul suferințelor. La picioare, șarpele, vrăjmașul oamenilor, umilit. Alături este înfățișat Isus, urmat,

probabil, de Adam și Eva, în fața Iadului deschis, din care se vede Diavolul.

Spre Sud, Ioachim și Ana primesc pe Sf. Fecioară din mâinile preotului de la templu; spre colțul de Sud, steaua se ascunde în nori celor trei magi. Un rând de medalioane cuprinde pe cuvioșii: Pavel, Sava, Ștefan, Filaret, Arcadie, Evsevie, Eustatie, Ilie, Lavrentie, Machedonie, Marchian. Dedesuptul rândurilor de medalioane, în mărime naturală: Sf. cuvios Nil, Sf. cuvios Ilarion, Sf. cuvios Ioanichie cel Mare, spre Sud, iar în spre Nord: Îngerul Domnului, Sf. cuvios Pahomie, Sf. cuvios Dimitrie cel Nou. (Fig. 15.)

Laturea de Nord. În registrul de sus: Nașterea lui Isus. Cărturarii tâlcuiesc scripturile. Îngerii străjuiesc pruncul sfânt: „Vrând să mântuiască lumea”. În această din urmă

Zosima. În fereastră sus, un inger, spre Apus Sf. Acachie, spre Răsărit, Cuvioasa Paraschiva.

Sf. cuvios „Isodor Pilusiotul” (*sic*), Sf. cuvios Paisie cel Mare. (Fig. 15.)

Laturea de Sud. În registrul de sus

Fig. 11. Schitul Crasna. Icoană.

scenă, Isus poartă pe umăr oaia cea rătăcită.

În medalioane cuvioșii Miron, Mina, Varvar (*sic*), Isachie, Poplie, Simion, Fostirie.

În registrul de jos: Sf. cuvioasa Maria Egipteanca este împărtășită de cuviosul

Fig. 11. — Schitul Crasna. Icoana Sf. Constantin și Elena.

Iosif și Maria, Îngerul se arată păstorilor, Cei trei magi căluziți de stea, Închinarea magilor.

În medalioane, cuvioșii: Carion, Marchea (*sic*), Nicolae, Nicon, Marcoa (*sic*), Nil, Patapie.

Registrul de jos: cuvioșii Sava cel Sfințit, Eftimie cel Mare. În fereastră, Sf. muceniță Varvara, Sf. muceniță Ecaterina; de-asupra lor un inger. Apoi Sf. cuvios Teofan, Sf. cuvios Artemie cel Mare.

Însemnări pe cărți. Viețile Sfinților, tipărite la Neamț. Pe aceia care cuprinde Viețile pe luna Aprilie, tipărită în 1813, Maiu 2, însemnarea lui Climent Monahul care a cetit-o în 1835, *Iunie 12*. Apoi: „Lavrenție monah bagiul; 826, *Iunie 20*”. Viețile Sfinților pe Ianuarie. „S'au cumpărat la 13 Octombrie 1812 de Grigorie monahul”. Urmează o însemnare a lui Lavrentie și

alta a lui Climent monahul, care arată că a cetit Viețile Sfinților pe luna Februar, apoi a lui Ștefan monahul, care pune și data: 25 Martie 1828, după care vine însemnarea: „Din cele douăsprezece Minee ale lui Lavrentie monahul hagiul; 826, Iunie 20“, iar la sfârșit arătarea lui Climent monahul,

Climent monahul, care a cumpărat Mineele cu 436 taleri. S'ar părea în acest caz că monahul Climent le-a cumpărat de la Lavrentie și le-a dăruit la schitul Crasna.

O însemnare mai de preț este însă aceea a zugravului de la 1834, care sună:

Fig. 13 – Schitul Crasna. Pictură din naos.

care a cetit-o la „835, Iulie 20“. Pe cel din luna Martie, afară de însemnarea lui Lavrentie, la 1834, Climent monahul scrie că l-ar fi dăruit el, ceea ce ar părea că nu e adevărat. Într-o altă carte însă, cu Viețile Sfinților pe luna Iulie, alături de însemnarea lui Lavrentie apare și alta a lui

„Această sfântă carte o am petrecut și eu, păcătosul. căci ti..., când mă aflam zugrăvind sfânta biserică ce să numește schitul Izvoarele, din Crasna, starețul fiind Sfinția Sa părintele chir Theofan ieromonah, pe la venirea Mării sale Alexandru Dimitrie Ghica Voievod, după...“.

„Costache Eladie, zugrav; 1834, Septembrie”.

Climent ieromonahul notează la sfârșitul cărții că a cetit-o din scoarță în scoarță la 1834, Ianuar 23.

O altă însemnare, mai jos, arată că la 1862, Septembrie 1-iu, a murit starețul

în 1864, cu cheltuiala „de logofătul Iane Panaitu, nepotul părintelui Chesarie titoru (sic) sfântului schit Crasna” ce este din comuna Izvoarele.

Viețile Sfinților din luna Septembrie, tipărite la Neamț în 1807, poartă însemnarea lui Grigorie ieromonahul din 1812.

Fig. 14. – Schitul Crasna. Pictură din naos.

Epifanie, al schitului Izvoarele, Sâmbătă, la 12 ceasuri din zi. *Viețile Sfinților* pe luna Decembrie sânt cetite de Elefterie monahul, la 1842; o altă însemnare arată că la 20 Decembrie 1843 s'a cântărit clopotul și au venit 1.245 de ocale.

Viețile Sfinților pe Novembre s'au legat

Pe un *Octoih* din 1811: „Această carte este a sfântului schit ot Crasna, iar cine se va ispiti ca să o fure, să nu aibă parte de bine; 1822, Mai 12”.

Pe un *Triod* tipărit la Neamț, 1833: „Cu ajutorul darurilor celui desăvârșit Dumnezeu am cumpărat această sfântă

Fig. 15. — Schitul Crasna. Pictura din pronaos. Laturea de Vest.

Fig. 16. — Schitul Crasna. Pictura din pronaos. Laturea de Nord.

carte ce se numește Triodion; însă cum-părându-l în tal. 96, adică nouăzeci și șase, și l-am dăruit sfintei biserici ce se numește Izvoarele, hram Sfinții Împărați Constantin și maica sa Elena, spre vecinica pomenire a mea și a părinților mei, pentru ertarea păcatelor noastre. Să ne invrednicim a câștiga Împărăția cerurilor și (șters cu cerneală). Dar mă rog părinților și fraților cei ce veți ceti pe dansa, rugându-vă pentru sine, să vă rugați și pentru păcătoșia mea, Climent ieromonah, Stoica preot, cu fii și cu tot neamu. 1834, Fevruar 11. Climent ieromonah al sfântului schit Izvoare“.

Pe o *Liturghie* tipărită la Iași, în anul 1818:

„Theodor. Să se știe că la anul 1847, Iulie 20, m'am hirotonisit preot la sf. schit“.

Pe un *Pateric*, tipărit în București, la 1828:

„Părintele Meone ierodiacon, fratele Ioan Dima“.

O altă însemnare arată că această carte a fost dăruită în 1853.

Pe o *Biblie* din 1855, tipărită în București se comunică un ordin al proestoșiei a treia în care se face cunoscut părintelui Grigorie și dascălului Gheorghe să treacă „astăzi, mâine“ să depeie banii pentru *Biblie*: „1856, Avgust 22“.

Pe o *Biblie* de Buzău de la 1855:

„La anul 1864, Fevruar 7, s'au suspendat părintele Iroftie din stăreție, prin porunca guvernului“.

Pe o carte numită *Împărțire de grâu*, tipărită la Buzău în 1833, însemnarea:

„Această carte a Sf. Ioan Gură de Aur, ce se numește Împărțirea de grâu, împreună cu alte tot ai aceștia și ce se numește Puțul Sf. Ioan s'au dăruit Sf. Mănăstiri Znagovul din sud. Ilfov, unde se prăsnuiește hramul Întrarea în Biserică; 834, April“. Stampila Mitropolitului Grigorie al Ungro-Vlahiei, cu data: 1823.

Pe niște foi dintr'un *Molitvenic*: „Acest sfântu Molitvenic l-am cumpărat de la chir popa Iosif ieromonah, tal..., în zilele Măriei Sale Ioan Nicolae Voevod; Mai 3 zile, leat 7230 (1722)“.

Alta, de acciaș mână: „Ioan... ot sfânta mână... Banul ot Buzău“.

Alta, de altă mână: „Acest Molitvenic l-am cumpărat eu, robul lui Dumnezeu, Dumitrașcu Cămarășelu, din Călinești, în tl. 5, de la un mătăsariu ot București, și l-am dat sfintei biserici ot Bucov, ca să fie al sfintei biserici, și din preoți oricine ar fi, să-l stăpânească“.

Ἰωσήφ ἱερομόναχος, ἐφημέριος ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου εἰς τὸ Που[ρου]ρέστη, Μάϊ, κατὰ ἔτος (1719).

„Și au pierit soarele în luna Septemvrie, 13 zile, leat 7218, 1709“. Pe un *Cea-*

Fig 17. – Schitul Crasna. Scena răstignirii, în sidef.

slov, tipărit la Brașov, 1835, cu o prefață de negustorul Constantin Boghici și cu versurile „diortositorului“ Ioan Barac găsim:

„Acest ciaslov fiind cumpărat de mine Păharnicul Dimitrache Drăgănescu, în lei treizeci și doi“.

Pe o altă pagină, semnătura autografă a Păharnicului de mai sus. Pe aceeași carte: „Să se știe de cându au ninsu, luna lui April în 25 zile; care ninsoare este mare de trei dește, în anu 835, April 25“.

Diortositorul Barac a compus cu acest prilej și o poezie¹.

Tâlcuirea Evangheliilor. Frontispiciul primei pagini poartă stema cantacuzinească:

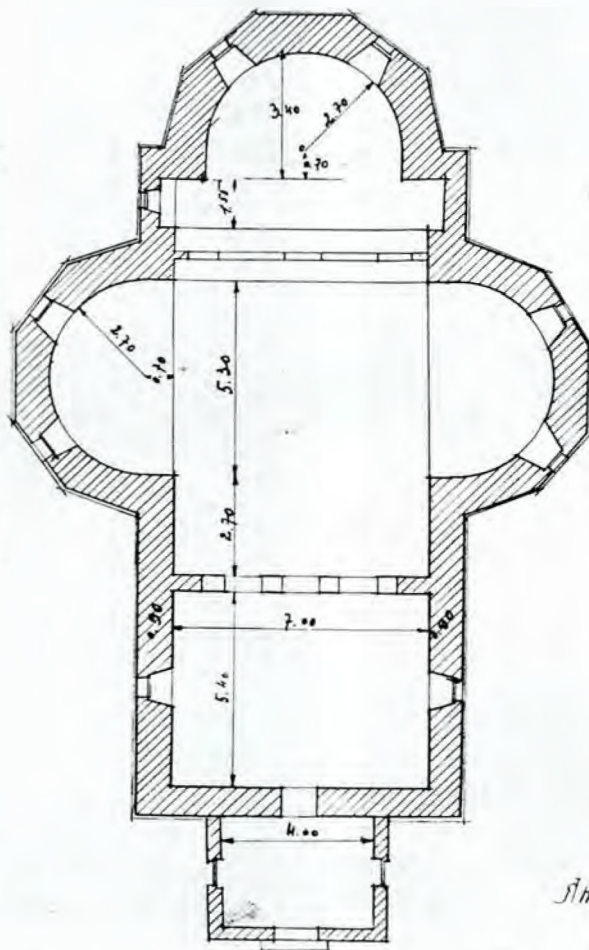
doi lei Prefață de Dositei Mitropolitul Ungrovlahiei.

„Să se știe de când au venit Muscalii în Țara-Românească, la leat 1806. Iar, al

Schitul CRĂȘNA

FRĂHOVA

PLAN

S. H. I. E. T. Bacu

S. C. R. A. 001=1.00

5 Decemb 1927

Fig. 18. — Schitul Crasna. Planul bisericii.

vulturul bicefal în medalion, susținut de

¹ Ca stelele-s tipărite
Slovele diortosite
Intr'acest sfânt ciaslov,
Pre lângă silința toată
Fără greșeli să se poată
Diortosi în Brașov

Și ochii, privind la stele,
Nu le pot vedea pre ele
Toate cu adevărat,
Și, neputând să le vadă
Din pricina altor rază,
Ochii nu le-au numărat.

Așa rog pe cetitorii
Și de Hristos iubitorii
Că, una greșală văzând,
Să 'ndrepteze cu buneate,
Cu duhul cel de blândeate,
Firii omeneshti crezând.

Că nici soarele nu poate
Vede unghiurile toate
Toată ziua strălucind,
Nici omul fără greșale
Intra lucrurile sale
Nu poate fi negreșind.

Ioan Barac,

Transl., diortositorul cărții aceștia.

doilea, leat 1828. Să se știe de când au venit Muscalii al treilea, leatu 1848.

„Această carte s'au hărăzitu părintelui Dinu sin popa Radu ot Isvoară, ot plai, cislă fânului ce s'au dat la cinu călugării de Sfînția Sa popa Tănase duhov. ot Biserica Doamnei...

„În anul de la Hristos 1801 (?), in luna lui Ianuar“.

„Între pogradia Sf. Mitropolii in Bucu-rești, in zilele Domnului nostru Alecsandru Constantin Moruzi Voevod“.

Pe un *Molitvenic*, tipărit în Braşov, la 1811: La început o însemnare a preotului Sava, ctitor, iar la sfârşitul cărţii o poezie, la modă în acea vreme, pe la începutul secolului al XIX-lea¹.

Minee de la Neamţ, 1835:

O însemnare de pe un *Minei* pe luna Septembrie arată că aceste douăsprezece Minee au fost cumpărate pentru schitul Izvoarele chiar de la Mănăstirea Neamţului, unde au fost tipărite, de „dumnealui Manta Ion“, în vremea lui Bibescu-Vodă, în anul 1846.

„La anul 1854, Fevruar 7, s'au suspendat din stăreţie prin porunca Domnitorului.

„La anul 1864, Septembrie 21, s'au ridicat toate vitele schitului, ducându-le la Ploieşti, bătându-ne în tobă..., numai patru boi şi patru cai şi şase vaci, din porunca guvernului Alexandru Cuza“.

Icoanele prăznicare se datoresc zugravului de la 1834, lui Costache Eladie zugrav; 1835, Mai“, cum arată pe o icoană a Sfinţilor cuvioşi Teofan şi Teofan Mărturisitorul.

Pe o icoană din pronaos, inscripţia grecească:

† Δέσις τοῦ δοῦλου τοῦ Θεοῦ Κωνσταντίνου: ,αὐλῆς².

Buna tradiţie a zugrăvelilor se păstra încă la 1839, în rândul călugărilor, căci, la data aceasta, un Elisei monahul semnează o icoană a Sf. Nicolae, la 17 Martie.

Scena răstignirii, lucrată în sîdeş pentru masa din altar, este inspirată după zugrăvelile pereţilor. (Fig. 17.)

Planul aminteşte pe al bisericii Mănăs-

tirea din Văleni şi pe al bisericii Mănăstirii Cheia, aproape contemporană cu Crasna. (Fig. 17.)

Adaug, pentru interesul ce reprezintă,

Fig. 18. – Schitul Crasna, Prahova.

figura proorocului rege David, dintr'o psaltire din secolul al XVIII-lea. (Fig. 19).

Un număr de însemnări şi inscripţii au fost publicate de d. Iorga¹.

¹ „O amar şi grea durere
Trudă fără de mângâiere
O moarte mîniosă
Astăzi mor..

² Deisis (rugămintea) robului lui Dumnezeu Constantin, 1835.

¹ N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, Bucureşti, 1908, II p. 216.

AU MONASTÈRE DE XÉNOPHON.

Dans la cour du monastère de Xénophon nous voyons deux églises, dont la plus grande, élevée entre 1817 et 1837, n'a aucun intérêt archéologique. La plus petite, dédiée à St. Georges, est de beaucoup plus importante. Son plan, dont une esquisse fut publiée par feu G. Balș², montre une disposition analogue à celle qu'ont les églises des autres grands monastères du Mont-Athos. Or ce qui suscite notre curiosité pour le moment c'est surtout une petite chapelle, accolée au flanc méridional de son diakonikon (fig. 1 D). Son plan a la forme treflée, avec le béma, voûté en berceau, prolongé vers l'Est. La moitié Ouest est recouverte par une voûte sphérique, qui s'appuie sur trois arcs formerets et sur la voûte du béma. On voit pourtant sur une gravure de 1744³ que primitivement la chapelle avait une coupole, remplacée postérieurement par la voûte sphérique. Il faut aussi signaler que le toit au dessus de la niche du diakonikon est abaissé par rapport au toit du béma et de l'abside, ce qui donne beaucoup de charme à la composition extérieure (fig. 2).

Le mur occidental de la chapelle fait partie aujourd'hui d'une sorte de loggia, formée par le mur de l'abside méridionale de l'église de St. Georges et par le mur oriental d'une autre petite chapelle, accolée au flanc méridional de la travée Ouest et du narthex (fig. 1, 2). Primitivement ce mur était ouvert en son milieu par une porte; sur sa façade il y avait des fresques, dont une partie est encore conservée (fig. 3).

¹ La fondation de Sara et Vasa Stojanović à l'Université de Beograd m'a chargé, en 1938, d'une mission archéologique au Mont-Athos, où j'ai passé le mois de septembre à la recherche des sources et des analogies concernant l'ancien art serbe. En passant, je suis tombé sur quelques documents qui pourront, me semble-t-il du moins, intéresser tout d'abord l'histoire de l'art roumain.

² *Bul. Com. Mon. Ist.*, VI, 1913, no. 9, à la page 43.

³ V. Grigorovitch-Barski, *Ктооръ Носкѣніе Градѣи Ѳѳонскоѣ Гѳрѳи*, St.-Petersbourg, 1887, planche à la page 288.

Ainsi dans la niche au dessus de la porte se trouve le fragment d'une composition qui représente, au milieu, un personnage, assis sur un trône, derrière lequel, dans l'écoinçon droit de la niche, on voit un autre saint, plus petit, jeune et imberbe. Le personnage assis serait probablement St. Démétrius, auquel la chapelle est dédiée, car sur le rebord droit du coussin rouge du trône on voit une main, la main gauche du saint librement posée¹. Or cette composition, aussi bien que la porte qui fut murée, est coupée par le mur de l'abside méridionale de l'église de St. Georges (fig. 1, A), à l'intérieur de laquelle se trouvent des fresques peintes en 1515². De là nous pouvons conclure avec certitude, tout d'abord que l'église de St. Georges est postérieure à la chapelle de St. Démétrius et ensuite que les fresques, peintes sur la façade occidentale de cette chapelle sont antérieures à 1545.

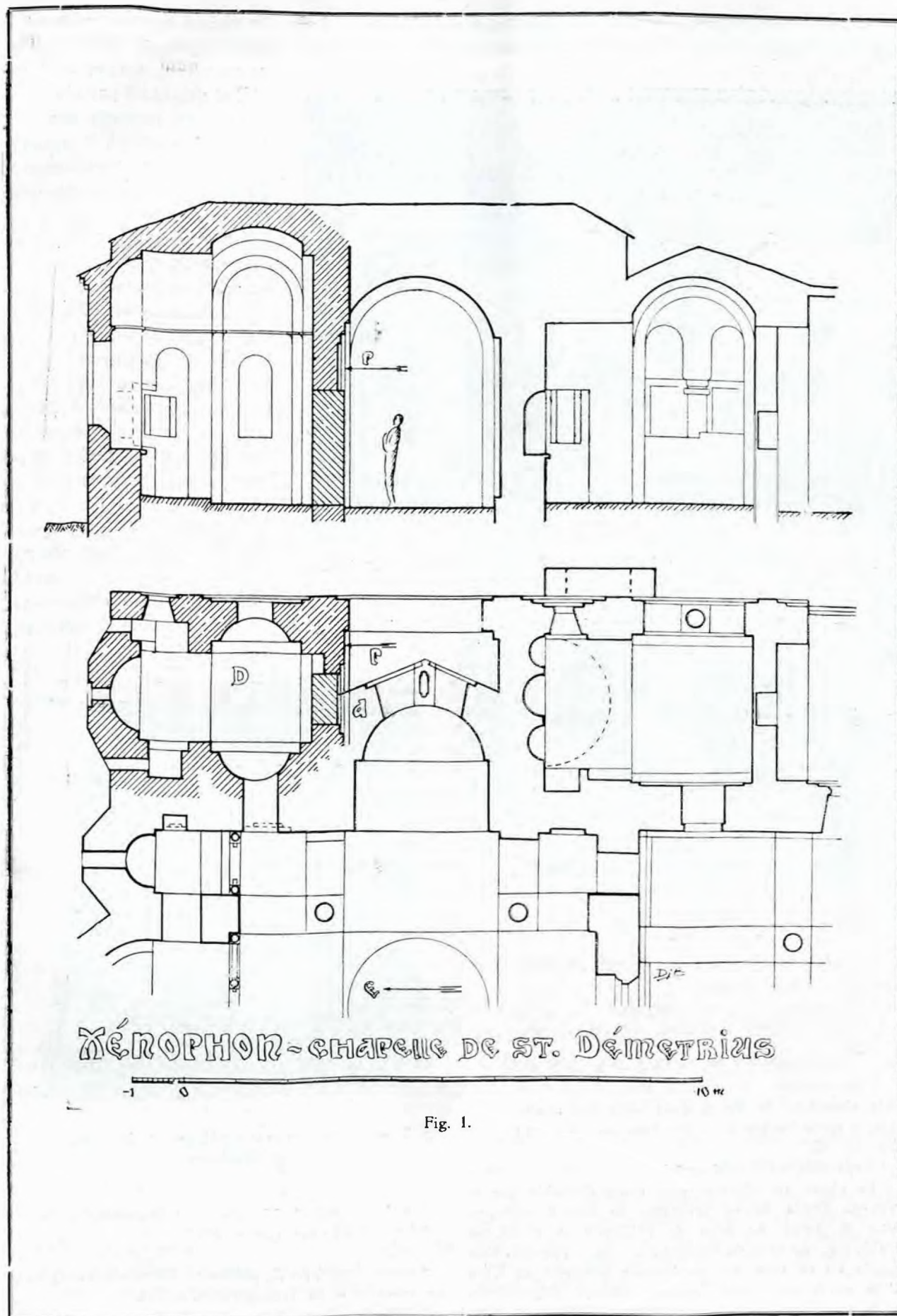
Ce qui frappe le regard aussitôt qu'on le pose sur ces peintures, beaucoup plus que la composition dans la niche au dessus de la porte murée, c'est le superbe portrait d'un noble, indiqué par une inscription serbe, à peine lisible³, comme жѳнанъ прѳдѳа (fig. 1, pp. 3, 4, 5). La tête, de grandeur presque naturelle, — elle mesure 22,5 du sommet au menton, — est très belle: le front large et haut, de grands yeux sombres, les pommettes un peu saillantes, la moustache fine et affilée, le menton énergique, le cou long, les cheveux châtons, qui tombent, en longues boucles bien frisées, des deux côtés du visage, indiquent en même temps un homme du monde et un homme d'action.

Quel est donc ce beau „joupan“, ce boïar qui se fit représenter en fondateur dans un monas-

¹ Si c'était Jésus, il aurait eu dans la main gauche un rouleau, ou un livre, et, si c'était la Vierge, ses deux mains seraient occupées probablement à tenir l'Enfant sur ses genoux.

² Voir l'inscription peinte au dessus de la porte d'entrée dans le naos; G. Millet, *Monuments de l'Athos*, pl. 180.

³ Les lettres blanches sur fond bleu sont presque complètement effacées.

tère qui fut tant de fois comblé de dons par les princes roumains ? Deux personnages se présentent

Un autre boïar du même nom appartenait à une famille non moins puissante, celle des Buzescu. Avec ses frères Stroe et Radu, dont les exploits guerriers sont racontés par une vieille chronique¹, il construit les monastères de Căluu, de Surpatele et de Stănești². Il est vrai, la dalle tombale de Stroe, qui se trouve à Stănești, ne date que du commencement du XVIIe siècle³, mais, en revanche, la plus ancienne église élevée par la famille des Buzescu, celle de Cepturoaia, est bien antérieure, car on y trouve une pierre tombale, celle de Moïse Voévode, qui porte la date de 1529⁴. Il est vrai aussi, que dans cette dernière église, où l'on trouve les portraits du boïar Constantin Buzescu et de sa femme, de leurs fils Radu et Constantin, d'un quatrième personnage, plus jeune, et de deux filles⁵, Preda n'est pas

Fig. 2. — Xénophon ; vue méridionale de l'église de St. Georges et de la chapelle de St. Démétrius.

à nos yeux. Ç'aurait pu être tout d'abord le boïar Preda, le cousin de Neagoe Basarab, le frère des boïars Barbu, Radu, Pârvu, Danciu et Mircea¹, celui auquel, après la mort de Neagoe, en 1521, fut confiée la défense de l'enfant Théodose². Il appartenait donc à une famille puissante et riche, qui était en bonnes relations avec les derniers despotes serbes et surtout avec l'évêque Maxime Branković³. Les frères avaient déjà développé une belle activité dans le domaine de l'art, en élevant, en Valachie même, plusieurs églises, dont la principale, celle du monastère de Bistritza, construite en 1517, rahit, selon M. Iorga, certains traits de l'influence de l'art serbe⁴.

¹ Iorga-Balș, *Histoire de l'art roumain ancien*, p. 96.

² N. Iorga, *Histoire des Roumains et de la romanité orientale*, IV, p. 367. — Comparer aussi la belle chevelure de Preda avec celle que porte Neagoe sur la fresque de l'église épiscopale d'Argeș ; *ibid.*, fig. 48.

³ Iorga-Balș, ouvr. cité, p. 96.

⁴ La chose est d'autant plus compréhensible que le nom de Preda dérive lui-même de source serbe, — selon M. Iorga du nom de Prédititch ou plutôt, me semble-t-il, du nom de Prédislav ou de Predojević. Une famille de ce nom est mentionnée justement au XVe siècle en Bosnie ; Vlad Corović, *Istorija Jugoslavije*, p. 287.

Fig. 3. — Xénophon ; mur occidental de la chapelle de St. Démétrius.

¹ N. Iorga, *Art et littérature des Roumains*, p. 54.

² Iorga-Balș, ouvr. cité, p. 144.

³ *Ibid.*

⁴ Iorga, *Inscripții*, II ; Ștefănescu, *La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie*, p. 114.

⁵ *Ibid.*, p. 115, pl. 32.

mentionné¹. Et pourtant les noms des boïars que nous trouvons à Cepturoaia ont tout de même une certaine importance pour notre étude sur Xénophon.

Voyons de plus près l'inscription au dessus de la porte d'entrée dans le naos de l'église de St. Georges². Nous y trouvons deux nobles valaques qui ont fait peindre l'église. Ce sont : l'archon Constantin Vornic, dont le nom de Constantin a été très abrégé en Kōv..., et son frère Radu. Il serait maintenant bien intéressant de savoir si, eux aussi n'appartenaient pas à la même famille. Car à Cepturoaia nous avons justement deux Constantin et un Radu³. Si donc le boïar Preda, représenté sur la façade de la chapelle de St. Démétrius, appartenait à la famille des Buzescu, il serait possible qu'après lui ses frères ou ses cousins viennent eux aussi embellir l'église de St. Georges. Mais j'incline plutôt à considérer ce Preda comme un cousin du prince Neagoe.

Cette église, nous l'avons déjà vu, est postérieure au premier quart du XVIe siècle. Les chapiteaux des colonnes et l'ancienne iconostase en marbre indiquent, il est vrai, une époque bien plus reculée, mais on peut supposer qu'ils ne furent que réemployés au XVIe siècle.

F. Perilla nous dit qu'à Xénophon la vieille église fut bâtie en 1545, avec le narthex assez grand, peint par le peintre Antoine; qu'aujourd'hui *il n'y a plus* que la moderne cathédrale de St. Georges, mais que toutefois on peut admirer la belle „paréglise“ de St. Georges „peinte par Théophane de Crète en 1546“⁴... Or sur la gravure de 1744, déjà mentionnée⁵, on ne voit que notre église de St. Georges, celle que Perilla transforme en „paréglise“. Il est donc évident que c'est sur elle que doit se rap-

porter le document qui lui permet de dire que l'ancienne église fut bâtie en 1545.

La tradition, conservée au monastère, veut que ce soit la petite chapelle de St. Démétrius qui fut construite par St. Xénophon. Si cela ne peut-être prouvé d'aucune façon, il reste évident que c'est elle qui est la plus ancienne de toutes les constructions qui forment aujourd'hui le groupe central du monastère. Évidemment on est aussi, pour le moment, dans l'impossibilité de savoir si elle fut construite par Preda, ou si celui-ci ne fit exécuter que les peintures. En tout cas, il est à remarquer que les fresques qui existaient à l'intérieur de la chapelle ont été recouvertes d'un

Fig. 4. — Xénophon, portrait du boïar Preda.

badigeon de chaux, sous lequel elles reparaissent par endroit. Peut-être pourrait-on un jour enlever le badigeon et étudier de plus près aussi bien les fresques que les inscriptions slaves qui, jugeant d'après celle de Preda, devaient s'y trouver¹.

AU MONASTÈRE DE ST. PAUL.

Parmi un assez grand nombre d'icônes aux inscriptions slaves qu'on trouve dans le trésor

¹ Je dois noter enfin qu'une curieuse tradition locale fait dériver le nom du monastère du mot ξένος, ce qui voudrait dire que le monastère fut élevé par quelque étranger et que ce ne fut que plus tard que, par analogie, on relia sa fondation au nom de St. Xénophon.

¹ On peut tout de même se demander si ce n'est point lui ce personnage jeune, dont M. Ștefănescu ne donne pas le nom, figuré parmi les donateurs —, si toutefois ce personnage ne s'appelait peut-être aussi Constantin; *ibid.*, pl. 32.

² Gabriel Millet, *ouvr. cité*, pl. 180. P. Ouspenski, *Второе путешествие по святой Горѣ Афонской, Ростоки Христианский*, Moscou, 1880, p. 351.

³ *Le Mont Athos*, p. 181. Il n'indique pas la source dans laquelle il a puisé sa documentation, mais il est probable qu'elle est sûre.

⁴ Cette année est fautive. Elle a été probablement mal imprimée, car le narthex de notre église a été peint en 1564; voir P. Ouspenski, *ouvr. cité*, p. 36.

⁵ Parski, *ouvr. cité*, planche à la page 288.

du monastère de St. Paul, une petite icône, 26,5 x 31 cm. de grandeur, quoique très sale et assez endommagée, est particulièrement remar-

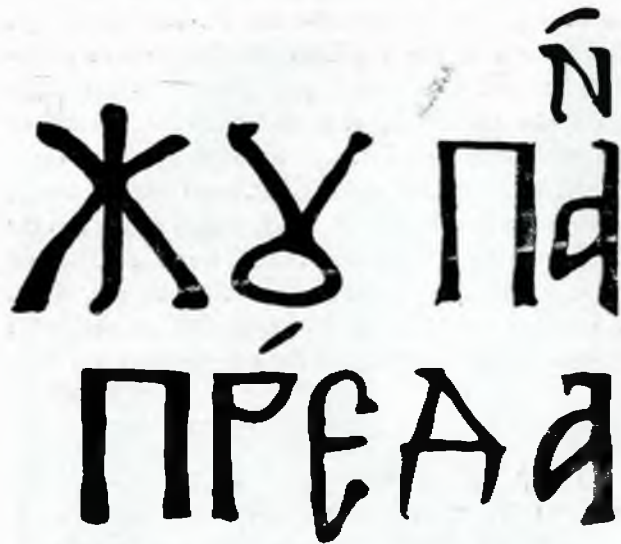

Fig. 5. — Inscription du boïar Preda à Xénophon.
4/5 de grandeur naturelle.

quable¹. Un saint en capuchon, probablement St. Paul de l'Athos, représenté, en son milieu, debout, de face, est entouré de deux personnages plus petits, tournés vers lui, les regards levés vers son visage. Ce sont deux hommes encors jeunes, avec de petites monstaches, sans barbe, dans des vêtements enrichis de fourrures.

Sur le rebord supérieur de l'icône, coupée par un petit médaillon, dans lequel est représenté le buste de Jésus, on peut distinguer une inscription, à peine lisible. Ce n'est qu'avec grande difficulté que j'ai pu raccommoder les mots: *кнѣзъ князи князи*. Les noms de ces deux „princes pieux“ sont malheureusement recouverts par un placage en métal repoussé, — argent(?), en bien mauvais état, — postérieurement rattaché à la surface de l'icône. Pourtant, comme le titre de *кнѣзъ* existait en Valachie encore au XVe siècle², comme les Roumains, surtout au XVIe siècle, — époque à laquelle l'icône, jugeant d'après son style et la graphie de son inscription, doit appartenir, — ont montré beaucoup d'intérêt pour le monastère de St. Paul, il est bien possible que ce soient deux nobles³ valaques. Je me demande même, en laissant aux savants roumains de donner le mot décisif, si ce ne seraient pas

les deux frères qui, comme nous l'avons vu plus haut, firent peindre, en 1545, le naos de l'église de St. Georges, à Xénophon.

AU MONASTÈRE DU PANTOKRATOR

Les deux angles orientaux de l'église de ce monastère sont terminés chacun par une sorte de chapelle, ou de tour, au plan rond à l'intérieur et octogonal à l'extérieur. Nous trouvons de semblables conformations aux églises des monastères de Dionysiou et de Koutloumousious¹.

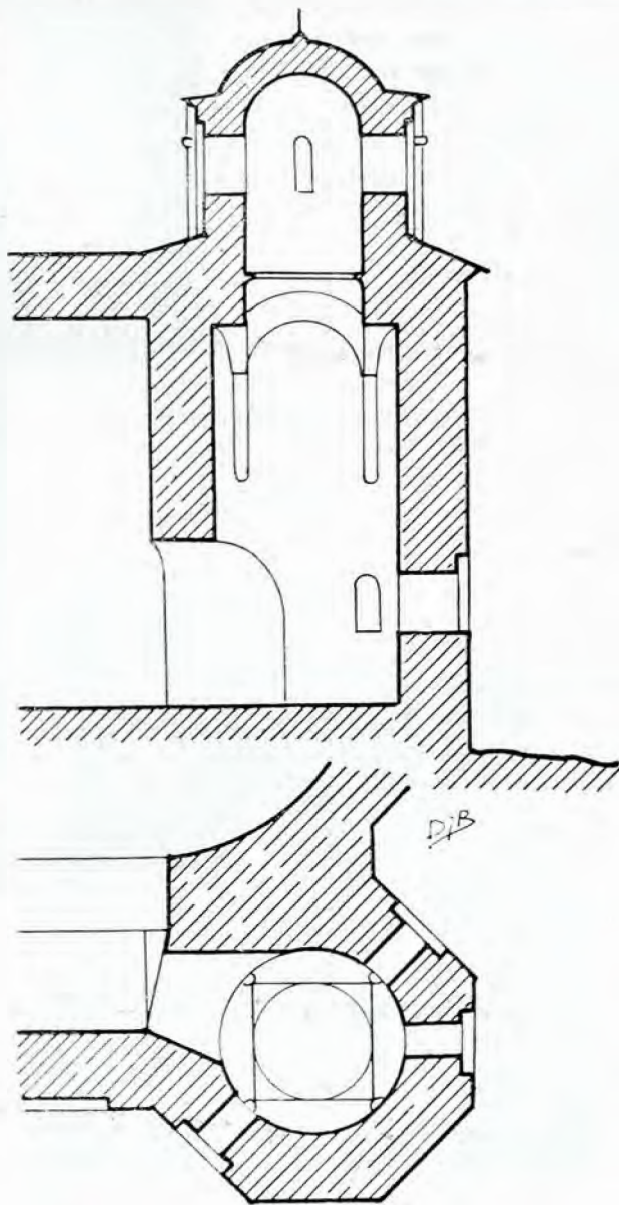

Fig. 6. — Pantocrator ; annexe Sud-Est de l'église.

¹ Les bons moines de St. Paul, qui eurent l'amabilité de me montrer le trésor, ne me permirent pourtant pas de la photographier.

² N. Iorga, *Histoire des Roumains...*, III, p. 324.

³ Les „cnèzes“ sont des princes. — N. I.

¹ G. Balș, ouvr. cité, p. 43, nos. 6, 10. Sur le plan de l'église du Pantocrator, esquissé par le même auteur, ces deux annexes ne sont pas représentées; *ibid.*, p. 45, n. 19.

Mais tandis qu'à Dionysiou et à Koutloumousion ces chapelles sont voûtées avec des calottes, au Pantokrator on a pris le soin de passer, tout d'abord, par l'intermédiaire d'arcs formerets, du plan rond au plan carré, puis de nouveau du plan carré, cette fois-ci par l'intermédiaire de pendants, au plan rond, au dessus duquel on dressa une coupole au tambour allongé (fig. 6, 7). Nous nous trouvons ainsi devant une amorce de la conception moldave de la coupole. Comme tout est recouvert à l'intérieur par des fresques, à l'extérieur par du mortier, il est difficile de savoir si cette construction est originale en entier, ou si la coupole, avec sa substruction, c'est-à-dire avec les pendants et les arcs formerets, est postérieure.

Au premier cas, la chose aurait été de première importance pour l'étude de l'architecture roumaine. N'oublions pourtant pas que vers 1520

Neagoe Basarab paya l'exécution de certains bâtiments au même monastère⁵ et qu'il est possible

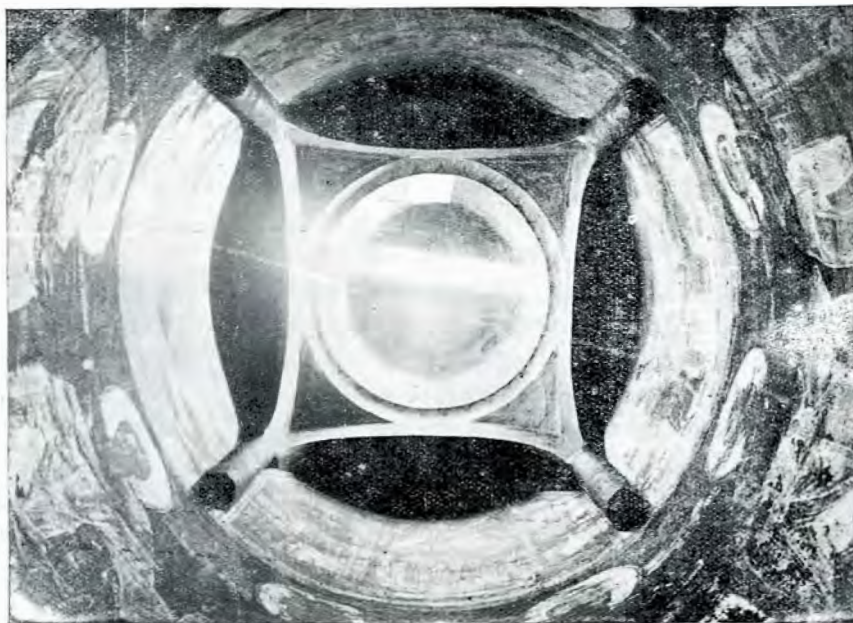

Fig. 7. — Pantokrator ; coupole de l'annexe Sud-Est ; intérieur.

que les deux annexes, ou seulement leurs parties supérieures, auraient pu dater de cette époque, ce qui n'en serait pas de beaucoup moins intéressant.

⁵ Iorga-Balș. ouvr. cité, p. 104.

TĂBLIȚE VOTIVE DIN TIBISCUM, ALE CAVALERILOR DANUBIENI¹.

DE D. TUDOR.

Museul din Lugoj, prea puțin cunoscut cercetătorilor, conține un bogat și variat material epigrafic, numismatic și sculptural, adunat din mai multe stațiuni romane bănățene, ce așteaptă a fi publicat.

Trei fragmente sculpturale, rupte din icoane cu figurațiuni din religia Cavalerilor danubieni, păstrate în acest Museu, măresc zona de răspândire a acestui cult și măresc numărul celor descoperite în Dacia. Ele au fost aflate la *Tibiscum* (Caransebeș), probabil încă din vremea stăpânirii austro-ungare, și mi-au scăpat din vedere, acum cinci ani, când am adunat într'un *corpus* special și interpretat toate monumentele de acest gen¹.

1. — Fragment din marmoră albă, rupt de la colțul de sus din stânga al unui relief ce era sculptat pe trei zone. Înalt de 15 cm., lat de 9.5 cm. și gros de 3 cm. Fig. 1.

Fășiile cu tablouri se separau prin rame simple și proeminente.

a. Prima zonă cu figurații, de și ruptă în cea mai mare parte, se poate reconstitui prin similitudini. Se mai pot găci: bustul Soarelui (*Sol*), așezat pe un postament în colțul plăcii, picioarele, păstrate de la brâu în jos, ale unui personaj îmbrăcat cu pantaloni, apoi resturile altor două busturi îmbrăcate cu o tunică drapată, ca și a divinității solare.

Cu ajutorul altor monumente similare², repertoriul zonei se întregește astfel: bustul lui *Sol*, acolitul purtător al peștelui, triada celestă (în centru), un alt acolit identic (ținând peștele sau un sceptru) și, în sfârșit, în colțul din dreapta, bustul Lunii.

¹ *I Cavalieri danubiani*, în *Ephemeris Dacoromana*, VII (1937), pp. 189—356, și *Nuove rappresentazioni dei Cavalieri danubiani*, în *Eph. dacorum*, VIII (1938), pp. 445-9. Cf. recensiile d-lui Cumont, în *Rev. arch.*, 1938, p. 67 și urm., și Chapouthier, în *Rev. Étud. Anciennes*, 1939, p. 15 și urm.

² *I Cav. danub.*, mon. 3; 9; 11, 38; 50; 58 și 1.8.

b. În centrul zonei și al icoanei e o femeie (Zeița), represintată în față cu un trepid încărcat cu un pește. Zeița privește drept înainte: e îmbrăcată cu o tunică, are vâl pe cap și duce mâna dreaptă spre gura calului Cavalerului. Peștele are

Fig. 1.

ochiul scobit, în care sculptorul fixase o bucată de sticlă colorată, acum căzută.

Cavalerul din stânga, singurul păstrat, se apropie cu calul în pas domol de masa centrală, și cu dreapta ridicată caută să lovească cu o lance trupul dușmanului doborât supt copitele calului (acum rupt). E îmbrăcat cu o tunică și poartă o căciulă frigiană. De-asupra lui se desfășoară un șarpe, cu capul său lângă urechea Zeiței.

Înapoia Cavalerului se mai găsește și un acolit, se pare o femeie (Nemesis?), care întinde o pateră stăpânului ei.

Partea ruptă a zonei va fi conținut același Cavaler și acolit, cu un al doilea șarpe de-asupra lor, fiindcă repertoriul central, la toate monumentele noastre, are un aranjament araldic.

2. — Fragment de marmoră albă, rupt din centrul și colțul de jos din stânga al sculpturii. În starea actuală, măsoară : $10 \times 8 \times 0,8$ cm. Fig. 2

Fig. 2.

Ca și cel precedent, avea o formă dreptunghiulară, cu repertoriul aranjat pe trei fâșii, la fel separate printr'un cadru simplu. Compartimentul cu reprezentațiile din lumea solară e complet pierdut.

a. În registrul central, se găsesc față în față cei doi Cavaleri păstrați de la brâu în jos, cu caii în galop. Supt copitele animalelor, cei doi învinși stau doborâți la pământ, cu mâinile aduse supt fața întoarsă în jos. Caii poartă căpestre și șele simple.

Între cai, stă o masă monopodă, încărcată cu un pește abia schițat, în spatele căruia se mai vede un rest din bustul Zeitei.

b. Ultima zonă presintă un patrupe (panteră?)

întors spre stânga și gata de atac, o colonetă de-asupra animalului, formată numai din patru spirale, un pom încărcat cu obiecte neclare (berbecul?); alături, un om așezat pe un butuc de lemn, ține în dreapta un obiect prelungit în poziție verticală, care seamănă cu o măciucă, sau e de socotit a fi un pumnal, pe care-l înfinge în pământ și, în sfârșit, în fața lui se mai vede o bucată de stofă, pe care o susține cu mâna stângă.

Aranjamentul și elementele acestei zone au puternice asemănări cu un fragment descoperit la Ratiaria¹. Silueta patrupeului, în ambele cazuri, nu seamănă a fi a unui grifon animal favorit al zeiței Nemesis, așa cum îl vedea Rostovțev². Seamănă mai mult cu un câne de vânătoare, animal familiar cultului acestor divinități. Bucata de colonetă, pusă numai în repertoriul tăblițelor din Dacia și al celor trimise de aici în Pannonia³ nu se poate pune decât în legătură cu credințele în cele patru elemente componente ale Universului⁴. Arborele face alusie la sacrificiul, sângeros și expiatoriu, al criotauroboliului, cunoscut și acestui cult⁵.

Personagiul de lângă copac, din cauza neclarității sculpturii, poate fi interpretat în două feluri. El s'ar situa ca un inițiat în gradul *leo*, dacă măciuca ar fi sigură și pe cap ar purta masca leului, ca într'un exemplu ce ni-l dă un fragment ieșit probabil de la Troesmis⁶. Mai multe probabilități ar avea ultima ipotesă, în care el ar ținea rolul unuia dintre cei doi mistagogi din scena morții liturgice sacre, la care face alusie pumnalul ce-l înfinge în pământ, moment pus de pietrari în acest loc al repertoriului⁷.

3. — Fragment rupt de la colțul de jos din dreapta al unui relief de marmoră. Tăblița avea partea de sus ovală și probabil numai două registre. Măsoară acum : $10,5 \times 7,5 \times 1,2$ cm. Fig. 3.

a. Un Cavaler, din care nu se mai conservă decât partea inferioară, aleargă spre stânga cu calul în galop, prevăzut cu frâu și șea. Omul căzut supt copitele calului lipsește. Dacă nu ar fi o scăpare

¹ *Ibid.*, mon. 41.

² *Une tablette votive thraco-mitriacque du Louvre*; p. 13. Paris, 1923 (*Mém. prés. par div. savants à l'Acad. Inscr., Bell. Lett.*, XIII, a 2-a parte).

³ *Cav. danub.*, mon. 1; 11; 23; 61 și 70.

⁴ *Ibid.*, p. 265.

⁵ *Ibid.*, p. 284.

⁶ *Ibid.*, p. 275 și mon. 53.

⁷ *Ibid.*, p. 270 și urm., și mon. 41.

a pietrarului, se poate presupune că fusese întregit prin vâpsea, acum căzută.

b. În ultima zonă, începând de la dreapta, se mai văd: un berbec ce fugă în afară, un om ce întinde brațele spre un mare crater și un cap abia schițat de-asupra și înapoia vasului, al unui alt personajiu.

Ca dispozitiv artistic și semnificație religioasă, tabloul din jurul craterului găsește identitate în două represintări, aflate la Grădiște (Iugoslavia) și Brigetio¹. Sensul acestei scene rămâne deocamdată de nepătruns².

Cu cele trei fragmenie descrise mai sus, numărul total al monumentelor dedicate Cavalierilor danubieni în Imperiul roman și cunoscut azi se ridică la una sută treizeci și opt exemplare³. Pentru Dacia, numărul se mărește la treizeci și opt de bucăți, cele mai multe săpate în piatră și socotite ca fiind dintre cele mai vechi. Tăblițele de la Tibiscum completează un mare gol al hărții de răspândire a acestui misterios cult, fiindcă până acum, nu se cunoștea în Banat decât un singur relief dedicat Cavalierilor danubieni, aflat pe malul Dunării la Pojonea Sârbească (jud. Caraș).

Ca material religios, ele nu aduc nimic nou, fiindcă toate elementele din repertoriul lor sânt cunoscute din monumentele similare descoperite mai înainte. Din punctul de vedere artistic și tipologic, tăblițele din Tibiscum se leagă de cercul celor de piatră aflate în Dacia Superioară și în Pannonia Inferioară. Ele se remarcă printr'o grosolanie a execuției, elementele repertoriului fiind lipsite de precizie. Figurile sânt abia schițate, și unele lipsuri actuale erau întregite de meșteri cu vâpsea, care de cele mai multe ori nu a resistat intemperiiilor și umezelii⁴. Monumentele de marmoră asemănătoare cu cele trei de la Tibiscum și care din punct de vedere religios și tipologic intră în grupul celor aflate în Dacia Superioară, pe valea Dunării, în Pannonia Inferioară și Moesia Superioară⁵, aparțin unui cerc artistic care era în Dacia? Toate aceste tăblițe sânt săpate în marmoră albă, existentă numai în carierele

provinciei dintre Carpați, cum erau cele de la Bucova. Mai observăm că, din ele, cele mai multe s'au găsit tot în această provincie. Cele din Pannonia Inferioară și Moesia Superioară trebuiesc socotite ca un import din Dacia. De aceea, în acele provincii, în locul pietrei se folosea mai mult metalul, plumbul sau bronzul pentru icoanele Cavalierilor danubieni. Din Dacia, unde acest cult era autohton, tăblițele erau exportate, gata sculptate, în spre Moesia și Pannonia.

Fig. 3.

Targhette votive dei Cavalieri danubiani scoperte a Tibiscum (Dacia).

(Riassunto.)

Siamo riusciti a trovare altri rilievi, frammentari, dei Cavalieri danubiani, conservati ora nel Museo Archeologico di Lugoj (Romania) e scoperti a Tibiscum (Caransebeș).

1. (Fig. 1). — Frammento di rilievo marmoreo. Misura: 15 × 9,5 × 3 cm.

a. Nella prima zona vediamo il busto del Sole, le gambe di un personaggio (l'uomo che portava il pesce) e poi resti di altri due busti (la triade celeste).

b. Sulla fascia principale si vede in mezzo un tripode con un pesce e, dietro, il busto di una

¹ Ibid. mon. 39 și 61.

² Idem., p. 272.

³ Ultimul descoperit, și lipsă din corpus-ul meu, la Cașarovi, în *Jahrbuch-deutsch arch. Inst., Arch. Anz.*, 1938, p. 197.

⁴ *Cav. danub.*, p. 206, și mon. 61.

⁵ Ibid., mon. 3; 4; 5; 8; 9; 11; 15-19; 38; 39; 60; 61 și 132.

donna che alza la destra verso la golla del cavallo di un Cavaliere vestito in costume frigio. Il guerriere brandisce una lancia ed è seguito da un accolito che porta una patera. Un serpente si vede al disopra della testa del Cavaliere.

2. Fig. 2. — Frammento simile al precedente. Misura: $10 \times 8 \times 0,8$ cm.

a. La zona principale raffigura in mezzo il busto frammentario di una donna e davanti ad essa sta il monopode col pesce al disopra. Due Cavalieri frammentari e disposti in scheina araldico si avvicinano a galoppo. I cavalli portano selle e freni e calpestano colle zampe due uomini caduti in terra.

b. L'ultima fascia è poco chiara: un quadrupede, una colonnetta, un albero, un uomo seduto ed armato con una clava (o un grande pugnale che vuole piantare in terra) tiene anche nella sinistra un pezzo di coperto (la pelle dell'ariete?).

3. (Fig. 3.) — Frammento simile ai precedenti. Misura: $10,5 \times 7,5 \times 1,2$ cm.

a. Della fascia centrale si conserva soltanto la parte inferiore di un Cavaliere in galoppo, e sopra una sella. L'uomo caduto sotto le zampe del cavallo non è stato scolpito.

b. La zona in basso raffigura: un quadrupede (ariete?) che salta verso destra, un uomo colle mani stese verso un gran cratere ed in fondo una testa umana, appena scolpita.

Il numero dei monumenti che si sono trovati fino ad oggi è di 138, di cui 38 in Dacia. Nella regione del Banato era conosciuto finora un solo rilievo. I nostri rilievi appaiono rozzamente scolpiti, cosicchè la policromia vi completava il lavoro. Essi si scolpivano nella Dacia e di là sono stati importati in Pannonia Inferiore e Moesia Superiore.

CETATEA SEVERINULUI

RAPORT SUMAR CU RESULTATUL SĂPĂTURILOR DIN 1938, 1939

DE AL. BĂRCĂCILĂ.

La Cetatea Severinului ne aflăm anul acesta în a treia campanie de lucru, în continuarea celei din 1936, ale cărei rezultate s'au publicat în Buletinul Comisiunii, fasc. 94/1937, și a celei din 1938, când ne-am limitat la cercetarea parțială a pantei de Est a cetății și a unei mai reduse părți de pe platoul ei, la Sud-Est de Capelă.

Cercetările anului acestuia s'au extins asupra incintei interioare a cetății, pe laturile ei interioare, și exterioare, precum și asupra sectorului sud-vestic de pe pantă.

Cuprinzând în acest raport sumar și rezultatul cercetărilor din 1938, presintăm următoarele realități în lămurirea construcțiilor cetății, precum și elemente menite a aduce precisări la istoricul ei.

a) S'au degajat în bună parte de plantațiile spontane, de pământul vegetal și de dărâmăturile provenite din ultima distrugere a cetății, următoarele construcții, în cea mai mare parte acum descoperite și precisate:

1. Zidul estic al incintei exterioare, cu turnul arcuit în afară de la mijlocul lui, precum și prelungirile aceluiași zid, parțial spre Nord (fig. 1-4), iar spre Sud în întregime, de o parte până la îmbinarea lui cu colțul sud-estic al incintei interioare, de alta cu prelungirea lui spre Sud, către port (fig. 5 și 6).

2. În spațiul intermural cuprins între prelungirile din sectorul sudic al zidului de mai sus și turnul de Sud-Est¹, supă masa de dărâmături de zidărie din piatră brută care-l acoperia pe toată înălțimea lui, s'a ajuns la nivelul ultimei culturi, parțial pardosit cu cărămidă și prevăzut cu un cuptor înălțat din cărămidă și humă (fig. 7 și 8).

3, 4. La extremitatea vestică a pantei de Sud s'a descoperit turnul de Sud-Vest, cu un puternic contrafort și cu prelungirea zidului lui nordic (care este o parte din zidul sudic al incintei interioare), până la contactul cu zidul vestic al incintei exterioare (fig. 9, 10).

¹ Acest turn a fost descoperit în 1936. V. *Bul. Com. Mon. Ist.*, fasc. 94, 1937.

Spațiul intermural de la Vest de acest turn nu s'a degajat până la vatra lui ultimă de dărâmăturile de zidărie, ce-l acoperiau până la nivelul superior al zidurilor; iar turnul, ca și cel de S.-E., s'a degajat de același fel de dărâmături numai atât cât s'a cerut pentru determinarea conturului interior.

5, 6. S'a descoperit traseul zidului vestit al centurii interioare, aproape pe toată lungimea și pe ambele lui fețe.

La mijlocul și pe latura interioară a acestui zid s'a descoperit un mic turn pătrat (fig. 11), corespunzător marelui turn arcuit de la mijlocul zidului estic al centurii exterioare.

7, 8. În colțul nord-vestic al incintei interioare s'a descoperit turnul de N.-V., corespunzător celui de N.-E., precum și curtea ce lega între ele aceste două turnuri (fig. 12, 14). S'a precizat conturul exterior și cel interior al turnului de N.-E., al cărui perete nordic se păstrează aproape pe întreaga înălțime a celor trei etaje ale lui în afară de subsol, acesta acoperit în întregime de mari blocuri din zidăria prăbușită din el.

9. Între latura sudică a turnului de N.-E. și zidul apropiat al centurii interioare, s'a descoperit un mare cuptor rotund pentru pâine, care a fost boltit și pardosit cu cărămidă așternută peste un strat de piatră legată cu mortar de var (fig. 15).

Cu aceste elemente s'a precizat în cea mai mare parte și s'a vădit și pe teren planul cetății, așa cum se găsea construită în 1524, când a fost cucerită de Turci și apoi așa distrusă ca să nu mai poată fi folosită.

Se mai cere, pe lângă alte precisări și adânciri ale săpăturilor în anumite puncte, să se facă o secțiune transversală în șanțul ce încunjura cetatea. Locul cel mai indicat al acestei secțiuni este de partea nordică a cetății, unde avem și apropierea maximă de terasa superioară a Dunării, din care s'a detașat cetatea.

b) Pentru determinarea istoricului cetății s'au făcut în câteva puncte secțiuni și săpături în adâncime, care duc la precise concluziuni.

1. Trei secțiuni adâncite, — una perpendiculară pe latura interioară a curtinei de Nord, până la basa lărgită a zidului, alta pe latura exterioară a curtinei de Vest, între turnurile de V. și S.-V., până supt fundația zidului, iar a treia paralelă cu latura sudică a turnului de N.-E., evidențiază constant și uniform, supt stratul de grosime variată al ultimei culturi, acoperit de ultima dărâmare a cetății din 1524, o dărâmare anterioară masivă a aceleiași cetăți, vădită prin stratul gros de materiale de zidărie prăbușită, din piatră brută, piatră ecarisată și mortar de var, și, supt care apare vatra unei culturi anterioare, după materiale tot medievală (fig. 16).

La aceeași concluzie ne duc, între altele :

2. Două secțiuni paralele adâncite pe panta de Est a cetății, în sectorul ei nordic, unde supt stratul ultimei culturi, acoperit de materialele ultimei dărâmări a cetății, apar două straturi suprapuse de materiale de nivelare, provenite, cel inferior din dărâmări de zidărie de piatră, multă spartă, și mortar de var, iar cel imediat superior acestuia din materiale de vetre arse, distruse, de culoare uniform cărămizie, și constând din sfărâmături de pământ ars, de cărămidă și din pietriș.

3. Vetre suprapuse, fie numai din pământ ars, fie pardosite cu cărămidă, despărțite între ele printr'un singur strat gros de materiale de nivelare, ca în secțiunea practică de-a lungul feței interioare a zidului estic de centură, către poarta turnului de S.-E. (fig. 17, 18). Aici, de-asupra unei vetre mai vechi, frumos pardosită cu cărămidă, se așterne o primă nivelare de bolovănet fără mortar, cu oase de animale comestibile în mare cantitate, carbune, cenușă, iar la un nivel superior ultima vatră folosită, parțial așternută cu cărămidă, de de-asupra căreia s'au ridicat materialele din zidul alăturat, prăbușit după cucerirea din 1524.

4. Construcții anterioare, cu ziduri de piatră : unele părăsite la o prefacere radicală a cetății, ca cea din sectorul ei sudic (fig. 19, 20), sau ca alta de la N.-E. de capelă (fig. 21); altele acoperite de construcții ulterioare, ca un zid de epocă mai veche supt perețele estic al turnului de pe mijlocul laturii de Vest a incintei superioare.

c) Cercetările au dus la descoperirea unei alte serii de construcții, evident anterioare existenței cetății medievale :

1. Fundația altarului capelei este asimetric așezată pe partea centrală a unei construcții absidale anterioare, și anume pe absida cea mare. O absidă mică a aceleiași construcții se prelungește dincolo de zidul sudic al capelei, al cărei colț sud-estic cade de-asupra întretăierii celor două abside (fig.

22, 23). Nu s'a găsit nicio urmă dintr-o a doua absidă mică în prelungirea colțului nordic al celei mari. Va fi fost complet distrusă la construirea capelei, ale cărei materiale, cărămidă și piatră ecarisată, sunt aproape exclusiv romane. Alte materiale romane, între care, cărămizi pătrate din pile de hipocaust, s'au găsit în interiorul absidei mici. Aceasta, mai ales în prelungirea ei spre Vest, a fost distrusă și cu prilejul așezării mormintelor din jurul capelei, în parte descoperite. De-a lungul laturei sudice a absidei mici, în exteriorul ei, s'au descoperit urmele unui canal îngust, și el parțial distrus la săparea gropilor pentru morminte (fig. 18).

2. În sectorul sudic al platoului cetății, la Vest de gangul prin care se coboară spre poarta turnului de S.-E., supt construcția cu ziduri de piatră mai sus amintită (fig. 19, 20), ulterior și ea acoperită supt o veche vatră a cetății, s'a descoperit un canal construit din cărămidă, acoperit cu lespezi de piatră, având direcția spre zidul de Sud al incintei și distrus pe distanță de 50 cm. spre Nord de acest zid. Evident, această distrugere s'a petrecut la săparea fundației zidului sudic al incintei interioare a cetății. Acest zid, la un nivel superior cu 60 cm. față de pardoseala canalului, este pătruns de un mare jghiab de scurgere, cioplit dintr'un singur bloc de piatră ecarisată (fig. 20), care jghiab a putut fi folosit în epoca zidirii suprapuse canalului.

d) Materialele întrebuințate, atât la zidurile cetății, cât și la celelalte construcții și instalații interioare, dau indicații prețioase. De o masivitate și îngrijire deosebită, de construcție, cu placaje de mari blocuri de piatră ecarisată, este zidul de centură de pe panta de Est, cu turnul său arcuit în exterior (fig. 1-4). Acest turn, în forma lui ultimă, este evident o prefacere a unui turn mai vechi, pătrat, după indiciile de până acum.

La construirea cetății medievale s'au folosit multe materiale romane, cărămidă, piatră brută și ecarisată de la construcțiile de pe loc și din preajmă. Dar cea mai mare parte din materialele de piatră brută și piatră specială pentru ecarisat, a fost adusă pe Dunăre, din spre Porțile-de-Fier și din Cazane, din peșterile cărora au coborât și stalactite.

Această cetate de apărare n'a fost și o reședință seniorială de viață pașnică și bogată. Aproape complet lipsită de podoabe de valoare artistică, în afară de mari cantități de ghiulele de piatră, de toate dimensiunile, de pile de fier de variate forme, gloanțe și mici ghiulele de fer și de plumb, fragmente de tunuri de bronz, bucăți de pucioasă și zgură de fier și de aramă, care indică fabricarea pe loc a o parte din armament, — ea nu ni dă, ca

obiecte usuale, decât multă ceramică de calitate comună, parte din forme și din pastă pentru întrebuințări speciale, și mai puțină ceramică smălțuită și ornamentată, pe lângă alte unelte și obiecte de metal.

Clasarea și plasarea în timp a tuturor acestor materiale, ca și precisările așteptate asupra construcțiilor de epoci diferite, vor face obiectul

expunerii amănunțite a rezultatelor dobândite până acum. Pentru aceasta vom mai avea nevoie de lărgirea și în parte de adâncirea unor părți din săpături și din secțiuni, pentru care rugăm onorata Comisiune a Monumentelor Istorice să ni se dea posibilitățile de lucru d'inainte de luna Maiu 1940.

Fig. 1. — Zidul centurii exterioare pe panta de Est, cu turnul arcuit ; în față, la dreapta, retragerea zidului pe pantă către sectorul nordic al centurii exterioare.

Fig. 2. — Zidul centurii exterioare pe panta de Est, privit de la Vest de turnul arcuit ; în față îngustarea grosimii lui, către turn ; în fund, la stânga, retragerea pe pantă a aceluiași zid spre sectorul nordic al centurii exterioare.

Fig. 3. — Spărtură în zidul din fig. 1-2, văzută din exterior

Fig. 4. — Spărtură la legătura dintre zidul estic al centurii exterioare și capătul nordic al turnului arcuit; părete de construcție recentă, în spatele turnului

Fig. 5. — Zidul estic al centurii exterioare, la Sud de turnul arcuit (1); contraforturi (2); începutul coticurii zidului spre colțul sud-estic al centurii interioare (?).

Fig. 6. — Zidul estic al centurii exterioare, la legătura lui cu colțul Sud-Estic al centurii interioare (1) și prelungirea lui spre port (2); parte din păretele estic al turnului de S. E. (3).

Fig. 7. — Spațiul intermural de S.E.; capătul zidului centurii exterioare (1); păretele turnului de S. E. (2); prelungirea spre port a zidului centurii exterioare (3).

Fig. 8. — În spațiul intermural de S. E.: pardoseală de cărămidă și vatră, alipită de prelungirea către port a zidului centurii exterioare.

Fig. 9. — Turnul de S. V., cu blocuri de ziduri prăbușite în interiorul lui.

Fig. 10. — Spațiul intermural de S.-V.; în față păretele exterior al turnului S.-V.; la dreapta, contrafort; la stânga, prelungirea spre Vest a zidului sudic al centurii interioare; blocuri de piatră ecarisată din prăbușirile de pe loc.

Fig. 11. — Turnul de Vest, cu intrarea din spre platoul cetății.

Fig. 12. — Colțul exterior al turnului de N.-V., în față,
și legătura lui cu turnul de N.-E

Fig. 13.

— Curtina dintre turnurile de N.-E. și N.-V.

Fig. 14. — Turnul de N.-V. cu ziduri prăbușite în interiorul și pe laturea lui sudică; în față, piatra ecarisată, cu cruce săpată pe două laturi opuse.

Fig. 15. — Cuptor circular; zidul Estic al centurii interioare (1); prăbușiri din turnul de N.-E și din zidul de centură (2).

Fig. 16. — Secțiune la Sud de turnul de N-E.: prăbușiri din turnurile de N-V (1) și N-E (2); nivelul ultimei vetre (3) cu așternut parțial de mortar de var la baza ei (4); prăbușiri de zidărie din epocă mai veche (5).

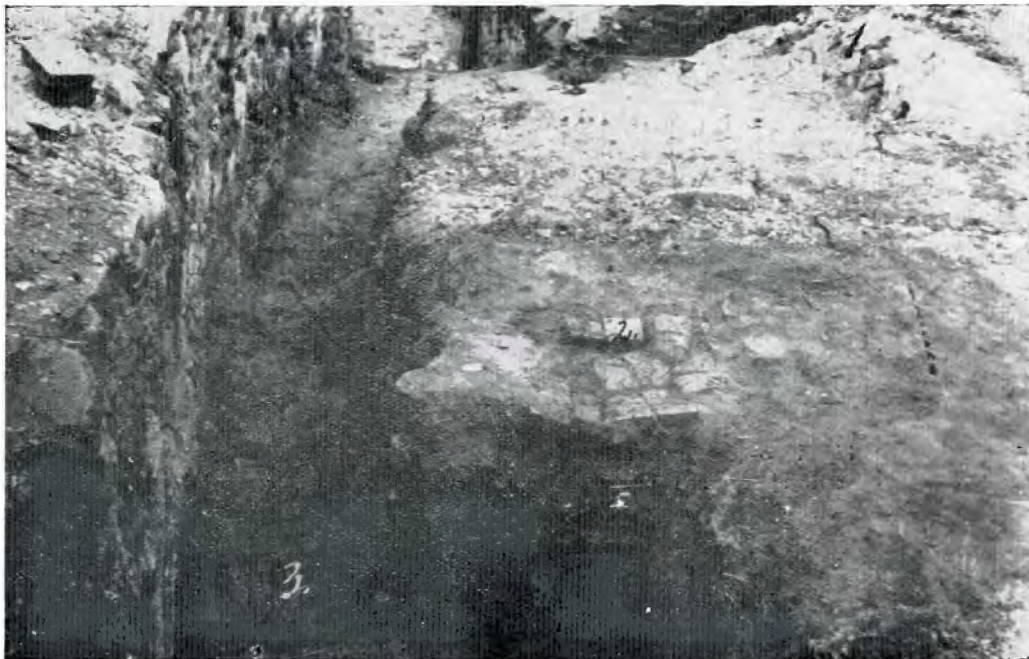

Fig. 17. — Secțiune de-a lungul zidului centurii interioare spre poarta de S. E.: rest din ultima prăbușire a cetății (1); vatră parțială pardosită cu cărămidă (2); nivelul vetrei anterioare (3).

Fig. 18. — Secțiunea din fig. 17, lărgită și adâncită : vatră, fostă pardosită parțial cu cărămidă (1) ; vatră anterioară, cu îngrijită pardoseală de cărămidă (2).

Fig. 19. — Secțiune văzută de la Vest spre Est, în sectorul sud-estic al centurii interioare : zidul estic al centurii, cu golul stâlpului primei porți din gangul către turnul de S.-E. (1) ; nivelul vetrei ultime (2) ; nivelul vetrei penultime, cu așternut, parte de mortar de var (3 a), parte de cărămidă (3 b) ; construcție cu ziduri din piatră de epocă ante-penultimă (4) ; canal (5).

Fig. 20. — Secțiune, văzută de la Nord spre Sud, în sectorul sud-estic al centurii interioare: zidul sudic al centurii, pătruns de un ighiab de scurgere (1); nivelul vetrei ultime (2); nivelul vetrei penultime, cu așternut din mortar de var (3a) și pardoseală de cărămidă (3b); construcție cu ziduri de piatră de epocă antepenultimă (4); canal (5).

Fig. 21. — Secțiune la Nord-Est de capelă: zidul nordic al capelei (1); nivelul ultimei vetre (2), parțial acoperită cu blocuri de ziduri prăbușite; strat continuu din tencuiala bisericii, cu pictură în *fresco* (3); ziduri de piatră de epocă anterioară (4), parțial acoperite de stratul de tencuială cu pictură; între ele un mormânt; vatră de pământ ars (5).

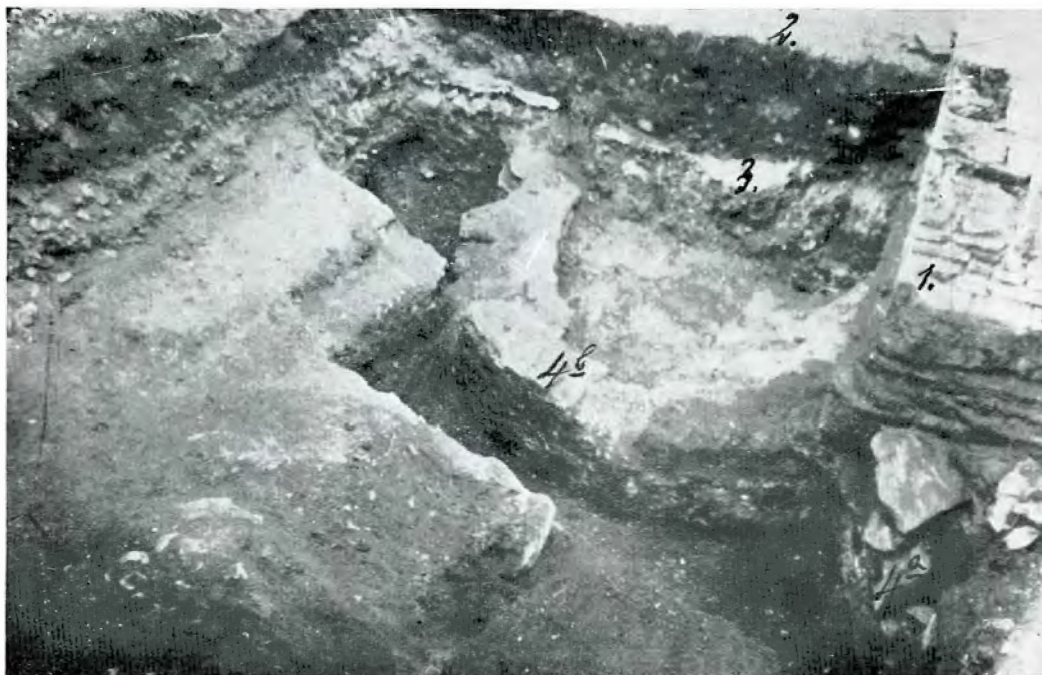

Fig. 22 — Secțiune la Sud-Est de capelă: colțul sud-estic al capelei (1); nivelul ultimei vetre (2); așternut din mortar de var (3); absida mare (4 a) și o absidă mică (4 b), ambele de construcție mai veche.

Fig. 23. — Secțiunea din fig. 22 prelungită și adâncită: pâretele sudic al capelei (1); nivelul ultimei vetre (2); nivelul așternutului de mortar de var (3); absida mică a construcției mai vechi (4), cu morminte în interiorul și pe prelungirea ei; canal în parte distrus de morminte (5).

INSCRIȚII ȘI ÎNSEMNĂRI DIN SCORȚENI, BORDENI (JUDEȚUL PRAHOVA) ȘI SATELE VECINE

I. Bordenii-Mari.

Biserica de zid, navă, înădită cu adaos modern. Inscripție la intrare:

Cu vrerea Tatălui și cu a Fiului și cu ajutorul Sfântului Duh, ziditu-s'au din temelie această sfântă biserică de dumnealui Pitar Stere Bordeanu și de dumnealui Logofătul Ion Bordeanu și cu a altor pravoslavnici creștini, în zilele prealuminatului nostru Domn Io Alexandru Dimitru Ghica Vv. și în zilele preaosf. nostru Mitropolit ch. ch. Neofit, în leat 1841, Octom. 26.

Pe o icoană:

Toma Enăchescu, 1855.

Cărți:

Penticostarion, Râmnic, 7295 (1785):

Această sfântă carte este a lui popa Ion ot Bordeni și să fie pomenire la biserica care este hram preapodobna Paraschiva, și au cumpărat-o drept tal. 5, și cine se va ispiti să o fure, să-l bată Dumnezeu și trei sute sfinți părinți. Leat 1791.

Urmează un fragment din „Minunile Sf. Sisoe“.

La această sf. carte cu adevărat și eu știu că au dat d-lui postelnic Costandin ot Scorțeni la sfânta biserică de la Bordeni ot sud Prahova, ce se prăznuește hram Cuvioasa Paraschiva, ca să fie pentru vecinică pomenire.

Această sfântă și d-zeiască carte Penticostar s'au cumpăra de mine, robu sfintei și d-zeeștei dătătoare de viață cruci în zilele prea-luminatului Domn, Io Nicolae Pătru Mavroeni Vv. la leat 1787, și am dat pentru pomenire la biserica din Bordeni. Robu lui D-zeu: Costandin post., zet Anastase.

Pe o *Cazanie*, fără copertă.

Să se știe de când era *Cazania* aceasta la Bordenii Mici, la leat 1839, de cându s'au stricat biserica de la Bordenii Mari. Începu-s'au biserica din Bordenii Mari la leat 1838, Ghen.

Cinstita ocărmuire, din porunca cu nr. — face cunoscut că să află o iapă dă pripasu, pă care aflându-se păgubașu, să vie să și-o ia cu nezbăvnică grijă; 1852 Avg.

Această *Cazanie* s'au cumpărat de la Ioniță, lei 305 (*sic*, poate 35), la leat 1835.

Această *Cazanie* este a satului. cumpărată de la Ioniță Abagiul din Plopeni. Dumitru Gheorghe am scris... Noem. 18.

Apostol fără titlu:

Să știe de când au făcut Împăratul acesta un cocon Ștefan. Domn aici, în Țara-Românească, Constandin-Vodă, ficiorul răpaosatului Nicolae-Vodă, 1762.

Nica Foverneca (?) ot oraș Floci.

Molitvenic, fără titlu:

La p. 309: ...la Scorțeni, am scris eu, logofătul Gligore al dumnealui Chiru Anastase, și, când am scris aici, a fost și Iona Grămătic. Leat 7290 (1790).

Alte cărți: *Antologhion*, București, 1787; *Triodion*, Râmnic, 1761; *Octoih*, București, 7282; *Liturghier*, Sibiu, 1727; *Idem*, Buzău 1855; *Evanghelie*, București, 7258.

II. Bordenii-Mici.

Biserica făcută din vârghe și înădită cu un pronaos de zid. Construcția de lemn a fost întâiu la Borcești (la Olaru, lângă pădure), de unde s'a adus în secolul al XIX-lea; turlă de scândur cu clopot. O piatră de inscripție a fost așezată în pardoseală, poate de la o biserică mai veche de zid, și s'a șters. Brâu aparent, de lemn în exterior.

1. Icoana lui Isus Hristos din pronaos:

Aceste icoane ce s'au făcut din nou prin ostienala și indemnaria părintelui Ioan Conniscu (*sic*) i cu ostienala și ajutorul d. logofăt Sn. Ppc. (*sic*) i logofăt Gh. Gh. zet Anghel dăn sat Bordenii Mici, la leat 1849, Fevrie 9.

Pe icoana Sfântului Arhanghel:

Această sfântă icoană s'au făcut cu toată cheltuala logofătului Dinul sin Radul Buzolu i a dumnealui... sin Gheorghe, ca să le fie de pomenire. Leat 1827, Fev. 18.

Diată, pe un *Octoih* mic, Râmnic, 1776, la p. 3. De vreme ce viața [este neștiută și îngerilor

necunoscută, iată eu, Zanfira, cu suflet meu [las cum] in josu arată într'această diată.. Fiind în băjanie, bolnavă de boală, lasu zestrea mea, pământ, ce este dat totu de frații mei t..., ca să fie supț stăpânire (rupt)..., neavând eu niciun copil cu soția mea, iar maloteaua o las nepoat[ă-mi] Ileni și soroacele să mi [le facă]... iarte toți; și să dea și doauă sărindare. Și cine va îndrăzni să strice diata aceasta, hier să ruginească și piatra să mu[cezească], iar trupul aceluia să nu mai putrezească. Leat 1813.

Dinul, brat popa Ioniță proistos, am scris, și am fost față.

Pe aceeași carte, p. 5 :

Acest Octoih este al sfintei biserici ot Bordeni-Margine, cumpărat de titorii sfintei biserici.

La p. 6:... logofătul Stacciu ot Telega.

Molitvenic, fără titlu :

Să se știe când s'au legat acest sfântu Molifelnec, la leat 1846..., în 18 zile. Și este al păr loan ot Bordeni-Mici, și l-am cumpărat de la popa Paisie eromonah, pe lei opt, adică optu, nelegat, și la legat am dat patru sfanțihi. 1846, Malu 31.

1847, Avg. 5 au venit lăcustele, dar n'au stricat nemica, iar la leat 1848, Iulie 12, au venit lăcuste multe și au mâncat din Cocorăști până în Bordeni tot. Și am scris eu, proistos Ioan ot Bordeni.

La p. 324 : Acest Molifelnic a fost și aici, la biserica din Țintea, hramu tuturor Sfinților, cându...; 1839, Avg. 24. Vasile sin Dimilianu, Dinu ot Țintea.

La p. 334 : Eu popa Paisie am dat acest sfânt Molitvelnic la părintele Ioan ot Bordeni-de-Jos, și nu are...; 1845, Iulie 28.

Anul 1847, Avg. 15. Popa Ioan ot Bordenii-Mici. Să se știe de cându au venit lăcustele la satul Bordeni, la leat 1847, Avg. 4, pă la trei ceasuri din zi, și au sărit toți oamenii și nevestele și copii, și le-au luat la goană, dar nu le-au lăsat să mănânce, și așa s'au redicat.

La urmă :

Să se știe că la leat 1866 nu au fost iarnă de locu, ci au fost bine, și la Martie in 27 au fost infrunzit codru și pomii toți, iar la Aprilie 12 a dat un viŃor cu zăpadă și pânăstru (*sic*) de o palmă, și-au ținut trei zile".

Pe o *Evanghelie*, București, 1775 :

Această sfântă și dumnezeiască Evanghelie au cumpărat Radu Cernica ot Bordeni ot brat ego Iordache ot tam, cu tl. 10, adică zece, și au luoat la sfânta biserică ot Bordeni den Margine, ca să fie pentru veșnica pomenire, și am scris eu, popa Gheorghe ot Scorțeni; 10 Noem., leat 1780.

Iar cine o ar lua-o să fie afurisit de Sfinții Părinți.

Pe ultima pagină : La această sfântă Evan-

ghelie s'au făcut ostenitor și Radu Din preot și popa Stan duhovnicul; Noem. 5 1780.

Pe un *Liturghier*, tip. lui Eliad, 1833 :

Să se știe de când m'am hirotonit eu, popa Ioan din satul Bordeni, la Iunie in doozeci, diacon, la 21 preot, la leat 1842, in orașu București, la beserica Stelea, etc,

Preot Atanase Zamfirescu, hirotonit 1885, Mart 16.

Pe un *Ceaslov*, fără titlu :

Acest sfântu Ceaslov s'au legat cu toată cheltuiala popii Ioan din Bordeni-Mici, și acest Ceaslov este al bisericii care se prăsnuiește hram mai marilor Voevozi, și cine o fura acestu Ceaslov, Dumnezeu ii va fura inima și nu-l va zăbovi Dumnezeu pe acel om dujman. Și am scris eu, Stan popa, la leat 1840, Ghen. 3.

Catavasier, Iași, 1788 :

Am scris eu, popa Costandin ot Scorțeni, la leat 1811, Iunie 29, in ziua de Sfinții Apostoli.

„Comuna Bordeni. Această sfântă Saltire (*sic*) s'au legat de d. Ioan Dinu Preda cu lei..., spre pomenire... la leat 1870, Avgust 9 Preot Sterian“.

„Să se știe că la leat 1869 au mâncat omizile toată frunza, a pădurilor, cât și a pomilor, in care nu au rămasu nicio frunză, sau vre-o frunză sau altele roade, in care era o mulțime de omizi... nu putea să trăiască in casă. Am însămnat să să știe; 1869, Iunie 20, preot Stan duh. Bordeni.

Psaltire, fără titlu.

Această Psaltire este a mea, Petrea Costea de la Satu-Lung..

Apostol, București 1784.

S'au inoit cu legătura de Nicodim monah, leagător de cărți, 1831, Iunie 24.

Cazanie, București, 1828

Această sf. și dumnezeiască Cazanie este a preotului State din satul Telega-de-jos, cumpărată de la d-lui jupân Antonie Brașoveanu, din orașu Târgoviște, in lei 45, și pre credet. Am iscălit preotul State.

Mai jos :

Această sf. și dz. Cazanie s'au găsit cumpărată de preotul State de mai sus scrisu: fiindcă numit[ul] preot au murit, s'au vândut de mine, Suptiscălitul Ion, d-lor Vasile Părvu Cernica și Neculai Vasile, feciorul său, in lei cincizeci..., și d-lor au dat la sf. biserică cu hramu Sf. Voevozi, spre a fi totdeauna, fără a se streina vre-odată din sat Bordenii-Mici; 1862, Oct. 26.

Triodion, Râmnic, 1787.

Să se știe de când s'au tăiat... Hangerlău; pentru căci au scos văcărutu in Țara-Rumânească, 1799, Dech. Ioniță Logofātu.

Să se știe de când m'am căsătorit eu, Ioniță logofātu ot Bordeni-Vechi, in zilele preain. Dcmn Ion Alixandru D. Muruz Volvod, in urma Hangerlăului Dinul, ce l-au tăiat in po[ltia] București-

lor pentru căci au scos văcăritul în Țara-Românească; 1799, No. 13. Ioniță Log. ot Bordeni-Vechi.

Să se știe de când s'a născut fi-me-a Elenca, în zilele prelum. n. Domn ...Muruz Vv., și s'au născut Marți, la nouă ceasuri din zi. Ioniță Log. ot Bordeni; 1800. Apr. 20^a.

Urmează însemnări identice pentru nașterea a încă patru copii: Dinu, Nita, Safta, Dobra, — la ultima, logofătul semnează: „Popa Ioniță”, în 25 Mart 1809.

„Să se știe că acest Sfânt Triod este al sfintei biserici de la Bordeni, și cine s'ar găsi iritic și blestemat ca să-l instreineze la altă [parte], să fie blestemat de 318 părinți de la Nicheia și de părintele Mitrofan, și am scris eu Ioniță Logofăt, popa din Bordeni, 1801, Dech. 15” (între 1803 și 1807 a pus trei semnături numai ca „Ioniță Logofăt”).

Să se știe de când au răposat preotu popa Stan, ce au slujit la sfânta biserică din satu Bordeni cea cu bradu, în anul ce au venit Muscali de au scos pe Turcii din București... (rupt).

Să [se] știe de când au răposat frate-mieu Părvul de boala ciumei; leat 1813, Oct. 3.

Să se știe de când au răposat fii-me-a Elenca. de boala ciumii; leat 1813, Sept. 7. (La fel înseamnă moartea soției: Safta presvitera, și toți copiii mei anume: Costandinu, ... i Dobra. câte trei; Popa Ioniță proistos ot Bordenii-Vechi, într'o zi, de boala ciumii; leat 1813, Sect. 24.

Să se știe de când au răposat frate-meu Dinu, la leatu 1816 Martie 5. Ioniță Logofăt.

Mineiu vechiu, complet, fără titlu.
La început.

Să se știe de când au dat popu; și au venit până la casa popii Ioan; era leat 1842, Sept. 3 zile.

Să se știe de când cu iarna care n'au nins de locu, și am scris ca să se știe de acea minune; era leat 1843. Noevr., Dechev., Ghenar, Fevruarie n'a ninsu de locu, derăt numai în zioa de Sf. Dumitru, la Oct. 26. Stan sin Popa.

Ultima filă:

Se știe de când am scris pe acest Irmologhton, din zilele lui Ioan Nicolae Voevod de acum, la leat 7231, Av. 8 dni.

Însemnări de amintire fără dată, de la un Vlad și de la un Costandin și un Toader mult păcătos și ticălos.

Încercările de stil epistolar:

Cinstite al meu de bine voitor, dumneata frate Stane, sănătate. Alta n'amu a-ți lungi cu scrisoare, fără cătu mă închinu la fața dumitale. Frate Stane să nu-ți pae rău dumitale căci amu scrisu din călimăriile dumitale.

Antologhion, fără titlu.

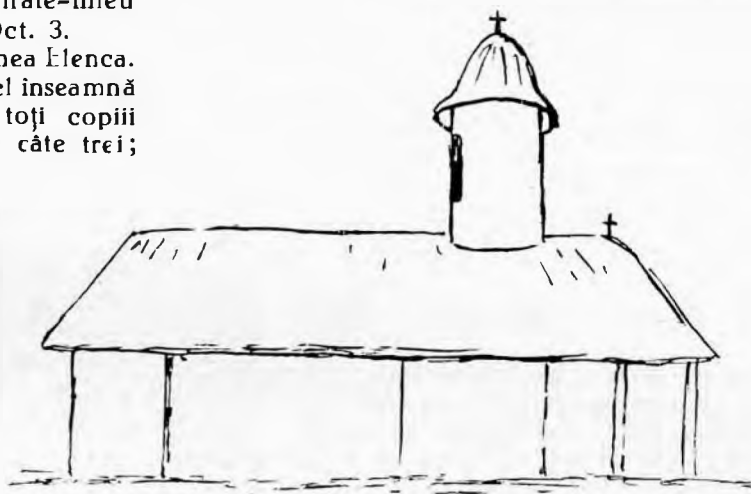
Să se știe de cându am venit eu, priot Ioan. la sat Bordeni Mici, era leat 1834, April 15..t Au răposat prioteasa Sanda, 1839 ...S'au lega, acest Mineiu la leat 1840, Avg. 6.

Acest Mineiu este a sfintei biserici a Bordenilor Mici, cu hram Sfinții Voevozi, 1840. Popa Ioan. Și cine se va ispiți, etc.

Să se știe de când m'am însurat eu, Ioniță Logofăt, sin Popa Stan, din Bordeni Vechi, sud Prahova, de la Margine, în zilele prea-lum. și prea-in. Domn Ioan Alex[andru] Cost[andin], Muruz Voivodă, în urma Hangarăului Dinul ce l-au tălat în târgu Bucureștilor, pentru că au scos văcăritu în Ț[ara]-Rom[ânească]; 1799, Noe. 13.

Cocorăștii-Mislei.

Biserica veche, servind drept cimitir, de vârghei, adusă de peste o sută cincizeci de ani din pădurea Gura Sgroasei, acum ruinată de trupele

Biserica din Cocorăștii-Mislei. Fațada laterală.

nemțești, în 1916–1918. Pronaosul, mai îngust ca naosul (forma de cruce), continuat de un pridvor pe șase stâlpi de lemn bine sculptați, strașina largă de un metru.

Biserica nouă, terminată în 1905.

Triodion, Râmnic, 1787.

La leat 1837, Iulie 12, au venit un potop mare, dă au loat case și porumbarile împărătești, cu porumbu și buți, și livezi cu pruni; și am scris eu, Ioniță sin popa Barbu.

Apostol Buzău, supt „Costantin Basarab”, 7212 (1704).

Liturghier, Râmnic, 7255, semnat de „preot Vintilă”.

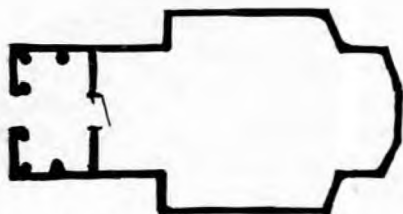
Penticostar, Râmnic, 7275:

Această sfântă carte Penticostar am cum-

părat-o eu popa Petre din Cocorăștii-Misli, și am dat pe dânsa taleri 32, și cîne, etc.

Evangelhie, Sibiu, 1806.

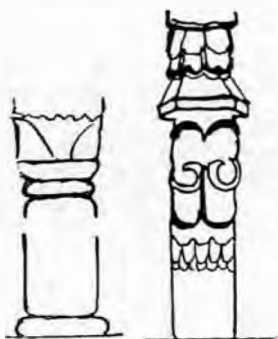
Octoih, 1792, Sibiu: „cu binecuvântarea Vlă-

Biserica din Cocorăștii-Misli. Schiță de plan.

dicului Făgărașului...”. „Cumpărat de la Mizil cu 21 taleri de popa Vîntilă.”

Cazanie, Râmnic, 1781, cu însemnarea din 1823 a lui Popescu Marin dascăl: chiamă pe

Cocorăștii-Misli. Stâlpi de lemn.

părintele Părvu de la Mănăstirea Mislea să slujească de Paști.

Să se știe la leat 1835 au dat o zăpadă marelă la Oct. 26: au apucat soile (?) neculese și porumburile tot neculese, și au uclis oamenii, suptu....

Octoih, Buda, 1846.

Cosminele.

Biserica din Cosmina-de-jos, zidită între 1897 și 1899 de obștea sătenilor, pe locul alteia mai vechi.

Ceaslov Mare, București, 1830.

Cumpărat cu taleri 32 de la părintele protopop Savu prin dîmnealui Logofăt Chiță ot Cosmina.

Evangelhie, Râmnic, 1794, cu iscălitură din 1799, de „Toader Logofăt ot Cosmina”.

Apostol, Râmnic, 1794.

Însemnări: „...la sfînta beserică Cosmina, în leatu 1799, Ghenarie”. La urmă, legătorul cărții înseamnă la 1867: „pă vremea când mă aflam ipistatu la d. Ion Pangălu.

Acest Apostol al sf. biserici din cotuna Cosmina-de-jos s'au legat de mine de mai jos, cu plata de d. Costache..., etc.; 1867, Dechemvre, Grigore legătoru de cărți.

Triodion, fără titlu, cu predoslovie lui Grigorie Arhimandrit.

Să se știe de când am scris eu, Logofăt Toader otul (*sic*) satul Cosmina, pă această sf. carte, etc.: eram ca de doozeci și doi de ani; la leatu 1801, Ghen. 2.

Să știe de cîndu au arsu sfînta beserică de la Cosmina, la leatu 1799, Sept., și am scris eu, Logof. Toader ot sat Cosmina.

Octoih, Neamț, 1836.

Cazanii, București, 1828.

Taleri 23 legată, precum să știe.

Această sfîntă și de suflet mîntuitoare Cazanie s'au cumpărat de la sfînta biserică. din Cosmina-de-Sus, la leatul 1831; și am scris eu, diaconu Grigore.

Biserica din Cosmina-de-Sus, veche de peste o sută douăzeci de ani, cu fronton zugrăvit de-asupra pridvorului susținut de patru stâlpi, cu sfinți în șirag

Biserica Cosmina-de-sus.

supt streășină și cu o turlă octogonală pe un tambur cubic, foarte elegantă.

Biserica Cosmina-de-sus. Turla.

La mormintele din curte se văd cruci de lemn, de o varietate pitorească în linii, colori, și sculpturi. Biserica a ars acum câțiva ani.

Evangelhie, fără titlu.

Octoih, Buda, 1811.

Apostol, Blaj, 1814.

Penticostarion, București, 1800.

Însemnare supt ținere de minte că la leat 1866, Aprilie (?) 12, au dat zăpadă, și erau prunile mari și struguri asemenea, și au tănjit cu tot, încât s'au stricat prunile toate, și strugurii s'au uscat cu lăstar cu tot, și spre ținere de minte am însemnat eu, robu lui Dumnezeu, cu mâna de pământ, cu condeiu de feru; cine va citi¹, etc. Priot Grigore, Mălăești-de-Sus.

(Se confirmă deci iarna fără zăpadă din 1866 a celeilalte notițe din Bard ni.)

Antologhion, Iași, 1806.

Triodion, Blaj, 1800.

Însemnare: „Popa Hristea ot Cosmina; 1818“.

La anul 1848, in ziua de Paști, au ars Târgu București.

Molitvenic, Brașov, 1811.

Însemnări pe clopot:

Popa Cârstea. Acest clopot s'au făcut in hramu sfinților erarși. † Titori: Stancu Postelnec, Stancu Mărgărit, Stanu Popa; 1821 † Gligore, Stancu, Stan diiacon, Ionu.

Vălcănești.

Biserica nouă. Inscripția:

Această sf. biserică, cu hram sfinții mari mucenici Gheorghe și Dimitrie, s'a fondat cu cheltuiala dumnealui Dimitrie Gheorghe Păcu-reșea[nu], proprietar acestei moșii Vălcănești, născut Greco și crescut Român, la anul Mântuirii 1853, 1875.

Biserica veche, in prefacere, văruiță, fără nicio însemnare. Portretele ctitorilor in stânga uși de la intrare, in costum apusean: ctitorul cu soția și fiica.

Cărți: *Cazanie*, Buzău, 1834; *Apostol*, București, 1784; *Liturghie*, Buzău, 1835; *Octoih*, Buda, 1846; *Evangelhie*, București 1742; *Penticostarion*, Neamț, 1848; *Psaltire*, București, 1835.

Liliești (comuna Țintea).

Biserica in formă de cruce, dar acoperișul croit dreptunghiular; pridvor larg cu stâlpi; turlă de lemn diformă. Zidul e foarte gros, pictura refăcută fără chipuri de ctitori.

Inscripția:

Această sf. și d-zeiască biserică s'au zidit din temelie de dumnealui jupan Ion Straiulescu și de Logofătul Ștefan Arici și de Logofătul Vasile Șone ot Liliești, și in zilele prealuminatului Domnu Io Alixandru Dimitrie Ghica Voivod i preaoșfințitului Patriarh Costandie, ca să le ție dumnealor și celor ce au ajutat de

vecinică pomenire; hramul celui dintru sfinți părintelui Nicolae, arhiepiscop Miralichiei; 1835, Maiu 25.

Cărți:

Cazanii, Râmnic, 7256 (1748).

Pag. 1: Să se știe de când s'au târnosit această sf. biserică de aici, din sat Liliești, din zilele prea-luminatului Domn Alex. Dim. Ghica Vv., leat 1835, Noem. 24. Ion Postelnic.¹

Pag. 2: Să se știe că in zioa de Sfete Gheorghe, Apr. 23, leat 1818, au perit soarele jumătate; numai au rămasu ca luna când este jumătate.

Pag. 3: semnăturile logofeților ctitori; apoi: „Această sf. Cazanie este a mea, robu [lui] Dumnezeu Partenie, ce am fost egumen la Sinaia, sud Prahova.

Pag. 211: Această Cazanie este a părintelui popa Ion ot Filipești za Pădure.

Alte cărți: *Penticostarion*, București, supt Alexandru Ipsilanti; *Molitvenic* bogat, „S. B. 1833“ (sic); *Liturghie*, Buzău, 1835; *Octoih*, Buda, 1845; *Prohod*, 1836. Pe acest Prohod, in legătura scoarței foi din „Idee repede de Istoria Țării-Românești, Istoria veche, period I del a 105“.

Această carte este a popii... dă la biserica din sat Băicoi-de-jos, dă este hramu S-lui Anton, cumpărată cu tal. 2, par. 20, dă la protopopie Cine o va fura ș. c. l.; 1836.

Urleta (com. Bănești, azi Mislea).

Biserică veche, scundă, de lemn.

Triod, Buda, 1861.

Această sf. și dumn. carte ce să chiamă Triodion s'au cumpărat de mine, Ierinarh Iro-diaconu, nepotu răposatului Iustin arhimandritu, starețu sf. m-ri Sinaia.

Penticostarion, București, 7291.

Să [se] știe când au vinit Turcii să meargă in Țara Ungurească, 1787, Fevr. 15. Iarăși să știe când au vinit Nemții in țară, și au fost pace până la leat — (sic).

Această carte ce să cheamă P. este a bisericii nostre Urleta, unde se prăznuște Sf. Voev Mihailu și Gavriil; 1798, Apr. 4. Popa... ot Urleta

Florești.

Biserica din curtea cantacuzinească, refăcută complet, stil modern.

Inscripția:

Această sfântă biserică, cu hramul Sfânta Treime și Nașterea Domnului, s'a zidit din temelie și înfrumusețat precum se vede prin devotamentul și toată cheltuiala doamnei Luxița Gr. Cantacuzino, in timpul Domniei regelui Carol I., in locul celei zidite de repausatul Vornicul Gri-

¹ De Aron Florian.

gore Cantacuzino, la anul 1826-1830, cu același hram.

Portrete: Gr. Cantacuzino, cu soția, și Gh. Gr. Cantacuzino, cu soția.

Cărți: Sf. Liturghie, supt „Franțisc I“, 1831.

Evangelie veche, coperta ruptă.

Sfânta evanghelie aceasta s'au legat de chir Ioniță legător de cărți, lei 17, par. 20, prin preotul Marin ot Florești...; 1834, Sept. 8.

La urmă:

Anul 1834, în luna lui Sept. 8 zile, s'au legatu ač. sf. Evangelie de logof. Ioniță ot Cosmina drept taleri 7 (*sic*), par. 20, și spre a fi știut am

scris eu, preot Marin sin popa Vasile, care am fost la biserică în satu Florești, sud Prah., April 2.

Penticostarion, Blaj, 1808.

Însemnare de „dascălu Nicolae“ la pag. 1.

Penticostaru al sf. biserici Florești, și am scris eu, cel mai jos iscălitul, că am slujit aici la sf. biserică întâi, care s'a zidit din temelii de d-lui coconu Grigore Cantacuzino, și s'au sfințit la anul 1833, Apr. 20. Ierei...

Alte cărți: *Triodion*, Buda, 1816; *Psaltire*, Sibiu, 1826; *Strastnic* (Slujba Patimilor), Buda, 1816, cu însemnare de proprietate a bisericii, din 1835; 12 *Minee*, Neamț, 1831; *Cazanie*, Sibiu, Closius, 1850, după ediții din Buzău; *Apostol*, București, 1820.

DESCOPERIREA DE LA POROLISSUM

(DIN ZIARUL „TRIBUNA“ DIN CLUJ.)

Săpăturile au continuat și în cursul acestei veri mulțămîtă fondurilor puse la dispoziție de d. Rezident Regal prof. dr. Cortolan Tătaru și cu concursul material și moral al comandantului legiunii de străjări din Zălau, d. dr. Leontin Ghergariu.

Acum câteva săptămîni, un țaran a simțit o smucitură însoțită de o scărțăitură surdă care venia de la fierul plugului. Apropiindu-se, observă zvărlite pe brazdă câteva tablete de bronz scrise pe ambele părți cu litere săpate. Scormonind pămîntul cu degetele a mai descoperit alte câteva. În total a găsit opt asemenea tăblițe, cu dimensiuni de 18/7 cm. Locul unde au fost găsite aceste tăblițe este în mijlocul castrului, deci în apropierea „Pretoriului“.

Țăranul le-a oferit spre vânzare, și astfel au fost cumpărate cinci dintre ele de către d. dr. Gh. Fodoreanu, avocat din Zălau, iar trei de către d. prof. Leontin Ghergariu, comandantul legiunii de străjări din jud. Sălaj.

D. prof. L. Ghergariu, care se străduiește să înjghebeze un muzeu al județului Sălaj în Zălau,

a recunoscut imediat valoarea acestor table și a comunicat faptul d-lui profesor C. Daicoviciu, pe care, de altfel, îl secundează în săpăturile de la Porolissum.

Pe de altă parte, d. dr. Fodoreanu, printr'un gest de patriotism, a dăruit Museului din Cluj, represintat prin d. Dalcovici, cele cinci tăblițe care erau în posesiunea sa.

Două diplome militare găsite acum la Porolissum represintă o valoare și mai mare pentru istoria Daciei, de oare ce din una din ele se constată precis situația militară și organizarea Daciei la anul 110 după Hristos, deci imediat după cucerire, iar din cealaltă se desprinde revelatoarea informație despre data exactă a cuceririi Daciei de către Romani, dată care e cu un an anterioară celei știute până acum.

Cea d'întăiu înșiră nu mai puțin de douăzeci și două de unități de trupe ce formau armata de ocupație a noii provincii, în afară de cele patru ori cinci legiuni, care formau sâmburele trupei de ocupație a Daciei, supt comanda guvernatorului comandant Terentius Scurianus.

VICTOR BRĂTULESCU. — *Églises du district de Prahova*. — Il s'agit de fondations datant du commencement du XIX-e siècle. Intéressantes peintures et icônes.

DJ. BOSKOVIC. — *Du nouveau au Mont-Athos*.

D. TUDOR. — *Tablettes votives de Tibiscum, des chevaliers danubiens*. — Résumé italien.

AL. BĂRCĂCILA. — *Le château de Severin, rapport sommaire avec le résultat des fouilles de*

1938, 1939. — Restes de fortifications médiévales.

N. A. CONSTANTINESCU. — *Inscriptions et notes des villages de Scorțeni, Bordeni (district de Prahova) et des villages voisins* — Matériaux contemporains, tirés des églises.

CRONIKES. — *La découverte de Porolissum* (note du journal „Tribuna“). Sur des tablettes de bronze romaines.

— — —

R E D A C Ț I A :

SECRETARIATUL COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

BUCUREȘTI. — STRADA GENERAL BERTHELOT No. 28.

Secretar-Director : VICTOR BRĂTULESCU.

**PREȚUL
LEI 120**

COMISIUNII

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

1 9 3 9

I. BISERICA DE LEMN DIN PREOȚEȘTI-ILFOV.

Aproape de conacul d-lui inginer Bujoi, ascunsă între pomi de tot felul și ocrotită de tufe de liliac, biserica de lemn din Preoțești era odinioară o mândră construcție de bârne, ale căror împodobiri și icoane arată nivelul artistic, foarte ridicat, din spre a doua jumătate a secolului trecut. (Fig. 1). Puternica tradiție moștenită, în ce

După aproape un secol încercăm a inoda, cu multă greutate, firul rupt atunci.

Biserica are forma de navă, un pridvor deschis, sprijinit pe coloane de stejar, legate între ele prin câte o grindă de lemn la care se observă incrustări de formă arcuită. Capetele căpriorilor pe care se sprijină streșina prezintă o împodobire

Fig. 1 — Biserica de lemn din Preoțești-Ilfov. Vedere laterală.

privește împodobirile lemnului, arată o străveche concepție în acest domeniu, iar icoanele din 1849, semnate mai toate de *Popa Ivan¹ ot Silivestru*, dovedesc o tehnică românească superioară tehnicii străine care își face loc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, omoară tehnica băstinașă și o înlocuiește.

¹ S'ar părea că este același popa Ivan care semnează icoana de la biserica Sf. Pantelimon, menționat de d. N. Iorga, *Inscripții*, I. p. 330, no. 817; Șt. Meteș, *Zugravii bisericilor române. Anuarul C. M. I., Secția pentru Transilvania*, 1926-1928, Cluj 1929, p. 93, nota 3.

de linie ondulată, asemănătoare cu acele arcuituri ale lungimilor ce leagă coloanele. (Fig. 2).

Pridvorul larg este destul de încăpător pentru puținele slujbe ce se fac afară din biserică.

Pronaosul este despărțit de naos printr-o serie de coloane suptiri.

Naosul este ceva mai mare decât pronaosul.

Altarul prezintă o tâmplă de lemn cu icoane pictate în aceeași epocă, judecând

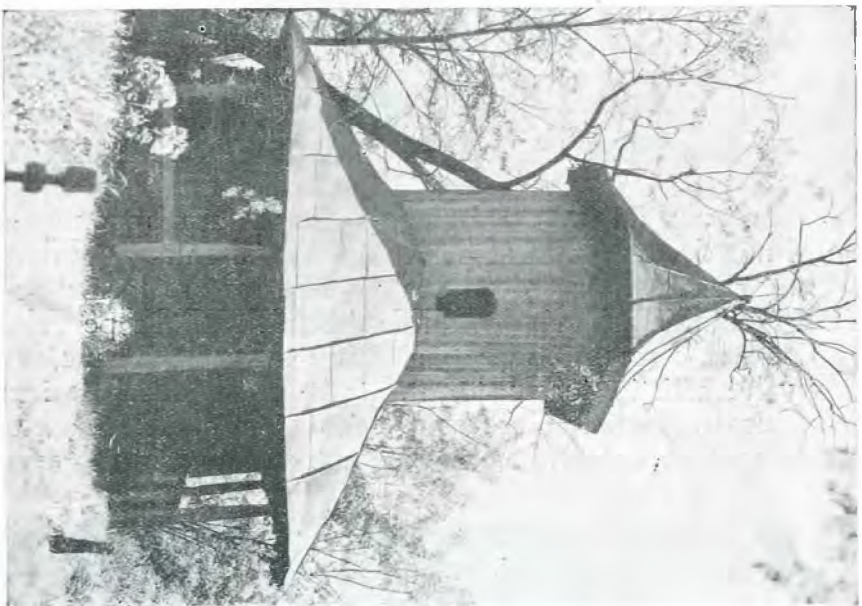

Fig. 2 — Biserica de lemn din Preotești-Illav.
Vedere din față

Fig. 3. – Biserica din Preotești Ilfov.
Icoana Maicii Domnului.

Fig. 4. Biserica din Preotești-Ilfov. Icoana hramului.

Fig. 5. — Biserica nouă din Preotești-Ilfov.

după factura lor, foarte apropiată de cele amintite mai sus. (Fig. 6).

Bolta are forma cilindrică pe întinderea dintre perețele de Vest, de la intrare și dintre altar, iar aceia a altarului e mai scundă.

Ușile împărătești au scena Bunei Vestiri,

Icoana Sf. Paraschiva are însemnarea: „*Sandu ot...*”

Icoana Răstignirii, numai data: 1849.

Icoana hramului, așezată în pridvor, de-așupra ușii de intrare, înfățișează pe Sf. Petru și Pavel (fig. 4).

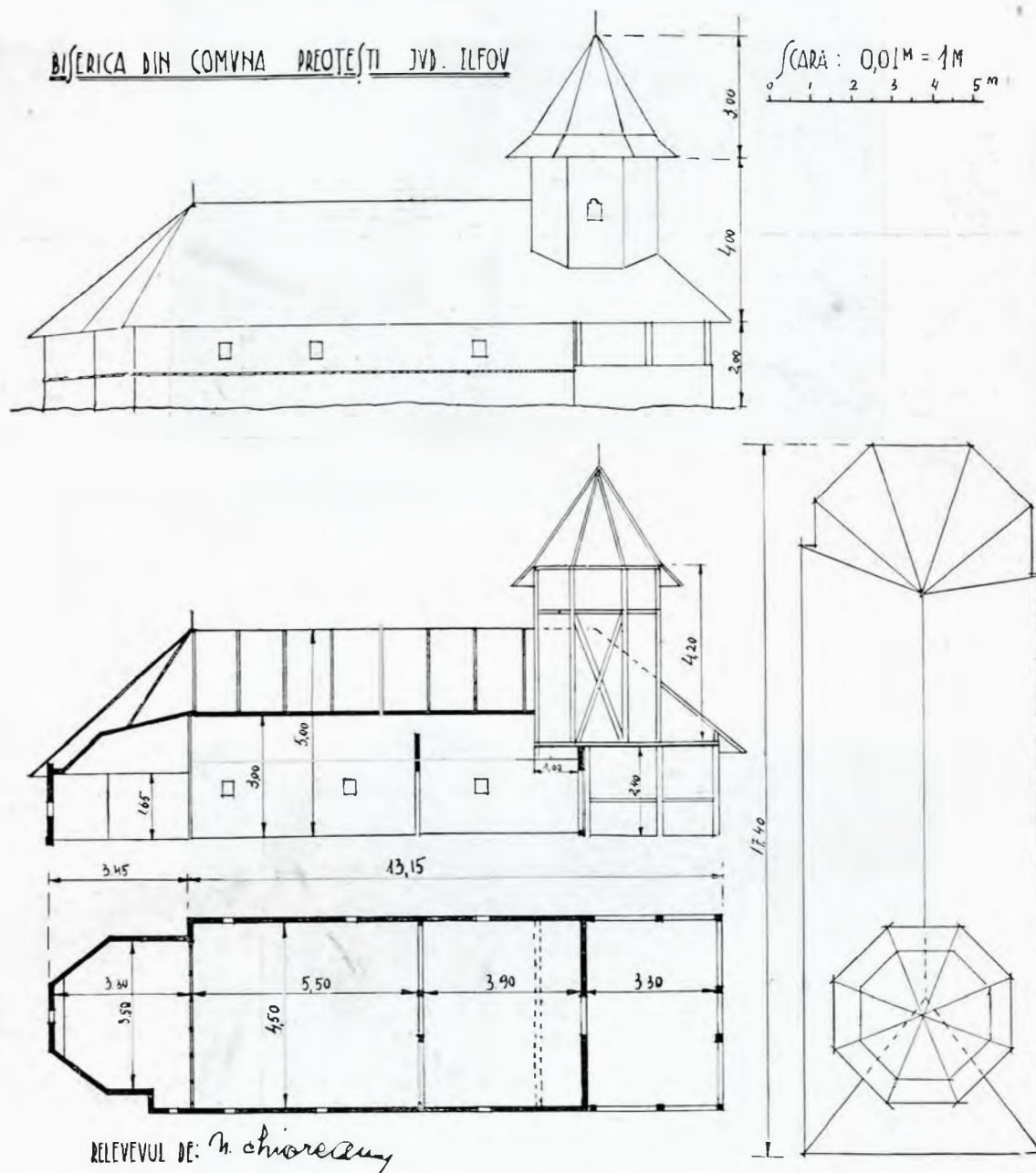

Fig. 6. — Planul, secția, vederea și planul acoperișului bisericii din Preotești-Ilfov.

lucrată cu multă grijă de meșterul al cărui nume îl găsim însemnat jos: „*Popa Ivan ot Silvestru*”.

Icoanele împărătești: *Isus Hristos*, *Maica Domnului* (fig. 3), *Sf. Nicolae* poartă de asemeni aceiași însemnare: „*Popa Ivan ot Silvestru*”.

O bună restaurare, pe care Comisiunea o așteaptă, cu drept cuvânt, de la d. inginer Bujoiu, care a ridicat o altă biserică, nouă, mai frumoasă și mai măreață decât aceia de care vorbim, ar învia o veche ctitorie modestă, dar plină de elemente de artă, după cum am arătat (fig. 5).

II. BISERICA DIN GRECI-ILFOV.

Drumul ce duce spre schitul Balamuci trece prin satul Greci, a cărui modestă bisericuță de linii simple se ascunde privirii în mijlocul salcâmlor deși, cari alcătuiesc o adevărată pădure.

Cu ferestre scunde și cu pridvorul închis cu scânduri, bisericuța tăinuiește un număr de icoane tot așa de modeste ca și biserica,

Fig. 7. — Biserica din Greci-Ilfov. Vedere din față

destul de caracteristice pentru a ni putea face ideie de meșteșugul iconografic de la începutul secolului al XIX-lea. (Fig. 7).

III. BISERICA DIN DRUGĂNEȘTI-ILFOV.

Biserica din satul Drugănești, cu hramul „Buna Vestire”, care poartă numele boierilor, ctitorii bisericii, are forma de navă. (Fig. 8 și 9). Tabloul ctitoricesc arată că biserica n'a avut turlă, iar reparația ce s'a făcut în anul 1841 a distrus bolțile în formă cilindrică, înlocuindu-le cu un plafon de scânduri, astfel încât nici pe această cale nu se poate constata dacă va fi avut sau nu turlă.

Exteriorul bisericii este împărțit în două rânduri de panouri: cel de jos cu toruri, cel de sus, cu totul deosebit, arată că a fost refăcut la reparația amintită.

Cadrela ferestrelor înguste sânt de piatră, cu basa împodobită cu o floare stilisată, marginea prezentând un ciubuc.

Fig. 8. — Biserica din Stoenesti-Drugănești
Vedere din spre Sud-Vest.

Restaurarea care se proiectează va aduce curățirea de var a acestor podoabe, care, împreună cu panourile inferioare, amintesc arta de a împodobi exteriorul bisericilor

Fig. 9. — Biserica din Stoenesti-Drugănești.
Vedere din spre Nord-Est.

în secolul al XVIII-lea și este destul de interesantă, de și s'a spus că „exteriorul este lipsit de interes”¹. Greșește d. Filitti când arată că satul Drugănești este în județul Dâmbovița, când de fapt este în

¹ I. C. Filitti. *Biserici și ctitori*, București 1932, p. 33
Extras din „Biserica ortodoxă română”, Febr.-Martie 1932

mijlocul Ilfovului și anume lângă Bolintinul-din-Deal¹.

Pridvorul deschis și sprijinit pe coloane de zid, de formă rotundă, s'a închis când s'a făcut reparația din 1841, cum arată inscripția Paharnicului Dumitrache.

Ctitori. De o parte și de alta a ușii din pronaos, de-asupra căreia se află înfățișarea bisericii vechi, găsim pe ctitorul principal, împreună cu cele două soții, cu copiii lor și cu rudele apropiate, fiecare purtând și inscripția explicativă.

„Jupan Gavriil Drugănescul Vel Vornic

În partea cealaltă a ușii, în aceeași atitudine de susținătoare a bisericii, apare „jupâneasa dumnealui, Vișica“, împreună cu un copil: Matei. Urmează: Bălașa, Toma, Gavriil, Constantin și Anghelache.

Spre colțul nord-estic, „jupâneasa Marica¹, fiica dumnealui Vel Vornic Gavriil² (Fig. 11).

De cealaltă parte, deci în spatele lui Gavriil, spre colțul sud-vestic „jupâneasa dumnealui cea d'întăiu Maria“, cu fiica ei, Calița.

De-asupra numelui Calița, însoțit de calitatea ce o are „fiica dumnealui Vel Vor.

Fig. 10. – Biserica din Stoenеști-Drugănești, Ilfov. Ctitorii.

da Târgoviște“ susține cu mâna biserica înfățișată cu pridvor deschis, cum se mai observă și astăzi după reparația stângace făcută la 1841 de acel Drugănescu, Dumitrache Paharnicul, fiul lui Scarlat Drugănescu din căsătoria a doua a lui Preda, fiul ctitorului, cu Safta Asan².

El este zugrăvit împreună cu soția sa, Smaranda Balăceanu.

Lângă vel Vornicul Gavriil apare fiul său Gheorghe, copil (Fig. 10).

da Târg[oviște]“, întâlnim umele lui Gheorghe, de și el este arătat încă odată de-asupra chipului său, cum am notat mai sus. Se pare că zugravul a căutat să accentueze și să precizeze în același timp că Gheorghe și Calița sânt frați din întâia căsătorie a lui Gavriil cu Maria.

În acest cas, ei ar fi frați buni cu cel zugrăvit spre colțul sud-vestic: „jupân Preda Drugănescu, fiul dumnealui Vel Vornic

¹ La d. Filitti greșit, Maria; *l. c.*, p. 33.

² După d. Filitti cei din urmă cinci copii sânt fiii Maricăi, deci nepoții lui Gavriil.

¹ *Ibid.*, p. 33.

² *Ibid.*, p. 33.

Fig. 11. — Biserica din Stoenești-Drugănești, Ilfov. Citorii.

Drugănescu (?), care s'au înstrăinat din anul 1710¹, pentru învățătură, călătorind mai toată partea Ievropei, și tată-mi (?), jupan Preda Drugănescu, care adecă răsări (?), fiul dumnealui, și la cinstită dregătorie, în anul 1725“.

Pe zidul de Sud: „Jupân Theodor Drugănescul vtori comis” și jupâneasa dumnelui, Ioana” (Fig. 10).

Pe zidul de Nord, începând de la colț, sânt zugrăviți: „Jupân Stoica” fratele citorului², „jupan Vladu, vataf dă dorobanți, moșul dumnealui Vel Vornic” (Fig. 11).

Urmează o fereastră, dincolo de care, spre Răsărit, mai apar două chipuri: acela al lui „jupân Mihul, socrul dumnealui Vel Vornic”, și al lui „jupân Toma Cantacuzino, Spătar, nepotul dumnealui Vel Vornic” (Fig. 12).

Pe zidul ușii de intrare, spre laturea nordică, se observă două chipuri bărbatești. Aceștia sânt: „Ispravnicii care s'au aflat la zidirea sfintei biserici”, anume.. „Radul cu logofătul Nica” (Fig. 11).

Fig. 12. — Jupan Mihail, socrul lui Mihail Drugănescu și Toma Cantacuzino, nepotul lui Mihail Drugănescu.

¹ La d. Filitti: 1703.

² *Ibid.*, p. 33.

Reparația făcută de Păharnicul Dumitrache la 1841, care constă, cum am arătat mai sus, în înlocuirea bolților cilindrice ale naosului printr'un urât plafon de scânduri, învederând în acest chip lipsa de meșteri a vremii aceleia sau, poate,

de mână așa cum ei ar fi făcut-o la fotograf. Costumele vremii adaugă la deosebirea dintre ei și ceilalți. Smaranda poartă o rochie grea, strânsă la mijloc, având mâneci bufante, curmate la cot printr'o garnitură și terminată la încheietura.

Fig. 13. — Biserica din Stoenești-Drugănești, Ilfov. Cîtor i restauratori din 1841.

puțina dărnicie a acestui urmaș al ctitorilor, această reparație a adăus portretele lui Dumitrache și al soției sale, Smaranda Bălăceanu, înlocuind chipuri de sfinți, sau portretele altor ctitori.

Este de remarcant, în atitudinea acestor chipuri, posa pe care o iau, așezându-se unul în fața celuilalt și ținându-se

mânilor prin niște mâniciuțe. Inscripțiile lungi de de-asupra, prețioase din punct de vedere documentar, total neestetice și în izbitor contrast cu celelalte, scurte și sobre, dovedesc prețiositatea epocii și își găsesc explicația în aceea a înaintașului lor, Preda Drugănescu, fost la învățătură în țări străine.

Felul cum începe inscripția, adică având la început numele de familie și apoi pe cel de botez, arată moda apuseană.

„Drugănescu Dumitrache Marele Paharnic vechi, din anii 1810, Mai 21, fiul răposatului Marile Stolnicu Scarlat Drugănescu și nepot de fiu al [răposatului] Preda Drugănescu, carile a urmat după diata moșu-său, [care n']au lăsat ca să se năpăstuiască aciastă sfântă biserică... cutremurile ce au fost; au meremetisit-o, dărâmandu-i, și acum, în liat 1841, a făcut alte... meremet de au surpat bolțile, fiind pri[mei]duite, au făcut tavan sigur, cu trei stâlpi pă dinafară tâmpli (*sic*), iar amvonul

de-asupra și de o parte și alta a capului până în dreptul umerilor.

De-asupra capului soției sale stă scrisă inscripția: „Balăceanca, iubita soție..., Paharnic Dumitrache Drugănescu., d'inceput până în sfârșit..., meremet... bisericii pre... vrenică (*sic*) de pomenire de cine... va stăpâni moșia Drugănești..., ca un bărbat vrenic (*sic*) fiind... Paharnicu Dumitrache... Drugănescu Scarlat... l-au... la trebuință...; leat 1841, Septemvre 20" (Fig. 13).

Inscripțiile¹ de mai sus, nefiind lucrate în frescă, s'au șters pe alocuri, și din pricina vre-unui cercetător nepriceput în asemenea chestii gingașe, care, pentru a le descifra,

Fig. 14. — Biserica din Stoenesti-Drugănești, Ilfov. Pictura: Botezul lui Isus și Învierea lui Lazăr.

au fost înconjurat (*sic*) cu zid. Și au zugrăvit-o pă unde a fost de trebuință. Au făcut și clopotniță, cât și două clopote, au și inzestrat-o cu moșia Cozleasca și... peste ziuru (*sic*) sf. biserici, pă lângă han... răposatului Marelui Stolnecul Ioan..., după cum vedem, pentru neaparatile cheltueli, adică lumânări, undelemn, tămâie, odăjdii pentru preoți, cărți, candelă, sărindarele din toate zilele, cântăreți și meremeturi ce poate să se întâmple după vremi; carile cu diata dumnealui este supt epitropia nepoților și strănepoți dumn[ealui], carele după vremi vor stăpâni moșia Drugănești; 1841, Septemvre 21".

Inscripția lui Dumitrache este scrisă

va fi pus să le învioreze cu vre-o cârpă umedă.

Paharnicul Dumitrache Drugănescu a reparat biserica ajunsă în stare de ruină, după cum arată inscripția de mai sus. Tot el a inzestrat-o cu mobilier, după cum se vede dintr'o inscripție pe un tetrapod: „Dumitrache Drugănescul Paharnicu... Drugănescu".

Tot el va fi inzestrat tâmpla de zid cu icoanele împărătești și cu ușile laterale, datate 1838.

Pe ușa ingerească de Nord, înfățișând

¹ V. și Virg. Drăghiceanu, *Comunicări, Bul. Com. Mon. Ist.*, 1924, XVII, pp. 43, 94.

pe Arhanghelul Mihail, se cetește inscripția cunoscută: „Oamenilor, cel ce nu intră cu frica lui Dumnezeu în biserică și necurat fiindu (sic), acela va pieri de sabie An 1838“.

Pe cealaltă ușa, de Sud, este înfățișat Arhanghelul Gavriil, cu inscripția care atrage atenția credincioșilor asupra sabiei lui Mihail:

„Oamenilor, vedeți pre Mihail cum stă cu sabia goală în mână. An. 1838“.

Arhanghelul Mihail este întâișat, de

mai multe ori, din pricina unei modestii exagerate, nu-și însemnau numele nicăiri. De-abia târziu, către sfârșitul secolului al XVII-lea, și de sigur supt influența obiceiului de a se însemna zugrăvind-se la proscomidie numele ctitorilor, zugravii îndrăznesc și ei să-și adaoge numele aici, spre a fi pomeniți la pregătirea sfintelor taine, de preoții slujitori.

Din pomelnicul ctitorilor cu greu se mai pot ceti rândurile: „pomelnicul ctitorilor bisericii aceștia, care să trag din

Fig. 15. — Biserica din Stoenești-Drugănești, Ilfov. Picturi: Isus Emanoil.

altfel, și în pictura zidului de Sud, în rândul întâiu din naos, având aureolă în relief, ținând sabia în dreapta, iar în stânga o filacteră, cu inscripția: „*Cel ce iaste cu inimă necurată*“; supt picioare păcătosul, *cu inima necurată*, purtând o inscripție imprumutată de zugrav din vre-o icoană rusească: КАНТОРЕН ЧЕЛОВЕК, adică: „omul păcătos.“

Zugravi. În afară de inscripțiile arătate mai sus, găsim un număr din ele care lămuresc unele probleme, cum este aceia, foarte importantă, a zugravilor cari, de cele

spitele dumnealui.... Drugănescu V[el] Vor[nic] de spitele sângelui d....“

Numele zugravilor ni s’au păstrat mai bine, fiind așezate în stânga, tot la proscomidie, dar mai ferite de fumul lumânărilor, care a întunecat pe ale ctitorilor.

„Pomeni gospodi zugravi: ierei Nicolae, Toma, Bratul, Petre, Stroe“.

Parte din ei sânt însemnați și în pridvorul bisericii de-asupra intrării, însoțiți și de data zugrăvirii, în forma următoare: „Zugravii: Popa Nicolae, Petre, Toader, Septemvre 20, 7233“, deci: 1724.

— Popa Nicolae zugravul trebuie să fie preotul de la Udricani din București, „a cărui văduvă în 1753 vinde lui Dragne Dârstoreanu casele sale din mahalaua Agamiței din București”¹. Tot așa Toma „zugrav ot mahalaua Sârbi (adecă la biserica Sf. Nicolae din Sârbi), amintit pe un Triod la 1773”².

Ceilalți: Bratu, Petre, Stroe pomeniți la proscomidie, și Toader, arătat numai în pridvor, alături de popa Nicolae și de

Figura. Calitatea meșterilor zugravi cari au lucrat la biserica Drugăneștilor se poate judeca după scenele pline de viață și de mișcare pe care le-au executat, ca și după decorația bogată dintre registre, amintind puternica școală a lui Brâncoveanu, după cum aureolele în relief ale sfinților din primul registru mărturisesc de vechea tradiție a primei jumătăți a secolului al XV-lea în Țara-Românească, tradiție înviorată în epoca lui Matei Basarab, în

Fig. 16 — Biserica din Stoenești Drugănești, Ilfov. Pictură din pridvor: Sf. Ioan Botezătorul.

Petre, ar arăta că unii au lucrat peste tot, iar alții numai în unele părți.

În acest caz, popa Nicolae și Petre, arătați și de inscripția din pridvor și de cea de la proscomidie, ar putea fi socotiți ca meșteri conducători, iar ceilalți: Toma, Bratul și Stroe ar fi socotiți că au lucrat supt conducerea celor d'întâii, în pronaos, naos și altar, pe când Toader, vre-un ucenic, a fost întrebuințat numai la lucrările din pridvor.

¹ Șt. Meteș, *Zugravii bisericilor române*. În *Anuarul Com. Mon. Ist., Secția pentru Transilvania*, 1926-1928, p. 91.

² *Ibid.*, p. 91. La lorga, *Inscripții*, I, p. 345

zugrăvelile murale ca și în zugrăvelile icoanelor.

De-asupra draperiilor, registrul întâiu înfățișează un rând de sfinți în mărime naturală, având aureolele în relief. Urmează un rând de medalioane, decorate cu ornamente florale, apoi o serie de scene din viața lui Isus încadrate în benzi simple, colorate în roșu, iar de-asupra acestora un alt rând de scene din viața lui Isus și a Maicii Domnului, după care, la nașterea bolților înlocuite, apare un brâu decorativ.

Patru medalioane, înfățișând pe sfinții Terentie, Zinovie... Iacov și două scene de

de-asupra acestora: Botezul lui Isus și Învierea lui Lazăr, ni dau o vagă idee despre adevăratul meșteșug al zugravilor. Coloritul, în care domină roșul viu, caracteristic bisericilor noastre, adăugă încă o notă bună calității meșterilor.

Botezul lui Isus. Râul Iordanului curge printre maluri abrupte, Isus în mijlocul apei, sfărâmând zapisul lui Adam, inchipuit printr'o piatră crăpată, de supt care iese șerpui, primește botezul de la Ioan, așezat pe malul drept. Pe celălalt mal trei ingeri țin veșmintele lui Isus.

Fig. 17. — Biserica din Stoenesti-Druganesti, Ilfov.
Icoana Maicii Domnului.

Învierea lui Lazăr prezintă două momente: primul, în care Isus intră în casa lui Lazăr, iar surorile acestuia, Marta și Maria, îi spală picioarele, după obiceiul oriental, al doilea, în care Lazăr cel înviat stă de vorbă cu Evreii necredincioși (Fig. 14).

Dacă scenele din naos ni dau mișcări și linii alături de roșul viu care înviează coloritul, scenele din calotele pronaosului înfățișează o fericită imbinare decorativă a medalionului înscris într'un pătrat format din liniile arcurilor de susținere ale calo-

telor. Zugravii au știut imbina perfect liniile și spațiile arhitecturale cu scenele de care aveau nevoie, după erminie și cu decorația cea mai aleasă.

Isus Emanoil, în medalion, încunjurat de alte șapte medalioane mai mici, înfățișând prooroci, este închis într'un cerc frumos decorat și este înscris într'un pătrat ale cărui laturi sânt marcate prin medalioane.

În cele patru colțuri în formă de triumphiu, pentru întregirea simbolică, apar patru ingeri, cari acopăr în acest chip spațiile libere.

În jurul medalionului lui Isus se cetește cunoscuta inscripție, zugrăvită: „Iată Fecioara în pânțecă a lua și va naște fiu, și să va chema numele lui Emanoil, care se tâlcuește: cu noi Dumnezeu“.

În cele șapte medalioane din jur apar șapte prooroci, purtând filactere cu inscripțiile care arată proorocirile lor.

Proorocii: Moise, Aaron, Solomon, Agheu, Zaharia, Isaia și David, umplu cele șapte medalioane. (Fig. 15).

Pe fața arcului dintre zugrăvelile calotei descrise mai sus și dintre zugrăvelile calotei care înfățișează pe Sf. Ioan Botezătorul, apare în medalion, purtând în stânga pământul rotund, încunjurat cu o cunună, de asupra căreia se înalță crucea, Dumnezeu Tatăl. БОГЪ ВЪЧНИИ, adică: Dumnezeu veșnic. Cu dreapta binecuvântând, Dumnezeu Tatăl poartă aureola marcată printr'o stea în șase colțuri. De o parte și de alta, către capetele arcului, sânt zugrăviți câte doi prooroci: Irimie (*sic*), Mihea și Daniil cu Iona.

Inscripția din jurul medalionului Sfântului Ioan Botezătorul sună: „Proorocule și Mergătoriule al venirii lui Hristos, cu vrednicie a te lăuda pre tine nu ne priceapem (*sic*) noi.“ Judecând după forma veche, priceapem, înțelegem că zugravul a folosit un text mai vechiu, din vre-o carte de ritual, după care și-a copiat inscripția, care amintește un stih din cântările de la 7 Ianuar.

În jurul medalionului Sf. Ioan Botezătorul, șapte medalioane mai mici cuprind pe sfinții: „Ipathie, Timothei, Procopie, Casian, Theofan, Vinedict (*sic*), Ioan“ (fig. 16).

Decorația din spațiile dintre medalioane este variată. Între medalioanele din jurul lui Isus Emanoil spațiile sânt implinite

cu crengi încărcate de frunze. În spațiile dintre medalioanele din jurul Sf. Ioan Botezătorul apar mănunchiuri de flori compuse din trei tulpini, terminate la vârf cu un ciorchine, inchipuind fructul plantei, iar pe laturi având flori deschise. Capetele mănunchiurilor sânt legate printr'un nod care se împletește cu medalioanele învecinate, dând forma aproximativă a unui romb, ale cărui laturi sânt legate între ele

Aureolele de argint împodobesc frumos chipurile celor din urmă (fig. 18).

O fasă intermediară între cele două feluri de icoane descrise mai sus o înfățișază icoana Maicii Domnului, ale cărei inițiale sânt închise în medalioane înflorate. Deosebirea o face scaunul pe care stă împreună cu pruncul Isus (fig. 19).

Numai pentru aureole, coroane și cadre de argint, frumos lucrate la începutul se-

Fig. 18. — Biserica din Stoenști-Drugănești, Ilfov. Icoana Maicii Domnului.

prin două linii ce formează o cruce. Între brațele crucii se văd patru puncte.

Icoanele. Cele împărătești, zugrăvite de sigur odată cu ușile laterale ale altarului sau cumpărate de Păharnicul Dumitrache în locul celor vechi, din secolul al XVIII-lea, sânt de factură apuseană, (fig. 17) și inferioare celor amintite, din secolul anterior, de o factură superioară, de și autohtone.

colului al XIX-lea, se dă icoana Maicii Domnului, dăruită de cineva bisericii (fig. 20).

Pisaniile pe pietre sânt două. Pisania așezată de-așupra ușii de intrare în pronaos este săpată în relief, încadrată în două ornamente florale și formează laturea superioară a cadrului de piatră din jurul ușii amintite.

Ușa, împreună cu pisania, este mărginită

Fig. 19. — Biserica din Stoenesti-Druganesti, Ilfov
Altă icoană a Maicii Domnului

de două coloane formate din bucăți de piatră de mărime neegale. Ornamentul este floral. Baza coloanelor înfățișează floarea deschisă, coloana însăși este împodobită de un lujer, care pornește de de-asupra bazei, șerpuiește în sus, încărcat de frunze și flori deschise, și se termină supt capitel, arcuindu-se în jos.

Capitelul este despărțit printr'un inel scos în relief și este împodobit cu frunzele plantei care îmbracă însăși coloana. Cuprinsul pisaniei este următorul:

„Întru slava Înălțării tale, Mântuitoriule Hristoase. Ale tale dintru ale tale, ție aducând dumnealui Gavriil Drugănescul Vel Vornic dă Târgoviște acest sfânt lăcaș dumnezeesc, unde să prăsnuește hramul Blagoveștenia preasfintei dă Dumnezeu Născătoare și pururea Fecioarei Mariei, den satul dumnealui Drugănești, care den râvnă dumnezească o au înălțat dă piatră, zugrăvind-o și infrumusețând-o cu toate podoabele ei. Și s'au înălțat în zilele prealuminatului Domn Io Nicolae Alexandru

Voevod, Care s'au sfârșit în luna lui Iulie, leat 7231¹“ (fig. 21).

Cea de-a doua pisanie este pe o piatră de mormânt din pronaosul bisericii în dreapta; ea are cuprinsul următor:

„Supt această piatră odihnescu-se osele (sic) robului Dumnezeu Staico logofăt, petrecând pe această lume trecătoare ani 46 și lesând (sic) viața aceasta la lunii (sic) 20² leat 7223³, și oasele părintelui dumnealui Tudor Portar, la luna lui Fevruar dne⁴ 15, leat 7181⁵. Si osele (sic) roabei lui Dumnezău (sic) jupâneasei Mariei, soția dumnealui Gavrilă logofăt Drugănescul, la luna lui Ap[ril] dne⁶ 14, leat 7214, și ale cocoanei, dumneaei Caliței. Dumnezău (sic) să-i pomenească⁷.”

Fig. 20 — Biserica din Stoenesti-Druganesti, Ilfov.
Ferecătură de icoană.

Piatra aceasta de mormânt, care acoperă pe atâția dintre ctitori, cu întregul câmp scris, n'are ca ornament decât canelura

¹ Publicată, cu greșeli, de d. I. C. Filitti, *l. c.*, p. 33. Cf. Virgil Drăghiceanu, *l. c.*

² Un semn aruncat de-asupra cifrei *k*, neavând loc în continuare, ar putea să însemne zile. Ce este mai jos zădărs la 20 ar putea fi 24.

³ 1715

⁴ Ziua.

⁵ 1673.

⁶ Zile.

⁷ Cu greșeli, la d. Filitti.

Fig. 21. – Biserica din Stoenesti-Druganesti, Ilfov. Pisania și cadrul ușii.

și chenarul marginal în relief, iar în partea de jos un ornament vegetal, din care, în alte împrejurări, ar fi răsărit tulpina arborelui vieții, străvechiu motiv funerar.

La capătul acestui mormânt o altă piatră, în care, după un obicei vechiu, se înfăceau lumânările la pomeniri, poartă inscripția: „Tudor Drugănescul Portar“ (fig. 22).

Biserica boierilor Drugănești este din

Fig. 22. – Biserica din Stoenești-Drugănești, Ilfov.
Piatră de mormânt.

multe puncte de vedere interesantă: arhitectural, pictural, genealogic și decorativ. Ea ni desvăluie numele unor vestiți preoți zugravi și ni descopere meșteri necunoscuți până aici sau nerelevați în de-ajuns.

Releveul actual, pus de acord cu vechea

arhitectură a bisericii, care ar putea fi readusă în starea de mai înainte, arată gustul boierilor ctitori și decadența acestui gust în secolul trecut (Fig. 23 și 24).

IV. BISERICA DE LEMN DE LA CALUGĂRENI-VLAȘCA.

Pierdută printre salcâmi cari au crescut printre mormintele neingrijite ale satului, biserica de lemn din Calugăreni nu mai păstrează decât naosul și altarul, acoperite prin îngrijirea preotului paroh.

Bolțile, lucrate din scânduri suptiri, meșteșugit imbinat, atârnă deasupra resturilor de tâmplă, cătând spre pardoselile de cărămidă.

Din câte elemente au mai rămas astăzi în biserică, se poate judeca nivelul de artă modestă, țărănească, ale începutului secolului al XIX-lea.

Ușile împărătești, simple de tot, înfățișează, în două panouri, pe cele două canate, scena Bunei-Vestiri, în care aureolele Arhanghelului Gavriil și Sf. Fecioare sânt lucrate după moda introdusă în această vreme la icoanele de metal.

Cadrul panourilor este împodobit cu linii frante între care, în trei locuri, urmărind ornamentul spiral, apare un lujer vegetal.

Problema panourilor superioare a fost rezolvată de meșter prin înlocuirea lor cu o imbinăție de ostrețe care se taie între ele în formă de romburi (Fig. 25).

De-asupra icoanelor împărătești, prăpădite de vreme, o frisă cu apostolii, între cari, lucru rar în alte părți, apare și Maica Domnului. Explicația cred că este aceasta: meșterul zugrav s'a lăsat influențat de scena Judecării din urmă, care va fi fost în pridvorul bisericii și în care Maica Domnului apare de o parte, iar Sf. Ioan Botezătorul de cealaltă parte¹ (Fig. 26, 27, 28).

Brățele crucii, pe care se află scena Răstignirii, sânt rotunjite, ca și cele două icoane: a Maicii Domnului și a Sf. Ioan cel Jalnic, după modelul crucilor înalte care stau în dosul preastolului (Fig. 29).

Ornamentația dintre frisa de care vorbim și dintre icoanele împărătești o alcătuiesc

¹ V. Brătulescu, *Biserici din Valea Teleajenului*, *Buletinul Com. Mon. Istorice*, 1938, pp. 173, 174, fig. 12, 13, 14.

BISERICA DIN STOENEȘTI-DRUGĂNEȘTI. ILFOV.

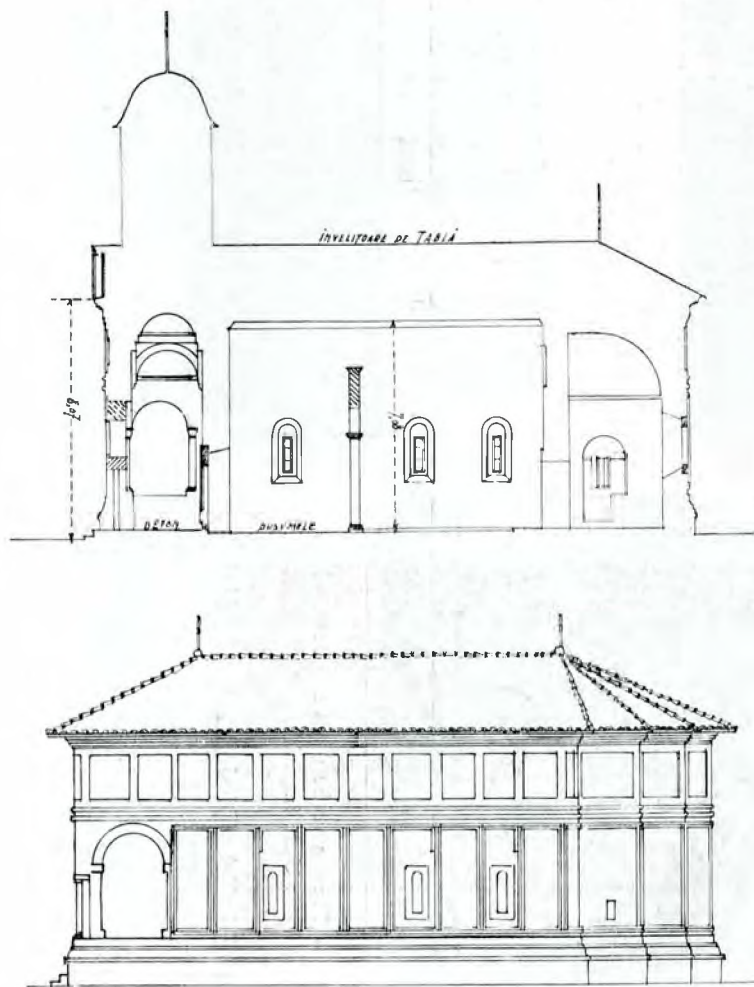

Fig. 23. — Relevcul și fațada laterală.

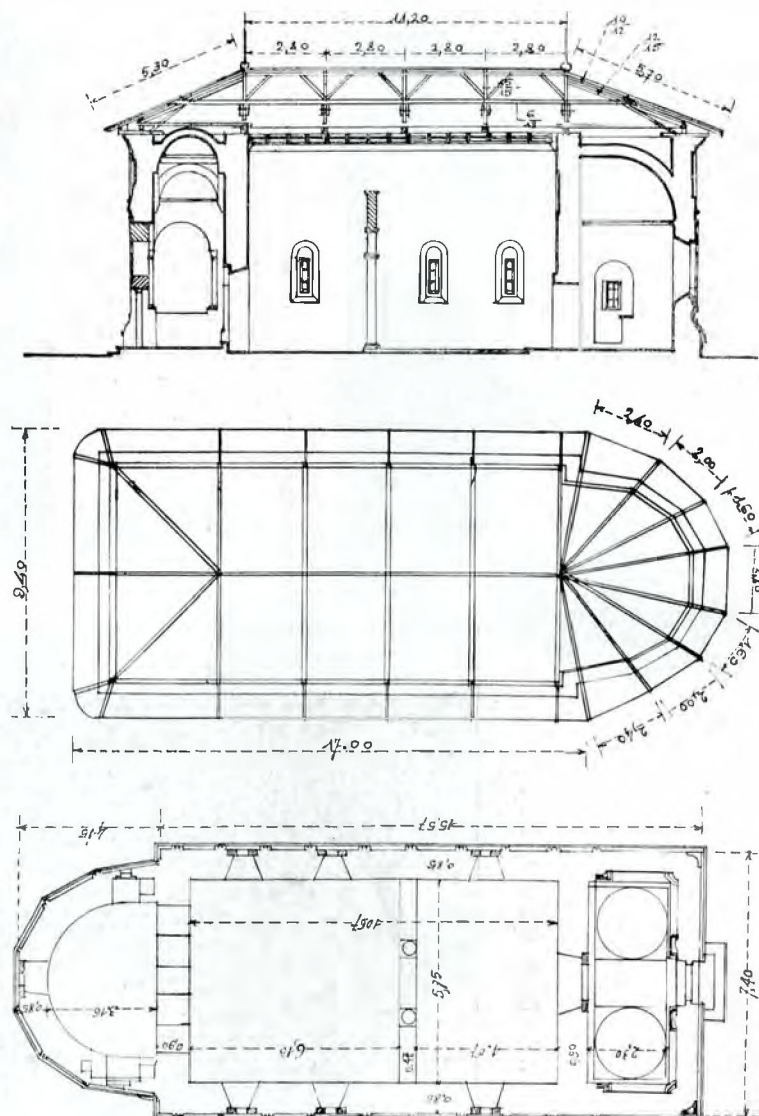

Fig. 24. — Secțiune longitudinală, planul invelitorii, secțiune orisontală.

crestăturile în lemn pe bandele înguste și zugrăvirea unui mănunchiu de ramuri încărcate de frunze și flori de pe porțiunile late ale frisei (Fig. 30).

O cruce de cimitir cu crestături și sculpturi liniare arată meșteșugul răspândit în aceste părți de câmp, în care odinioară lemnul abunda. (Fig. 31).

O serie de cruci de piatră de cimitir amintesc ornamentația secolului trecut în domeniul acesta (Fig. 32, 33).

Fig. 25. — Biserica veche din Călugăreni, Vlașca.
Ușile împărătești.

V. BISERICA DIN VĂRĂȘTII DE JOS-ILFOV.

Pe lângă bisericuțele modeste ale satelor nevoiașe, s'au înălțat biserici de zid, încăpătoare, împodobite cu obiecte de artă acolo unde inima darnică a vre-unui boier a vroit să-și lege numele de o ctitorie bisericască.

Este cazul bisericii cu mai multe hramuri: „Adormirea Maicii Domnului“, „Sf. Nico-

lae“, „Sf. Grigorie Teologul“ și „Sf. Visarion“ de la Vărăștii-de-Jos din comuna Dascălu-Creața, județul Ilfov.

Forma de *treplă*, cu intrarea rotunjită în afară, cu pridvor deschis, sprijinit pe opt coloane de lemn, așezate două câte două, în cele patru colțuri pentru a sprijini

Fig. 26. — Biserica veche din Călugăreni, Vlașca.
Tâmpla Icoanelor Apostolilor.

arcurile ce susțin acoperișul scund, dovedește pe de o parte gustul ctitorului, iar, pe de alta, priceperea meșterului care a executat lucrarea (Fig. 34).

Fig. 27. — Biserica veche din Călugăreni, Vlașca.
Icoanele Apostolilor din tâmpla bisericii.

Pisania amintitoare a boierilor Pălădești este săpată în relief, în placa de piatră care formează partea superioară a cadrului ușii. Laturea inferioară este scobită în cinci

Fig. 28. — Biserica veche din Călugăreni, Vlașca.
Icoanele din tâmplă ale Apostolilor.

lobi, dând forma unei acolade larg deschisă, care își sprijină capetele pe cei doi ușori de piatră, urât vâruți și a căror singură împodobire este marginea rotunjită în relief, însoțită de un șanț și de o linie suptire, tot în relief.

Fig. 29. — Biserica veche din Călugăreni, Vlașca.
Crucea din tâmplă

Fig. 30. — Biserica din Călugăreni, Vlașca. Decorația frisei de de-asupra
ușilor împărătești.

Cu mici deosebiri de lectură, cuprinsul pisaniei este următorul¹: „Întru slava unuia în Troiță proslăvit Dumnezeu rădicatu-s'au din temelie acest sfânt și dumnezeesc lăcaș de dumnealui biv Vel Stolnic Grigorie Paladie i de jupâneasa dumnealui, Maria stolniceasa Paladina, i coconii dumnealorū întru pomenirea dumnealor și a tot neamul dumnealor, înfrumusețându-o cu toată cheltuiala dumnealor, precum se vede, orânduind a să prăznui hramul Sfintei Adormiri a Preacuratei Fecioarei Mariei, Maicii lui Dumnezeu, i a sfântului ierarh Nicolae i a sfântului Grigorie Bogoslovul i a sfântului Visarion; întru întâia Domnie a Mării pre-

Fig. 31. — Cruce de lemn de la biserica din Călugăreni.

înălțatului nostru Domn Io Ioan Gheorghie Caragea Voevod [cu] blagoslovenia preosfințitului chiriu chir Nectarie. Săvârșindu-să la anii de la Zidirea Lumii 7325, iar de la Nașterea lui Hristos 1817, Avgust. Logofăt Ioan ispravnic“. (Fig. 35).

Ctitorii: „Grigorie Palade biv Vel Stolnic“ și „Maria Paladina Stolniceasa“ sânt zugrăviți în costumele timpului de o parte și de alta a ușii de intrare alături de cei șapte copii, bine grupați de zugrav. Patru sânt de partea tatălui, trei de partea mamei. De fiecare parte unul din copii, cam de

aceiași înălțime, este îmbrăcat în costumul național al locului: cămașă lungă cu mâneci largi, având flori pe poale și pe mâneci iar pe de-asupra o vestă înflorită. Caracterul rural al costumului este accentuat de mănunchiul de flori pe care-l ține

Fig. 32. — Cruce de mormânt. Cimitirul bisericii de la Călugăreni.

fiecare copil în mână. Lângă Grigorie Palade, se află fiica sa *Sevasti*, care se pare a fi cea mai mare între copiii rămași, judecând după înălțime, criteriu folosit, de altfel, de toți zugravii bisericilor noastre (Fig. 36).

Fig. 33. — Cruce de mormânt. Cimitirul bisericii de la Călugăreni.

Urmează *Maria* (?), micuță, *Elena*, ceva mai mare, îmbrăcată în costum național, *Gheorghe*, copil.

Lângă Stolniceasa Maria este zugrăvită *Tarsița*, părând a fi cea de-a treia între

¹ V. Brătulescu și Remus Ilie, *Mănăstiri și Biserici din județul Ilfov*, București, 1935, p. 39.

copiii Stolnicului, *Zoița*, în costum național, *Alexandru* (Fig. 37).

Rochiile Stolnicesei și ale celor două fete mai mari sânt bogate, grele, cu gulere late, împodobite cu dantelării, iar veșmintele de de-asupra tot așa de bogate; în atârănarea lor pe spate iau înfățișarea unor șaluri venețiene.

Marele Stolnic Palade mai are o fiică, măritată cu Grigorie, biv Vel Stolnic și el ca și socru-l său. Ea este deci copilul cel d'întăiu al lui Palade. Veșmântul de de-asupra, de culoare deschisă, are multă asemănare cu acela al mamei sale în ce privește croiala și împodobirile gulerului, dar se deosebește printr-o bandă foarte lată, care îi împodobește marginea.

Ca și mama sa, această fiică mai mare, cu numele „*Zmaranda*”, poartă o pălărie cu un penaj frumos către frunte și pandantivi în urechi (Fig. 38).

Grigorie Topliceanu biv Vel Stolnic, gine-rele lui Grigorie Palade, este îmbrăcat după moda timpului, foarte asemănător cu socru-său: anterior deschis cu guler înalt, încins, iar pe de-asupra giubea de culoare închisă, cu guler răsfrânt, de co-loare deschisă (Fig. 39).

Tâmpla este de lemn și prezintă o formă interesantă, urmând linia arhitecturală a bisericii. Ea este alcătuită din trei părți: Cea din mijloc, ieșind din formă rotundă, cuprinde ușile împărătești, icoanele împărătești și scenele centrale ale celorlalte trei registre superioare, de-asupra cărora se înalță crucea Răstignirii însoțită de cele două icoane: a Maicii Domnului și a Sf. Ioan cel Jalnic, ambele susținute de doi dragoni.

Cele două părți laterale cuprind ușile ingerești și două registre: al treilea lipsind pentru faptul că meșterul a căutat să urmărească linia arcului bolților altarului.

Registrul de jos al tâmplei caută să fie în armonie cu arhitectura interioară a bisericii, lucru ce se observă din aceia că meșterul folosește pentru susținerea greutateii părții superioare, ca și pentru despărțirea ușilor și a icoanelor împărătești, coloane împodobite cu caneluri și cu capitule sculptate.

Registrul al doilea, cuprins între două

frise sculptate, este format din icoanele Apostolilor așezate în medalion.

Registrul al treilea, mai lat decât al doilea și decât cel de de-asupra, cuprinde un panou central, scobit în formă de semicerc, având în mijlocul arcului o compoziție din care se desprinde un număr de raze.

Panoul este flancat de câte două icoane.

Ultimul registru cuprinde o serie de medalioane de formă ovală cu rama în

Fig. 34. — Biserica Vărăștii-de-Jos (Dascălu-Creața), Ilfov.

relief, ca și la alte medalioane din celelalte registre.

El se mărginește la dimensiunile porțiunii de mijloc, de și atât spațiul, cât și arcuitura celui inferior i-ar permite întinderea până la zid. Meșterul s'a gândit însă la evidențierea părții centrale, și probabil că a socotit că în acest fel credincioșii pot privi la pictura bolților altarului prin cele două spații laterale (fig. 40).

Ușile laterale prezintă pe cei doi arhangheli în icoane centrale, mărginite de colo-nete și încadrate de sculpturi lucrute à jour.

Fig. 36. - Ctitorii bisericii Vărăștii-de-Jos, din com. Dascălu-Crăia, Ilfov.

Fig. 37. — Ctitorii bisericii Vărăștii-de-Jos, din com. Dascălu-Creața, Ilfov.

Ușile împărătești, în două canate, sânt lucrate în stil apusean greoiu și prezintă opt panouri: registrul inferior cu patru panouri având patru sfinți, registrul superior cu scena Bunei-Vestiri, flancată de David și Solomon. Fiecare personaj este încadrat între două colonete sculptate, legate între ele prin arcuri simple. Între registre apare un ornament floral, a cărui formă generală amintește acolada, legată la mijloc printr'un nod cu prelungiri în formă de evantaiu.

Fig. 38. — Biserica Vărăstii-de-Jos, din com. Dascălu-Creața. Zmaranda, soția lui Grigore Topliceanu.

De-asupra registului superior, o bandă mai îngustă, împodobită cu sculpturi de forme geometrice, desparte zona inferioară de cea superioară sculptată à jour.

Și aici motivul principal este linia curbă, reprezentată prin doi dragoni cu capetele întoarse în afară, răzimate de pilastrul care acopere cele două canate. Din gura dragonilor atârnă o coardă de viță cu un ciorchine de strugure. Corpurile dragonilor se arcuiesc în afară până la un

punct care cade pe verticala exterioară a ușilor, pentru ca după aceea să se întoarcă spre interior printr'o coadă care se încolățește în forma perfectă a unui melc. Este evoluția curbei care ajunge spirală.

Spațiile cuprinse între dragoni și pilastrul

Fig. 39. — Grigore Topliceanu, ctitor al bisericii Vărăstii-de-Jos, din com. Dascălu-Creața, Ilfov.

central sânt întregite prin ornamente florale, amintind ornamentul spiral de care am vorbit mai sus.

Pilastrul sculptat înfățișează o tulpină și, simbolic, poate pe însuși Isus, al cărui chip, în medalion, apare în vârf.

Alături de scena Bunei-Vestiri, aproape

Fig. 40. — Tâmpla bisericii Vărăștii-de-Jos, din com. Dascălu-Creața, Ilfov.

Fig. 41. — Biserica Vărăștii-de-Jos, din com. Dascălu-Creața, Ilfov. Ușile împărătești.

Fig. 42. — Biserica Vărăștii-de-Jos, din com. Dascălu-Creața, Ilfov.

Fig. 43. – Biserica Vărăștii-de-Jos, din com. Dascălu-Creața, Ilfov. Medalion și crnament de tîmplă.

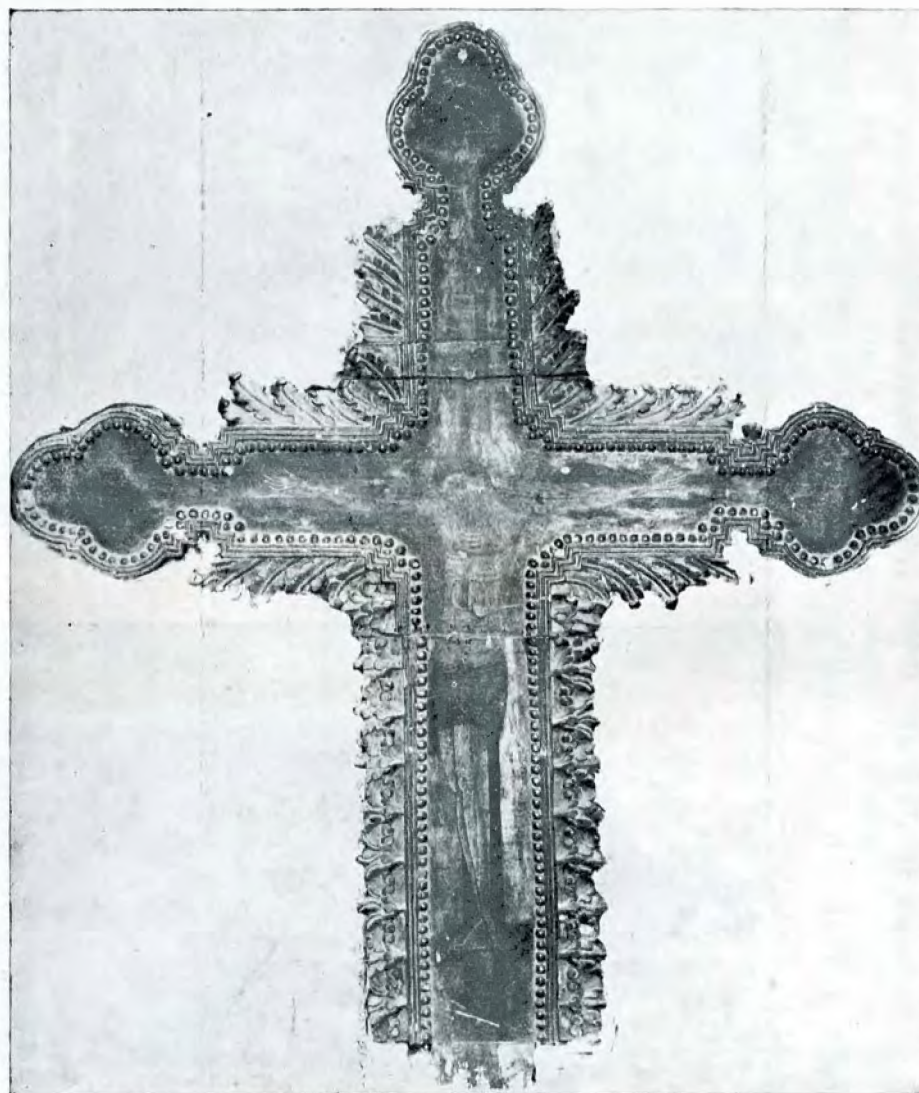

Fig. 44. – Biserica Vărăștii-de-Jos, din com. Dascălu-Creața, Ilfov. Cruce de tîmplă.

nelipsită pe ușile împărătești și de cuvintele evanghelice: „Eu sânt ușa: de va intra cineva prin mine, viu va fi“, sau „Eu sânt tulpina, voi mlădițile“. Explicația de mai sus pare îndreptățită. (Fig. 41).

Iconostasul mic, spre deosebire de iconostasul mare, tâmplă, sau tetrapodul, pe

Fig. 45 — Biserica Vărăștii-de-Jos, din com. Dascălu-Creața, Ilfov. Analogul.

care stau icoanele prăznicare, este sculptat à jour în același stil al tâmplei și al ușilor împărătești: cu ornamente florale. În mijlocul fiecărui panou sculptat, un medalion de formă ovală înfățișează un sfânt zugrăvit. Rama medalionului este împodobită cu patru ornamente în formă de evantaliu, așezate una în fața celeilalte, în formă de

cruce. Dăduseptul fiecărui medalion se întâlnește un ornament sculptat în formă de cerc, în care se înscrie un alt ornament, din linii curbe impletite. Privit de la o încrecare depărtare, motivul acesta amintește soarele sau floarea soarelui (fig. 42).

Elemente de artă din sec. al XVIII-lea.

Din pisanie nu rezultă că biserica Stolnicului Grigorie Palade s'a ridicat în locul alteia mai veche; totuși, cercetând mai amănunțit, aflăm un număr de obiecte care, după toate aparențele, sânt de la jumătatea secolului al XVIII-lea. S'ar putea ca aceste obiecte să fie aduse de la o

Fig. 46. — Isus înronând.

Biserica Vărăștii-de-Jos, din com. Dascălu-Creața, Ilfov.

altă biserică: un fragment de tâmplă, cu un medalion, cu ramă în relief și înfățișând pe proorocul Avacum, arată epoca (Fig. 43).

În afară de aceasta, o cruce de tâmplă, împodobită cu bumbi în relief, având marginile sculptate floral, iar brațele și partea superioară cu frunze de stejar, amintește epoca lui Brâncoveanu și a Mavrocordatilor (Fig. 44).

Dacă mai adăugim analogul, de formă hexagonală, fiecare latură a hexagonului presintând un panou, despărțită în două zone printr'un brâu de romburi de culoare deschisă, alternând cu romburile de culoare

închisă, de o parte și de alta a cărui brâu apare câte un mănunchiu de flori, atunci dovada este făcută. Asemenea mobile încep a se lucra, după moda orientală, către sfârșitul Domniei lui Nicolae Mavrocordat

Fig. 47. — Biserica Vărăștii-de-Jos, din com. Dascalu-Creața, Ilfov.

și în vremea fiului și urmașului său Constantin Mavrocordat ¹ (Fig. 45).

Două icoane aflate la biserica cea nouă din cătunul apropiat, de factură grecească, înfățișând pe Isus și pe Maica Domnului, amândoi tronând între Apostoli și prooroci, vor putea arăta proveniența obiectelor descrise mai sus, dacă nu cumva Stolnicul Grigorie Palade a dărâmat vechea biserică de la Vărăști și a făcut alta, fără a mai aminti de lucrul acesta (Fig. 46, 47).

VI. MĂNASTIREA PLĂTĂREȘTI.

Biserica Mănăstirii Plătărești (fig. 48) a fost ridicată, cum spune pisania ², în 1646,

de Matei Basarab și Doamna sa Elina, ispravnic fiind Albu Clucerul, iar, după moartea sa, tatăl său, Mitrea Pitarul (Fig. 49), de unde și numele satului vecin, Podul Pitarului.

Tradiția, în aceste locuri, lămurește că Lacul Tatarului este lacul în care viteazul Voevod a biruit pe Vasile Lupu, care venise cu ajutorul Tătarilor (*sic*) să-l scoată din Domnie. Aproape de lac se înalță falnic, până în zilele noastre, stejarul sup care s'a ospătat Matei Basarab după luptă ³. Tradiții asupra copacilor bătrâni ca loc de odihnă și de ospăț pentru viteji și haiduci se întâlnesc des în cântecele bătrânești.

Un stejar bătrân din lunca satului Grădiștea, lângă foasta casă a Grădiștenilor, amintește locul unde s'a ospătat Mihai Viteazul, după lupta de la Călugăreni.

Fig. 48. — Biserica din Plătărești-Ilfov. Vedere.

Scriitorul pietrei este popa Gheorghe, acela care, în 1648, va săpa piatra de la Negoești, din apropiere, ctitorie a Doamnei Elina, soția lui Matei Basarab ³.

¹ Victor Brătulescu, *Mănăstirea Zamfira*, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul XXXII.

² N. Iorga, *Inscripții*, II, p. 6, „Cu bună vreaarea lui Dumnezeu ridicat-au această sfântă și dumnezeiască mănăstire den temelie pre -luminatul Domnu Ion Mateiu Basaraba Voevod și Doamna lui Elina, intru lauda sfântului slăvit și mare măcenic Mercurie, ca să se pomeani intru veacie de veacu, la răpaosulu sufletelor, intru oțihna dreptților, nesfârșită. Ispravnic au fost Pan Albul Cluc[eriu]. Dup[ă] moartea lui fost-au tatăl lui, Pan Mitrea Pit[arul], igumen Vasile eg[lu]m[en]. m[es]i[ta] Ap[rilie] 3, v[ie]at 7154 (1646). Pisal pop Gheorghe.”

² V. Brătulescu și Remus Ilie, *Mănăstiri și biserici din jud. Ilfov*, București 1935, p. 16.

³ Virg. Drăghiceanu, *Comunicări*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, VIII, p. 47.

Fig. 49. – Biserica din Plătărești, Ilfov. Pisania.

Hramul bisericii este Sf. mucenic Mercurie, a cărui viață și mucenicie este zugrăvită în pronaosul bisericii, unde se întâlnesc și o parte din ctitori.

Pictura a fost spălată în anul 1938.

Se poate constata că, la o reparație de prin secolul al XVIII-lea, care se deduce altfel și din inscripțiile, în parte grecești, ale scenelor, zugravul a înlăturat pe ctitorii principali, pe Matei-Vodă și pe Doamna Elina, punând, în locul tabloului votiv, o scenă liturgică.

Cred că alegerea Sf. ostaș Mercurie ca hram trebuie pusă în legătură cu tradiția despre luptele lui Matei Basarab în aceste locuri.

Inscripția mormântului din pronaos, curățită cu îngrijire și cu pietate de părintele Păcuraru, fostul paroh al bisericii, are următorul cuprins:

„Aicea zace trupul celui de bună rudă și prea infrumusețat și intru toată mândria, răsfățat și de multă lume și de oameni privit a robului lui Dumnezeu pan Albu Clucer, snă¹ Mitrei pit[ar].

Pristăvitu-s'au în anii 7153, luna lui Maiu 20 dne (zile)“ (Fig. 50).

Se constată de aici două lucruri: că Albu a murit în 1645, deci cu un an înainte de a se termina biserica, și că, la acea dată, biserica al cărei ispravnic fusese începuse a se zidi.

Nu încapă îndoială că piatra de mormânt a cărei inscripție are atâtea accente de duioșie, este pusă de Mitrea Pitarul, tatăl lui Albu. Ctitorii zugrăviți: „Igumen Vasilie“ pe zidul de Sud, cu inscripția pe o filacteră: „Cu mila lui Dumnezeu șe (sic) cu ajutoru (sic) lui sfântu (sic) Mercurie făcut-amu această via de în temelie să fiă de pomană titorelora (sic) se mia (sic) în zilele prea bunului se luminatului Domnu Matei Basarabă Voevoda: Dece (sic) mă rogu fraților (sic) se o lucrăți se fiți frați cu mene (sic) pre pomană. Vleat 7157 (1649)“.

Prin urmare lucrul a durat câțiva ani la această biserică.

Pe zidul de Vest, în stânga ușii: „Jupan Albu Clucer“ și „Mitrea Pitarul, tatăl său“, (Fig. 51), alături de Sf. Grigorie Decapolitul, iar, în dreapta ușii: „Jupan Barbulu“, „Ju-

panița Calia“ (sic); între ei „Jupân Vulsan“, (sic), copil.

Pe zidul de Nord: „Jupanița Stanca“,

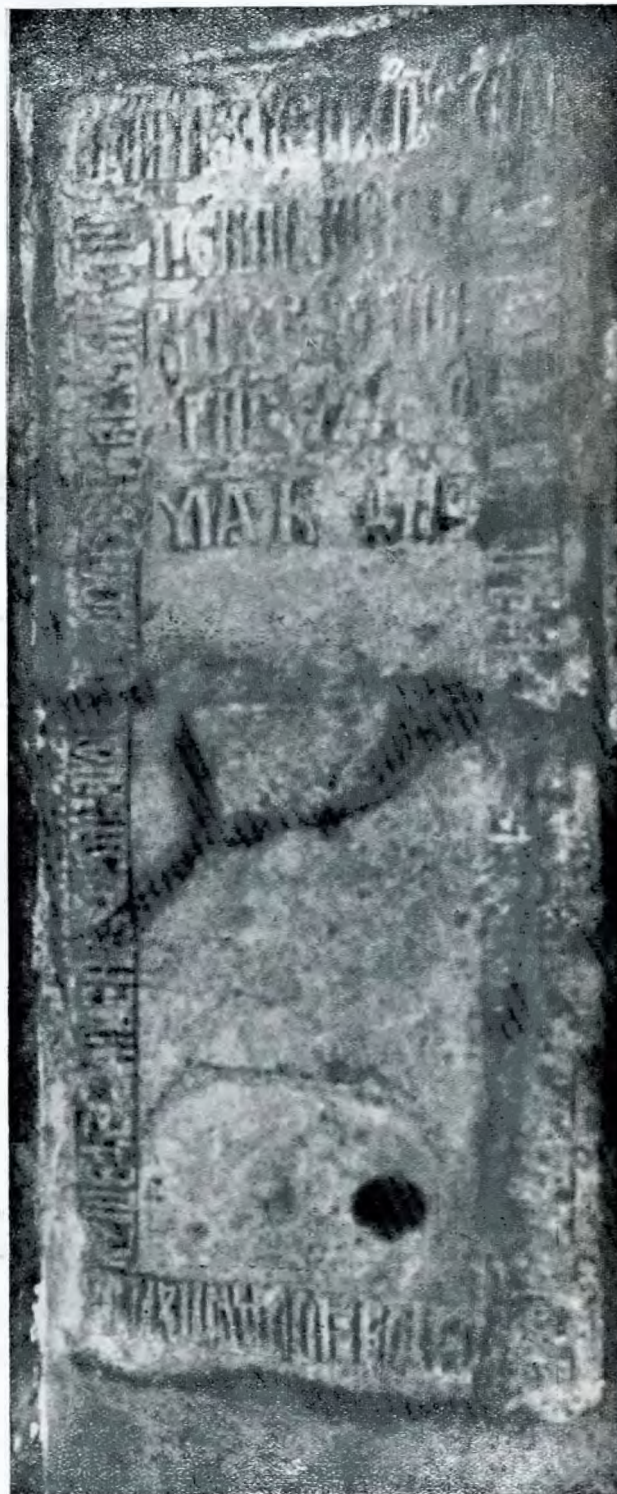

Fig. 50 – Biserica din Plătărești, Ilfov.
Piatra de mormânt a lui Albu Clucer, fiul Pitarului Mitrea.

„jupan Stancu“, un copil, fiul Stancăi, probabil.

Lângă ușă, în fața celor d'întăiu, de

¹ Fiul.

Fig. 51. – Biserica din Plătărești, Ilfov. Egumenul Vasilie Albu Clucer și Mitrea Pitarul, ispravnici.

Fig. 52. – Biserica din Plătărești, Ilfov. Familia ispravnicilor.

de mai sus apare Sf. Govdelas (*sic*), corespunzând Sf. Grigorie Decapolitul din partea cealaltă a ușii (Fig. 52).

La o reparație, ce va fi fost făcută în secolul trecut, pridvorul a fost închis prin geamlăcuri fără prea mult gust, iar înfățișarea exterioară a suferit prin tencuielile care au schimbat efectul coloritului cără-

Fig. 53. — Biserica din Plătărești, Ilfov. Cadrul ușii.

mizii aparente, ca și rostul celor două rânduri de panouri, care fac podoaba exterioară a bisericii de la Plătărești.

Cadrul de piatră al ușii de la intrare, tăiat în acoladă și împodobit cu rosete și linii drepte, în relief, tăiate în unghiuri

Panoul este mărgenit de un arc decorat cu un ornament vegetal din cele mai frumoase. De o parte și de alta a acestei scene centrale, apar scene de martirisare ale sfântului mucenic Mercurie. Cele din stânga înfățișează chinurile Sfântului Mercurie, cele din dreapta, aducerea în fața Împăratului și decapitarea sfântului.

În registrele superioare găsim scene din viețile altor sfinți, ca și din viața însăși a lui Isus. Deasupra panoului cu Sf. Mercurie, și pentru a da întrebuințare spațiului mic, zugravul a așezat bustul unui arhanghel, foarte probabil al lui Mihail. Se remarcă uciderea în temniță a Sfântului Dimitrie și decapitarea Sf. Nestor, ucenicul celui de mai sus (Fig. 54).

În colțul sud-vestic, în continuarea registrului martiriului Sf. Mercurie, apar Sf. Pafnutie și Sf. Ignatie, pe care îl sfășie doi lei.

Fig. 54. — Biserica din Plătărești, Ilfov. Martirisarea Sfântului Mercurie.

drepte, amintesc puternica tradiție, și în acest domeniu, a epocii lui Matei Basarab (Fig. 53).

Pictura. Biserica a fost închinată Sf. mucenic Mercurie, a cărui figură de ostaș, ținând sabia în mână și stând pe scaun, este așezată în mijlocul unui panou de-a-supra pisaniei.

Dedesuptul acestor scene, în registrul de jos, în același colț și totuși binecuvântând, sânt zugrăviți următorii sfinți: Sf. Ioan Botezătorul, Sf. Antonie cel Mare, Sf. Eftimie și încă unul, al cărui nume este șters (Fig. 55).

Se disting mai bine câteva scene din cele două registre de pe panoul nord-

Fig 55. Biserica din Plătărești, Ilfov. Picturi murale.

Fig. 56. — Biserica din Plătărești, Ilfov. Picturi murale.

Fig. 57 — Biserica din Plătărești, Ilfov. Picturi murale.

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 5.

Fig. 6.

Fig. 7.

Fig. 8.

Fig. 9.

Fig. 10.

Fig. 11.

Fig. 12.

Fig. 13.

Și cu topuzul cel puternicu
 Și neplecată spre jurământu
 Și scrisă cu bun așezământu
 De Gheorghe obștejtel arhimandritu
 Și cu frica morții ingrăditu."

Foaia a treia are același caracter solemn. Pe dânsa se înfățișează crucea având în jur majuscule mari și roșii împodobite, iar, dedesupt, un peisagiu răsăritean, cu palmieri și chiparoși, se unește cu copacii și florile locurilor noastre, prin care zboară păsările cunoscute meșterului, pe când, mai jos, o cetate cu caracter oriental fantastic își deșiră casele.

De aici înainte urmează, cu titluri grecești întâiu, un șir de rugăciuni. Obiceiul versurilor se păstrează, și astfel cetim:

„Deci acum blagosloviți, o, părinților
 sfinți,
 Și mai curând să le cetiți."

Sau, aiurea:

„O, smerită chinovie, ceia ce dorești
 De azbuchi călugărești,
 Vino acum să te mai răcorești,
 Părăsind și drumul din București,
 Că iată ți le-am scris întregi rumânești,
 Cu puține grecești și slavenesti,
 Chiiar după fire creștinești.
 Deci mai întâiu să te sârguești,
 Nimic improprie să grăești,
 Ci viață bună să-ți agonisești.
 Și intru Domnul să te spăsești.

De-odată în mijlocul acestei literaturi bisericești, care poate fi interesantă numai în ce privește limba, se amestecă aceste randuri de istorie: „Istorie după vremi trecute".

„Deci, intru anul 1781, Septemvrie întâi, am intrat la Cernica cu invoire să facem obștejtie, iar, intru anul 1785, Martie întâi, am trimis la cathedra stăpânească diata cea mică împreună cu altă filadă mai deosebi, pentru că mă bolnăvisem și atunci foarte greu, care mărturii sânt amândoaia pecetluite de proin Mitropolitul fericitul Grigorie și se află trecute la condică.

„Isprăvirea cea după zile bune de la anul—, s'au prefăcut aēaste, cu toată isprăvirea, având și niște porunci date printru cumpăna dreptății, îndreptat în zilele prea-

înălțatului Domn, al Cernicăi mare ctitor, și a toată Ungrovlahia prea-putearnic ighemon, Mitropolit fiind eparhiei cel preamilostiv al nostru luminătoriu stăpân chiriu chir—.

„Până aici iată bine s'au înțeles cuprinderea, trebuind a ști și deprinderea, zicând: Doamne mai ușurează-mi aprinderea".

Urmează, în românește și grecește, cu titlul, de sigur neînteligibil, „Vlah Maer Condoidi", tot felul de rugăciuni și alt material de folos pentru sufletul monahilor, tot într'un frumos chenar, care se

Fig. 14.

repetă pe mai multe pagini, pentru a fi apoi înlocuit cu altul.

Ceia ce este foarte interesant, și am căutat să reproducem aici, este presintarea chipului sfinților, precum și a unor scene, a unor elemente de natură, cum sânt corăbiile, a cutării bisericuți, intru toate după datina de la noi, în pătratul majusculilor ornate. Foarte multe la început, ele se răresc pe urmă din ce în ce, așa încât și celălalt material călugăresc este sămănat mai rar cu aceste mici tablouri de rafinată artă de miniaturist¹.

Un alt titlu, înconjurat într'un cadru

¹ Clișeul mărit la dublu nu lasă a se recunoaște ființa lucrului.

Fig. 15.

Fig. 16

Fig. 17.

Fig. 18.

Fig. 19.

Fig. 20.

Fig. 21.

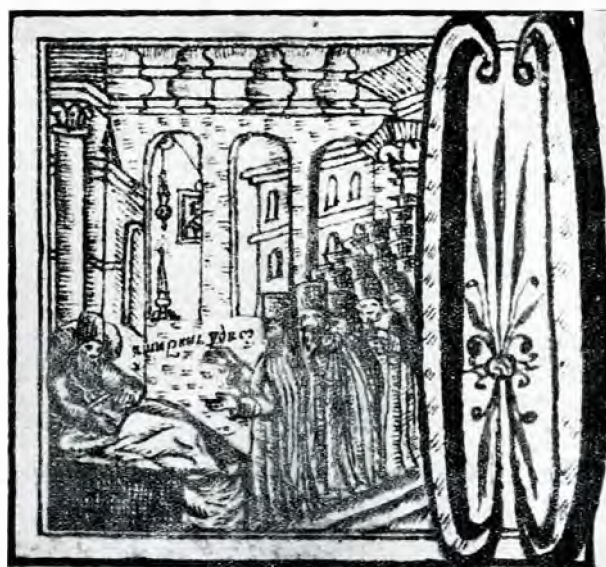

Fig. 22.

Alexandru-Vodă (care era în primul rând Nicolae), ci, cum s'a spus, al gravorului¹.

De altfel în documentul pe la 1714 se vorbește de doi Domni îngropați, Băsărabă și Nicolae Alexandru, dar acesta nu zace la Argeș.

Pomenirea la slujbă a lui Radu, ar dovedi cel mult că și Radu e între acești ctitori.

Am îndoieli și asupra cetirii inscripției lui Voislav, fiu al lui Nicolae Alexandru (v. pp. 95-6; ar fi, după autor, „al patrulea“), cu atât mai mult, cu cât d. Drăghiceanu aluneca spre *Дрѣхцеану* în locul cu totul necuvenitului *Дѣт*, și ieșea astfel o Voislavă (*Curtea-de-Argeș*).

S'a uitat cu totul piatra de mormânt, azi la Museu, care e de sigur a lui Băsărabă (v. *Curtea-de-Argeș*, no. 53; aceasta, și cu n-le 40-42, erau pe mormântul lui). În ce privește pe Nan Udoba, de pe inel, din care d. Drăghiceanu (v. no. 48) făcuse întâiu un Ladislau de Dobâca, nu știu dacă trebuie să se vadă în aceste litere mențiunea unui boier cu ambele nume total neobișnuite, nepomenite în documente nici ca familie și care totuși să fi fost vrednic de a fi înmormântat în rândul Domnilor.

La inscripțiile Brătienilor e de observat că, dacă moarta din 1845 e, cum se afirmă, mama lui Ioan Brătianu (care e de fapt Tigveanca Anastasia), atunci, acesta fiind născut la 1821, ar urma ca mama să fi avut la nașterea lui patru ani... (pp. 99-100).

Se trece la Sânicoadă. Aici se vede în turnul înalt, nu o imitație după bisericile-cetăți din Ardeal (ca, de altfel, la Jitianu), ci o clădire târzie, care „a putut fi loc de observație asupra orașului (*sic.*) sau poate numai clopotniță“, ba poate „niciodată terminat“ (p. 105). Părerea „bulgarisantă“ a lui Tafrali, la care se raliază autorul, nu poate avea niciun sprijin istoric. Considerațiile asupra „Doamnei Marghita“ (numele e al soției lui Simion Movilă, care și-a înmormântat fiul, Mihăilaș, aici, în Muntenia, la Dealu) sânt confuze (pp. 107-8). Nu „toți istoricii noștri“ au crezut că biserica a fost catolică: eu, în orice caz, nu.

Biserica Adormirii, din Olari, nu e firește

de la 1300, dar numele „monahiei Salomia“ (p. 115) nu poate fi inventat și refacerea supt Brâncoveanu poate fi pe o basă mult mai veche, cum o arată întreagă înfățișarea (v. pp. 46-7).

Trecând la Biserica Episcopală, nu înțeleg, pe lângă călătoria, imposibilă, a lui Neagoe la Constantinopol, ce poate fi „Nialsia“, de unde ar fi venit „meșterul Manole“ (p. 121), al cărui „armenism“ nu e prin nimic probat, cum nici caracterul de simplu „decorator“ ce i se atribuie aici: d. Grigore Ionescu vede chiar doi meșteri, cel armenesc (semnalat, arbitrar încă de supt Mircea; pp. 130-7) și cel sârbesc (*ibid.*). Dar cu dreptate se critică aspru schimonosirea contemporană.

Se reproduc inscripțiile mormintelor, începând cu cele barbar stilisate, fără a se întreba Comisiunea Monumentelor Istorice, ale regelui Carol și reginei Elisabeta (p. 145), a regelui Ferdinand. Numele de călugărie al Doamnei lui Neagoe e Platonida, nu „Platonila“ (p. 146). Trebuia să se arate unde se află lectura originalelor slavone și de la cine s'a luat traducerea în românește, care *nu e bună*.

Urmează biserica, atribuită lui Petru Cercel, din Botoșari (odios refăcută), Sfinții Voevozi, din Flămânzești, cu frumoase proporții (secolul al XVII-lea), a Arhanghelilor (1717), a Adormirii, din Drujești (secolul al XVIII-lea).

În vecinătate, frumoasa biserică din Valea Danului, unde era o clădire anterioară ctitoriei de pe la 1800 a episcopului Iosif, turnul fiind și el de „biserică-cetate“ ca la Sâni-Nicoară. Apoi cetatea Poienarilor, biserica din Corbeni (1743), cea de la Bucșănești (1747), din Gălășești (1751), de la Robaia (secolul al XVIII-lea).

Ideia că acea veche cetate de la Poienari e construită de străini, în legătură cu „contele Conrad“ (p. 177) e o mai veche iluzie. Bibliografia e insuficientă.

În resumat d. Grigore Ionescu ni dă descripții tehnice prețioase, planuri nouă și multe ilustrații, care reiese slab.

Pentru istorie, alții îi au grija. A trebuit s'o arătam meritosului autor.

¹ Nu am o carte „Istoria poporului românesc, în 2 volume“.

În *Artă și tehnică grafică*, Mart-Iunie 1940, d. Onisifor Ghibu prezintă frumoase picturi bisericești ale lui Picu Pătruș din Săliștea Sibiiului, călugăr apoi la Cheia din Vâlcea (n. 1818).

O notă asupra cunoscutei *Rouman anthology* a lui Henry Stanley din 1856, de d. Ion Pillat. De mare importanță e semnalarea și reproducerea, de d. Aurel Filimon, a următoarelor vechi țesături artistice: 1. Perdeaua de la Slatina, care, fiind de la Alexandru Lăpușneanu, nu poate fi decât de pe la 1560 (iar nu 1492); d. Filimon a fost înșelat de ștergerea cu vremea a zecilor). 2. O a doua perdeă acolo, din 1561 (le-am văzut și menționat în Călătoriile mele prin Moldova). 3. Epitaful de la Neamț al lui Ștefan-cel-Mare. 4. Perdeaua de la Tismana a lui Șerban Cantacuzino, cu Doamna Maria, fiica și fiul. 5-6. Perdelele brâncovenești de la Hurezi (identice cu cele de la Muzeul de Artă Religioasă).

În *Istoria Țerei Romanesci pentru clasa V rurală și a IV-a urbană* a lui A. M. Michaelescu, Ploști 1894, p. 16, nota: „La satul Pietroșani dintre București și Giurgiu și la locul numit Grădiștea din comuna Drăjna-de-jos din județul Prahova“ se află „cărămizi mari“ de legiuni. „Aici s'au găsit urmele unui lagăr roman, având suprafața de 20 hectare și zidurile făcute din cărămizi grele de aproape 15 chilograme una“. La pagina 27, nota 1: „Urme din această năvălire (a Tatarilor) se mai văd și astăzi în satul Comarnic din jud. Prahova, unde există un puț părăsit, numit puțul Tătarului“.

Figurile de pe sicriul de argint al Sf. Simion din Zara, dar al lui Ludovic de Anjou, rege al

Ungariei la sfârșitul secolului al XIV-lea, operă a unui argintar Francesco, fiul lui Antonio din Milano (*The Hungarian Quarterly*, VI, 1, la pagina 128) sânt întru toate asemenea cu argintăriile noastre din secolul al XVI-lea (v. mai ales princezele îngenunchiate).

Se cunosc legăturile între arta noastră și cea armeană. Ar fi interesantă o comparație tehnică a bisericilor românești cu „catedrala lui David“ din Tiflis (v. *Nord und Süd* a lui Paul Lindau, 1893, p. 265, după Bernhard Stern, *Vom Kaukasus zum Hindukusch*).

În *Izvoarașul*, XXI, 3, vederea frumoasei biserici maramurășene din Apșa-de-jos.

În Jos. Chmelár, Stan. Klima, Jar. Nečar, *Podkarpatská Rus*, Praga 1923, mai multe biserici de lemn maramurășene (pp. 99, 101, 103, 105, 109, 111, 113, 117, 119). Nu lipsesc scene din regiunea românească a Apșelor. Case de lemn, pp. 60-1, 65, 67, 71. Mori, p. 65.

Pretutindeni se vede că primul strat, peste care s'au așternut Rușii, a fost românesc.

Ca element istoric, și cetatea Hustului (numele în legătură cu sarea *huscă*), p. 91. A Muncaciului, pp. 95, 97.

Ca element etnografic, Huțulii cu cojoace, pp. 131, 133, 135 (cf. pp. 137, 139).

Alte porturi, p. 141 și urm.

În nomenclatură: Voloșianca, Făgăraș, Negrovo, Fedeleșovca, Vlahovo, Crasnișori, Tereșul, Buștin (Bușteni), Răchita, Volovoie.

R É S U M É F R A N Ç A I S

— G —

VICTOR BRATULESCU, *Églises de villages*. — Églises populaires du XVIII-e et du commencement du XIX-e siècle. Remarquables fresques et icônes.

N. IORGA. — *Le dernier manuscrit de tradition artistique en Valachie*. — Manuscrit à illustrations et miniatures, de contenu religieux, écrit au couvent de Cernica, par l'archimandrite Georges, vers 1800.

N. IORGA. — *Un nouveau livre sur Curtea-de-Arges*. Analyse de l'ouvrage récent de Grégoire Ionescu sur „l'Histoire de la ville par ses monu-

ments“ (Bucarest 1940). Pour l'Église Princière, du XIV-e siècle, sont critiquées des opinions sur l'époque de sa fondation et le sens de certaines peintures et inscriptions, sur l'identification des princes morts qui reposent sous ses dalles.

N. IORGA. — *Chronique* (sur les anciens tissus d'églises moldaves, sur des camps romains, sur la similitude du travail des métaux chez les Roumains et en Dalmatie, sur celles entre les édifices religieux roumains et ceux de l'Arménie, sur les églises roumaines du Maramourèche).

— — —

	Pagina		Pagina
Fig. 40. — Tâmpla bisericii Vărăstii-de-Jos, din com. Dascălu-Creața, Ilfov	121	Fig. 51. — Biserica din Plătărești, Ilfov. Egumenul Vasile Albu Clucer și Mitrea Pitarul, ispravnici	128
Fig. 41. — Biserica Vărăstii-de-Jos, din com. Dascălu-Creața, Ilfov. Ușile împărătești	122	Fig. 52. — Biserica din Plătărești, Ilfov. Familia ispravnicilor	128
Fig. 42. — Biserica Vărăstii-de-Jos, din com. Dascălu-Creața, Ilfov	122	Fig. 53. — Biserica din Plătărești, Ilfov. Cadrul ușii	129
Fig. 43. — Biserica Vărăstii-de-Jos, din com. Dascălu-Creața, Ilfov. Medalion și ornaament de tâmplă	123	Fig. 54. — " " " " Martirisarea Sfântului Mercurie	129
Fig. 44. — Biserica Vărăstii-de-Jos, din com. Dascălu-Creața, Ilfov. Cruce de tâmplă	123	Fig. 55. — Biserica din Plătărești, Ilfov. Picturi murale	130
Fig. 45. — Biserica Vărăstii-de-Jos, din com. Dascălu-Creața, Ilfov. Analogul	124	Fig. 56. — " " " " " " " "	131
Fig. 46. — Isus tronând. Biserica Vărăstii-de-Jos, din com. Dascălu-Creața, Ilfov	124	Fig. 57. — " " " " " " " "	131
Fig. 47. — Biserica Vărăstii-de-Jos, din com. Dascălu-Creața, Ilfov	125		
Fig. 48. — Biserica din Plătărești-Ilfov. Vedere	125	<i>Cel din urmă manuscris de datină artistică în Muntenia.</i>	
Fig. 49. — Biserica din Plătărești, Ilfov. Pisania	126	Fig. 1.	133
Fig. 50. — Biserica din Plătărești, Ilfov. Piatra de mormânt a lui Albu Clucer, fiul Pitarului Mitrea	127	Fig. 2, 3, 4 și 5	134
		Fig. 6, 7, 8 și 9	135
		Fig. 10, 11, 12 și 13	136
		Fig. 14.	137
		Fig. 15, 16, 17 și 18.	138
		Fig. 19, 20, 21 și 22.	139

REDACȚIA:

SECRETARIATUL COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

BUCUREȘTI. — STRADA GENERAL BERTHELOT No. 28.

Secretar-Director: VICTOR BRĂTULESCU.

**PREȚUL
LEI 120**

BULETINUL
COMISIUNII
MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

1 9 3 9

ÎN LEGĂTURĂ CU O „CĂLĂUZĂ“ NECUNOSCUTĂ A MAIORULUI D. PAPAZOGLU

DE N. IORGA.

Între lucrările necunoscute ale harnicului cercetător și adunător D. Papazoglu, e și acea „Călăuză pe râul Dunări sau esactă descriere a părții drepte, și stânga a acestui fluviu, istorică, politică și comercială, culesă fiindă, din mai mulți istorici antici și moderni, de Maiorul D. Papazoglu¹ (și titlu frances), Tipografia Statului Sf. Sava și Nifon“, în 12°, 55 de pagini și o hartă. Data e, firește, după 1860.

Se începe cu Cladova și se merge până la Guri.

Știrile istorice nu pot lipsi, și ele sânt une ori prețioase. Astfel despre Ostrovul Mare se spune că „a fost mai d'inainte lăcuit de mai multe sate, care s'au strămutat pe continent, încă de la anul 1831“ (ar fi de făcut noi săpături, așezările fiind și preistorice). Se urmează: „Pădurile acestui ostrov sânt de lemne tari, stejari, pentru construcție, cum și de salcie, iar locuitorii din România își au, iarna, adăpostiri de vite, căci, vara, își aprovizionează fânețele în el. Au stupini de miere și rămători. Din vânaturi se găsesc: lupi, vulpi, pisici sălbatece și iepuri“.

Vidinul, „cese numia în antichitate Ad malum Bononia“, e arătat cu 25.000 de locuitori. Se pomenește Pasvantoglu și lupta lui Mihai Viteazul. În Arsenalul de acolo sînt „și 4 tunuri ale Țării-Românești, având și marca Țării pă ele. Aceste tunuri fu luate de către rebelul grec Iosilante“ (în textul frances: „le célèbres Ipsylanti, chef de la fameuse hétérie“), „la anul 1821, și, în bătălia ce ținu cu Turcii în Rumânia Mică, la orașul Drăgășani, fu luate de către Turcii de la batalionul grec ce să numia cel Sfânt, ducându-le la Vidin“. Nu uită nici „frumoasele lulele de pământ ars, ornate cu argint, în diferite modeluri. În acest oraș au murit, la anul 1853, vestitul bătrîn Husein-Pașa, care la anul 1825 prăpădi cetele Ienicerilor în Constantinopol, fiind căpetenia lor“.

La Arcer (Palanca), Ratiaria, ar fi murit Sulla, ba încă și „cu familia sa“. „Acest mic orașel as-

tăzi este locuit de Otoman¹, cari pântre ruinele cele vechi găsesc adesea mai multe obiecte, și monede, din antichitățile romane“.

La Cibru-Palanca: „se zice că aci aproape au fost construit un pod de lemn, pe apa Dunării, în vremea Imperiului lui Costandin, în secolul al 4-lea, a cărui picioare să vād la scăderea Dunării“.

La Rahova, mențiunea „asaltului ce i s'au dat de către oștirea rusească în anul 1828, și unde, după intrarea oștirii în cetate, au [fost] împușcat adiotantul generalului Geismar de către o cadână (turcoaică), care au tras fără veste de la o fereastră, în vreme când se primbla cu șeful său pe uliță“.

La Ghlighen (Ghighiu), „se găsesc printre ruine mai multe antichități, iar pe Dunăre, în dreptul acestui loc, au fost construit alt pod de lemn de Marele Costandin, tot în al 4-lea secol“.

La Nicopol, cu 10.000 de locuitori, se „înseamnă în veacul al 13-lea“ (!), bătălia de la 1396. „Acestei cetăți bine fortificate i s'ar putea da numirea de baie a sângelui creștin. În marginea fluviului Dunării, supt cetate, se află frumosul turn a unei bisericiuți de stil bizantin, ce se zice că au fost făcută de apostolul Andrei“. Se dă de la „o fântână în oraș“ inscripția latină, de o formă poetică.

La Siștov (2.000 locuitori), „magistrat din neguțători bulgari, o școală bine organizată bulgărească, o bibliotecă și un mic Museu de antichități. Din acest oraș au venit în România cei mai mulți neguțători, precum și în Austria bancheri, oameni de onoare de nație bulgară, ce s'au refugiată (sic) din pricina răsvrătirii vremilor în mai multe tânguiri“.

La Crivina, e menționată victoria rusească din 7 Septembrie 1810.

La Rusciuc (30.000 de locuitori), nu se uită aceleași lulele ca la Vidin, dar „poleite în aur“. „În anii din urmă au fost rezidența vestitului înțelept Pașa turc Sait-Pașa, care s'au deosebit din cei mai mulți“. Apoi lupta ruso-turcă din 4 Iulie 1810.

¹ În interior „D. Papazoglu“ și, greșit, „D. Paoppazoglu“.

În insula Mocanu lupta bașbuzucilor cu Rușii generalului Șoimanov.

La Turtucaia află „comasanți pescari turci și bulgari“.

La Silistra (30.000 de locuitori), pe care a înfățișat-o autorul la 1860, pe lângă mențiunea lui Mircea și Vlad Țepeș (tablou al lui Papazoglu, din același an), și moartea, în ultimul războiu, a generalului rus Silvan.

Mențiunea clădirilor (și o biserică) ridicate de Ruși, în vremea ocupației, de la 1828 la 1836. Nu lipsește amintirea Bulgarului Angheluș și a fântânii lui miraculoase, loc de pelenerăgiu.

Descriere a Borciț, cu ramurile Vaca, Cre-menea și Vâlcu, între care „marele ostrov, cu numire de Costandin: istoria povestește că Costandin, venind la Dunăre cu armata lui, au șezut mai multe zile între Dunări“. Mențiune, la cele două lacuri, Șerban și Zadna, de „mai multesate care s'au desființat, strămutându-se“.

Rasova, Cernavoda. La Hârșova, și un cartier tătăresc. Simplă mențiune a Măcinului, cu pescari lipoveni, a Isaccii și Tulcii.

Se iea acumă malul stâng.

Firește că Severinul e pus în legătură cu Impăratul Sever.

Mențiune a „tabloului acestui pod care s'au publicat de mine în anul 1858, când, la scăderea Dunării s'au văzut foarte bine“. Cernețul îi pare a fi Zernes.

Ostrovul Corbul e „încărcat de păduri și pășuni de vite“.

La Cetate, amintirea înfrângerii Rușilor, în ultimul războiu, de un număr „încincit“ de Turci.

Calafatul e făcut de „Impăratul D. Calafat“ (!), a căruia urme se văd încă prin ruine de șanțuri

și fortificații, trecând și o mică șosea de piatră pe de-asupra dealului care leagă comunicații cu zisul mai sus sat Cetatea și de aici în sus cu orașul lui Sever“. Se laudă valoarea economică, însemnându-se „mai mulți comersanți străini și pământeni, oameni de mare onoare și capacitate, comisionari celor din Brăila“ „Punctul oștirii cordonașe.“ La 1828, 20.000 de Turci sânt bă-

tuți de Geismar, „numai cu o coloană de 4.000 Ruși și Români, în satul Băilești“.

Vorbind de Jiū, se afirmă că la Târgul-Jiului „ni spune Istoria că au fost îngropate comorile lui Decebal“. Craiova „este clădită de Craiul Ioan, la veacul al 10-lea“ (!). Pe Jiū „se poate pluti cele mai bune che-restele de prin pădurile ce adăpă“.

Celeiul e, pentru autor, Sicibida.

„Impotriva acestei cetăți pe Dunăre au fost clădit de Impăratul Costandin-cel-Mare podul de lemn ce se numia Grosod (Grojdibod) și comunică pe șoseaua de pietriș care se începe de aici și continuând prin orașul antic Caracala“. Se redă inscripția pe două table de bronz găsite la 1895 și aflătoare la Gh. Mihail Ghica. Se citează rapoartele au-

torului către ministrul de Instrucție, 1859-60, 1861-2.

La Turnu, numai identificarea cu Turris.

La Zimnicea: „aici sânt împământeniți mai mulți neguțatori de nație bulgară, cari după vremuri s'au fost refugiat, din lăuntru Bulgari, din pricina maltratărilor Otomanilor“.

La Giurgiu, zidurile turcești, luptele lui Mihail Viteazul, presintate în tabloul autorului la 1837. Biserica Sf. Nicolae e din „geamia cea mare“ (ar fi de făcut cercetări; a trebuit să fie și o biserică a lui Mircea-Vodă).

MIHAIL D. PAPAZOGLU

La lacul Greaca, „o mulțime de vii, proprietăți a mai multor orașeni din Capitală“.

Arătînd vărsarea Argeșului, se pomenește biserica din Curtea-de-Argeș a lui Neagoe, cu mențiunea presintării de autor, în litografia de la 1860.

La Oltenița, identificarea cu Constantiola și reședința episcopiei Daphnes. Lipsă de ruine. Pe aici vin Domnii de la Constantinopol. La 1855, măcelul Rușilor în retragere, supt focul artileriei turcești.

Urmează Călărașul, fără urme istorice. Mențiunea Târgoviștii aduce pe a „tabloului“ din 1861. Firește că la Floci e „flota“! Dar trecerea Mocanilor și amintirea luptelor lui Mihai, a refugiului, înainte de el, a lui Alexandru Mircea

„Mai la vale, tot pe apa Borcea, în dreptul satului Iarba-Dulce, lângă Brăila, la o distanță de 5 miluri, în curs, la vremea scăderii apelor în extremitate, s'au văzut picerile a unul Pod-de-piatră, ce erea întins pe toată întinderea lățimii ei, și se supoșă că pe aici au trecut oștirea lui Dărie.“ „Locul acestui pod, chiar când este Dunărea scăzută, se poate vedea de către voiajori, căci se face prin mijlocul apei vâltori mari acolo pe unde sunt pilastrii lui, și care vâltori se ocolesc adesea de către vapoarele ce trec. De aci până în orașul Brăila...”

...Și doritorul a vedea locul Podului ar trebui ca din vreme să observe, acest loc în care au fost clădit uriașul monument de este acum peste 20 secole.“

Alături, din istoria nouă, e descrierea „monumentului“ rusesc din Brăila, cu amintirea ghiulelei oprite la picioarele Marelui Duce Mihail. Autorul memoriilor strânse în jurul trecutului bucureștean nu uită să menționeze încercările revoluționare bulgărești în 1840 și 1841: „revoluția bulgară care fu potolită, în amândouă rândurile, de către garnisoana militară ce se afla în acel oraș, din regimentul no. 2 al Țării-Românești, supt comanda bravului colonel Enghel; de și fu o pierdere de un ofițer mort și unul rănit, însă tot regimentul fu glorios, cum și cei mai mulți din ofițeri fu decorați“.

Note și asupra luării Brăilei: „Această renumită cetate, în anul 1828, când se încunjură de oștirea rusească și se bătut, nu i s'au putut face asaltul decât printr'o minare supt zidul cetății, lângă poarta mică, aproape de malul Dunării, care minare, din greșeală, priimi focul, în vreme când, pe tărâm, se afla o brigadă de asalt. Explosia se făcu fără vreme și nenorocita brigadă fu azvârlită în aier, perind și bravul general, comandantele ei. De și

mortalitatea fu mare și cei mai mulți ostași aruncați în aier fu căzuți în Dunăre, dar asaltul fu făcut, căci prin acea dărâmare se dădu șturmul de divisia ce urmă, și cetatea fu luată“. E, cum se vede, o adevărată pagină de istorie.

Lângă Vădeni, pe Siretiu, se arată „ruinele vestitei cetăți, în anticitate, Capul Bovis, și unde se găsesc cărămizi, pietre sculptate și mai multe monede de argint și aramă“.

La Galați (30.000 de locuitori), nu se uită că e „orașul natal al Înălțimii Sale Prințului Domnitor al României, Alexandru Ioan I“. Legături cu Trieste, Marsilia „și prin toate orașele marginii Italiei, cum și la Odesa și Constantinopol“. Simplă mențiune pentru Reni, Ismail și Chilia.

Apoi despre carantină și paza ei.

Pentru București, se arată drumul de la Giurgiu cu „delijansul ce vine de 2 ori pe săptămână sau prin fiacare ce se află în Giurgiu“. „La Călugăreni (*sic*) se află un otel foarte îmbielșugat pentru odina pasagerilor.“ Otele în București sînt acestea: *Fieschi, Concordia, Hôtel de France, Patria, London*. Visită, cu „doi sfași pe oră“.

Lista locurilor vrednice de cercetare. Între altele, clopotnița de la Radu-Vodă, „din care se vede toată Capitala și împrejurul ei, distanție de 1/2 poștie“ și „frumoasa biserică“. Apoi „tornăria oștirii și fondăria artileriei“. Nu se uită „mașinile de cișmele, în marginea Dâmboviții, de unde se imparte apa în toată Capitala, morile de abur și mașina spălării rufelor“.

Ca monumente, Turnul Colței, cu mențiunea Suedesilor clăditori, „biserica cea antică, a lui Bucur. după care s'au numit capitala București“, Crucea de Piatră a lui Leon-Vodă, „clopotul cel mare din curtea Mitropoliei, monument turnat de Ruși din tunurile luate de la Turci în războiul de la anul 1828, Crucea cea mare și frumos sculptată din altarul bisericii din mahalaua Oborului Vechiu, monument de piatră ardicat de Serdarul Mogoș, pentru nenorocirile țării, fântănila Mitropolitului Filaret, cu frumoasele sculpturi de piatră, ușile bisericilor Colței, Stavropoleos și Antimul, cu frumoase sculpturi în piatră și lemn, cum și biserica Curtea Veche“, pe care o atribuie *primului* Mircea, în „al 13-lea (!) secol“. Nu se lasă la o parte nici „vasele cele antice de aur, ce sînt în mare cantitate găsite în România, în munții districtului Buzău, într'una din pietrele cele mari ce s'au scos din acei munți și care se află la Ministeriul Cultelor și al Instrucțiilor Publice, se păstrează în Casieria Școalelor“.

Autorul invită pe călători „în modesta sa gră-

dină, în mijlocul căreia se află colecția sa de anticități romane, găsite în Statul României, care este într'un pavilion ridicat pe o terasă ocolită cu mari pietre cu diferite sculpturi, precum și, în alt pavilion, o numeroasă bibliotecă de cărțile cele mai vechi și manuscrise istorice antice, precum și o expoziție de diferite manufacturi și țesături românești așezate într'un alt pavilion, unde este și o galerie de diferite tablouri".

Dar se dă și, în planșă, cea ce i se pare lui Papazoglu a fi sabia lui Avesalon, fiul regelui David.

Pe copertă se oferă spre vânzare, la el, în Str. Dobroteasa 15: 1. harta Principatelor Unite, „de un stânjen“, după cea austriacă. 2. Portretul lui Ștefan-cel-Mare în 1504. 3. Cronologia Țării-Românești pe 1862 ani, legată în portofele spre a fi purtată în buzunar“. 4. Portretul lui Tudor Vladimirescu. 5. Al lui Traian, „părintele patriei noastre, cu vederea podului de piatră făcut de dânsul pe Dunăre; copiată din Coloana Traiană de la Roma“. 6. „Albul (*sic*) cu descrierea obiectelor istorice și documente, copiate după pietre, după la mănăstirile ce s'au revisuit de mine din districtele Prahova, Dâmbovița, Muscel și Olt, în care se va lega și șease tablouri cu litografia acelor mănăstiri, cum și obiectelor istorice găsite pe la dânsle“.

Dau acum și o altă informație asupra acestui subiect, de mână chiar a lui Papazoglu:

„Un an după unirea Țărilor Românești Valahia și Moldavia, supt Domnia alisului de amândoa țările Domnu Alecsandru Ioan I Cuza din țara Moldovi, am făcut acest erimitaj în mijlocul grădini mele, după proprietatea mea, mahalaca Dobroteasa, coloare albastră, la ano (*sic*) 1860, Fevr. 1-iu, de vârstă fiind eu suptscrisul de ani 50 fără două luni de zile, însurat cu soția mea de la ano 1843, Irina, născută Greceancă, având copii: Dimitrie, de ani 19, Costandin, de ani 7, și Mihail, de ani unu' și $\frac{1}{2}$, Alecsandrina, de ani 12, și Marița, de ani 10; iar am ieșit la pensie pe ano 1856, în urmă de o slujbă militară de 26 ani, cu rangul de maior și decorat cu nișam otomanicesc, la gât cu diamante, și cu Ana, al 3-le clas, la piept, rusască, amândoa pentru slujbe credincioase ostășești. Fie ca urmașii miei să zică: Domnu să mă erte și să stăpânească cu fericire, rugându-i a cultiva grădina cum am cultivat-o eu!

Maior D. Papazoglu,
judecător la Consiliu' de revisie
ostășesc.

Am meritat două săbii împodobite:

1 de la oștire otomană, când am condus-o peste Olt.

1 de la opștie mahalali Dobroteasa, când le-am desrobit biserica de supt urăta epitropie treti logofăt Iordache Cupeșul și am așezat epitrop pe Coste Dimitriu tabacu.

N. B. Supt erimitaj s'au ocolit mägura cu pietre mari, antichități romane din România Mică.“

Cu privire la acest Museu al lui Papazoglu avem și „relația asupra visitei ce înălțimile Lor Carol I-iu și Elisaveta Doamna mi-au făcut la 28 Aprilie 1870“ (nota lui pe V^o), în acest cuprins:

„RELAȚIUNE

Asupra visitei ce I. S. Domnitorul Românilor a făcut la 28 ale lunii April la colecția de anticități și rarități a subsemnatului (vezi Monitorul no. — din 1870).

La 28 April, pe la oarele 3 $\frac{1}{2}$, după prânz, I. S. Domnitorul, însoțit și de I. S. Doamna, de d. secretarul său intim și casier, mi-a făcut onoare a se cobori la grădina mea, în care se află modesta mea colecție de anticități și rarități, bibliotecă antică, armele antice, galeria de tablouri, cum și colecția de anticități bisericești. Au avut mai întâiu buna voință a visita colecția de anticități, unde pe o hartă a României înadins pregătită s'au arătat I. S. locurile pe unde locuitorii găsesc cu abundență monumentele strămoșilor noștri. I. S., cu deplină cunoștință de arheologie, mi-au făcut întrebările cele mai ingenioase. Au văzut masca cea mare de aramă a Împărătesei Cleopatrei, găsită în Olt. Au văzut despărțirea numismaticii, a statuilor, a bijuteriilor române, a obiectelor găsite prin sarcofagii, a pietrelor sculptate, a tot felul de petrificații, a vaselor antice, despărțirea anticelor egiptene, în fine tot ce au putut atrage atențiunea Il. LL., dându-mi cele mai științifice povești pentru căutarea și buna lor conservare. De la museu au trecut la anticități bisericești. Au văzut toate obiectele cu de-amănuntul și au cerut cele mai creștinești explicații pentru fiecare obiect. Au trecut la biblioteca cu cărțile antice, care se compune de 1.500 volume cărți și 380 manuscrise, colecționate cele mai multe din vestita bibliotecă a Olteanului, au rămas foarte mulțămît, și mi-au cerut a vedea manuscrisele, observând hrisoavele pe pergament de la mai mulți Domni ai României. Au întors băgare de samă asupra peceților României, de la Domnii din secolele 14, 15, 16 și 17, și au

văzut făptura lor cu semilună și soarele, cum se obișnuia mai înainte de secolul al XV-lea a se pune la pecețile române. Acolo au observat mai multe cărți tipărite chiar din secolul invenției tipografiei. Au văzut paleografii mai multe, și au rămas mulțămii. De acolo au trecut la despărțirea armelor antice, unde a observat mai multe arme, întorcând băgarea de samă asupra unei puști cu două focuri printr-o țeavă, precum și la galeria de tablouri, peisagiile cele lucrate cu nisipuri colorate din secolul al XVI-lea și care a fost admirate și la expoziția cea din urmă din Paris.

Apoi a avut plăcere de s'a suit în pavilionul cel înalt din mijlocul grădinii, care domină toate grădinile din Coloarea de Albastru și parte din cea de Negru, vederea gării de la Filaret, Văcăreștii, satele Popești, Leurdeni și Cioplea, unde, primind I. S. relații istorice despre toate aceste localități, a rămas mulțămii.

După două oare de zăbavă, I. L. L., însoțite de buchete de flori, au plecat spre câmpia Văcărești, adresându-mi cele mai leale mulțămii.

Maior D. Papazoglu".

Acela care a admirat, cercetat și popularizat atâtea, în marginile cunoștințelor sale de ostaș autodidact, din monumentele istorice romane și românești merită, de sigur, să se dea o întregire la prețioasele știri despre sine și familia sa pe care le înfățișează însuși în lucrarea sa pitorească despre București. Le culegem din chiar actele lăsate de el, pe care le-a pus la dispoziția Institutului de Istorie Universală nepotul său de fiu, generalul Papazoglu.

El păstrase cu îngrijire din corespondența de familie două scrisori: una, în grecește, din Iași, la mănăstirea Bărboiu, cu asigurări de iubire de la unchiul care semnează Ν. Σλατινιάνος (18 Decembrie 1834), alta, de la tată, Andrei Nicolae Papazoglu (Turnu, 18 Ianuar 1835), cu adresa: „prea-iubitului meu fiu d. parucic Dimitrache Papazoglu, cu părintiască dragoste, la satul Ibrailii Tichilești sau Frumoșica“. După ce se arată afaceri cu un Dănescu, — românește: „să mă spală pă mâini“ —, și se exprimă dorința de a-l vedea pe fiu la București, dacă nu la Giurgiu, unde s'a trimes praporcicul Nicolachi Țepianu de la Izlaz, și se spune cari sânt noii ofițeri acolo, la Turnul (căpitanul Izvoranu Ioan, ginerele lui D. Solomon, parucicul Bonciu, „ginerele lui chir Nenciu Arsu din Caracal“, praporcicul Mihai Poroineanu, neinsurat, ca și Ianachi“, iuncărul Nicolachi Milcoveanu“, se dau aceste știri despre

tatăl lui Slătineanu, care-l trata pe bătrân de „nepoate“ și venise, odată cu părinții celui ce scrie scrisoarea, de la Linotopi, în 1775, „de frică“, el așezându-se la Slatina, de unde-și trage numele:

Ο μακαρίτης Σλατινιάνος ἐκχάρονταν ἀπὸ Λινότοπι, ἀπ' ὅπου καὶ οἱ γονεῖς μας, καὶ διὰ τὴν τότε σκλαβίαν τοῦ Μωρέως τοῦ 1775, ἀπὸ τὸν φόβον τους, ὄντες συμφωνητικοί, ἔφυγεν οἱ γονεῖς μου ὁμοῦ μὲ τὸν μακαρίτην εἰς τὴν Βλαχίαν, καί, ὄντας ὑπακούοντες εἰς τὸ καθύλακιν "Ὀλοῦ χρόνους —, τὸν ὀνόμασαν Σλατινιάνον, ἐμένον λαίπρον πάντοτε περὶ αἰετὸς μὲ ἐκράζε, λέγοντάς μου ὅτι ἡ μητέρα του ἦταν ἀ' -τη ἐξαδέλφη μὲ τὸν πάππον μου, ὁ Θεὸς ἀναπαύσῃ τους. Ἔχε, παιδί μου, φόβον Θεοῦ, καὶ ἐντροπήν ἀνθρώπων, καὶ ὅλοι θέλουν σοῦ εἶναι συγγενεῖς καὶ φίλοι, εἰ δέ, τοῦναντίον (ὃ μὲν γέννητο), οὐδ' αὐτὸς ὁ γενήτωρ.

La Brăila el pomenește pe un D. Papazoglu, Sluger.

La începutul secolului, acest negustor cu frumoasă scrisoare și spirit glumeț stătea în București, la Zlătari, despre care pe larg vorbește fiul, care se născu acolo la 28 Iunie 1811. Ruda, Dimitrie, avea însă legături și cu Sfântul Gheorghe Vechiu, fiindcă în aceleași hârtii se află această petiție, semnată și de el, a enoriașilor români și greci, cu hotărâre domnească din 15 Ianuar 1803, care-și are o deosebită însemnătate pentru biserică și vechea școală de slavonește așezată acolo:

„Prea-înălțate Doamne,

Îaluim Mării Tale că noi ne aflăm mahalagii ctitori la biserica Sfântului Gheorghe Vechiu, unde se află și Școala Domnească cea slovenească, care biserică la cei mai dinainte dascăli să afla ca o mare podoabă de ucenici a Școali, înfrumusețându-să cu slujbe și cântări, până la moartea răpt. dascal Costandin, iar de atunci și până în anul trecut rămăsese atât biserica într-o proastă stare de cântăreți, cât și Școala de spre învățătură și ucenici, încât rămăsesem a ne părăsi și biserica, mahalagii vechi fiind. Care ačasta văzându-o cu multă mâhnire a noastră, am căzut cu jalbă la Măriia Sa Mihai-Vodă Șuful, cerând ca să ne hărăzească pe Chiriță dasc. ce au fost la Școala mănăstirii Colții, știindu-l dăstoinic de a ține și școala în stare ce să cuvine unei Școale Domnești și biserica într-o podoaba ei având și desăvârșită știința învățăturii slovenești. După care jalbă a noastră făcând Măriia Sa cercetare, s'au pliroforisit și cei la dumnealor veliții boeri dă vrednicia lui și prin luminată cartea Mării

Sale s'au orânduit la Școala Domnească, luând și noi o nespūsă bucurie că, atât podoaba bisericii s'au pus în orânduiala ei de — (*rupt*) și lauda lui Dumnezeu, cât și Școala o vedem cu înmulțire de ucenici, atât pământeni, cât și streini, începând a curge iarăși izvorul învățurii, ce dă multă vreme să închisesse. Pentru care, fiindcă acei ce adusesse Școala și biserica la acea proastă stare au început a face amestecături ca să ne isterisească dă un acest fel dă ipochimen ce am dobândit, noi, mahalagii și obștea, cădem la milostivirea Mării Tale a ni să hărăzi numitul dasc. și prin luminat senetu Mării-Sale. Și cum va fi mila Mării Tale.

Prea-plecății Mării Tale

Βασίλειος Λακουστάνος. Dimitrachi Căzănescu.
Γιαννάκης Παχτιδάνης. Στέφανος Λακ[ου]στ[άν]ος].
Gheorghe Măineșcu. Σκαρλάτος Ματρ...
X. Δημήτριω Παπαζόγλους.“

Domnul întărește:

Io Costandin Alexandru Ipsilant Voevod 1 gospodar zemle vlahiscoe.

„Fiindcă văzuu Domnia Mea și carte domnească a fratelui Domnu Mihai-Vodă Suțul, cu l'1802, Mart 27, arătătoare că și de la alte obraze mari dintre dumnealor cinstții și credincioșii boerii Domnii Mele s'au pliroforisit Domnia Sa dă vrednicia acestui Chiriță dascalu, atât întru învățatura Școali și întru podoaba cântărilor bisericești, cât și întru condeiul slovenesc, carele la multe întâmplări dă trebuință ce s'au întâmplat la judecățile ce caută dumnealor velți boeri și depertamenturile dă talmăcirii a hrisoave și cărți vechi slovenești, fiind acest Chiriță dascalu orânduit, au săvârșit talmăcirile acelea cu deplina lor înțelegere, și osebit fiindu și Domnii Sale cunoscut condeiul său de curat din hrisoavele și alte sineturi ce să dau de la Divanu domnesc, scrise de dănsul, priimită dar și cu cale este cererea și rugăcunea ce de opște ne fac printr'această jalbă mahalagli și ctitorii ot Sfântul Gheorghe Vechiu pentru acest Chiriță dascalu. [Deci i-am dat și; *rupt*) Domnia Mea acest domnesc nostru sinet, ca să fie tot dascal nestrămutat; prin care poruncim ca să pue toată silința a să osărdul spre deșteptarea învățurii și procopseala ucenicilor, fără de vre o pregetare sau lenevire, ca să facă cunoscută osărdia lui prin rodul învățurii ce va crește dintru această Școală, și pentru slujba și osteneala lui să aibă priveleghiul și mila aceia ce au avut-o și cei mai d'înainte dascăli ai acestil Școale prin hrisoave. 1803, Ghenr. 15.

(Pecetea cu chinovar ovală din 1802, cu armele celor două țări.)

Vel Logt. Biv Vel Cluč.“

Pentru cinstea dată învățurii de enoriași și, de Domnul țării, ca și pentru deosebita frumusețea a stilului, atât de credincios tradiției, se cuvine de sigur recunoștință rudei care a păstrat această dovadă de iubirea de carte a lui Dimitrie Papazoglu.

Dând, pe verso, cuprinsul actului, maiorul adăuga: „Se vede și un[chiul] meu Hagi Dimitrie Papazoglu ca mahalaglu și ctitor. Acesta este din familia mea (de Papazolu), căci răposatu părintele meu (Andrei Papazolu) totdeauna ne zicea că au avut proprietate la acea mahala, și Stelea. Să vede și hanu tot cu această familie (de Papazolu)“.

La 1809, „Andrei sin Nicolae Papazolu“ era întărit ca „boier de neam“ de același Domn, supt ocupația rusească. Era acum la București. La 11 Novembre 1814 actul „s'au theorisit la așemăntul politii Bucureștilor.

Un certificat de onoare e dat lui Papazoglu, împreună cu Hristodul Triandafil. la 29 Decembrie 1819, de negustorii greci din București.

Iată numele lor, intru cât le-am putut descifra:

Μηχάλης Μπαχτιζάν.

Θεοδόσιος Βρανάς μαρτυρώ.

Μανόλης Γούτζουλ.

Πραδοκανιος Τρε... (*sic*).

Θεόδωρος Τζοκάνος.

Ιωάννης Τζεληκόγλους μαρτυρώ.

N. Βέκαρης μαρτυρώ.

Κωνσταντίνος Πιγής μαρτυρώ.

Χρήστος Πακούστατην μαρτυρώ.

Ιωάννης τοῦ Παζάλη μαρτυρώ.

Χρύσανθος Ἀδράμης μαρτυρώ.

(Indescifrabil.)

Ῥουσ. ...τρενιάν μαρτυρώ.

Βελισάριος Παυλέσκουλος μαρτυρώ.

Δημήτριος Ποντήκη μαρτυρώ.

Νικόλαος υἱὸς Κώστη (?) Ζουπατιώτης ὁμοίως..

Κώνστας Δικα...

Πέτρος Μάρ...

Ζώτος Ρούσση μαρτυρώ.

Νικόλαος Ἀθ. Γκοῦμα μαρτυρώ.

Μιχάλης Παραδουκάτος.

Ιωάννης Νικολόπουλος μαρτυρώ.

Πάνος Στεργίου.

Σπύρος Καζότι.

Γεώργιος Πάπας μαρτυρώ.

Μαργαρίτου Ιωάννης.

Κωνσταντ. Μαζλήμ μαρτυρώ.

Ioannū.

Ἰωάννης Δῆμου μαρτυρῶ.

Δημήτριος Στάχης ὁμόνιος.

Κωνσταντῖνος Λέξης.

Cum se cuprinde în colecție și o instrucție din 26 Maiu 1820, care va trebui publicată, pentru cei cari „au cumpărat de la cochi vechi slujba dijmăritului” de la un județ, putem crede că Andrei Papazoglu a fost printre ei.

La 1-iu Octombrie 1825 e confirmat ca boier de neam de către Domnul pămintean, cu o întărire după războiul ruso-turc, la 31 Octombrie 1829.

Restul actelor privește cariera de ostaș a fiului.

În ortografie mai mult latină, un polcovnic chiamă la București, pentru că „urmează a vă

face uniformă de acest cîn”, pe nou „innălțatul în cîn de parucic” (19 Decembre 1832).

Le 18 Ianuar 1835, colonelul Filipescu îl chiamă la Telega, pentru a „priimi roata 7-lea supt comandulă de la d-nu parucic Rucăreanu”.

La 27 Ianuar 1837, același îi incredințează „roata al 6-lea de la d-lui căpitan Budeșteanu, eșitul din slujbă”.

Încă din 9 Maiu 1835 i se scrie: „Mulțumirea ce Eccele[n]ția Sa șeful oștirilor mi-au arătat pentru buna stare în care au găsit roata 1-iu, 2-lea și comanda de învățătură din Focșani, la revizia ce au făcut atât de spre partea frontului că[t] și de spre amuniție”. Deci se arată aceasta „domnului căpitan Lăcustean, Costescu și parucic Papazolu, atât mulțumirea Eccele[n]ției Sale, cât și a mea, ca unora ce au adus cinste polcului”.

ȘTIRI NOI DIN PREAJMA PORȚILOR-DE-FIER: DRUBETA, TRANSDRUBETA, TRANSDIERNA

DE AL. BĂRCĂCILĂ.

DIN DRUBETA.

La termele romane cu palestra lor, descoperite în Turnu-Severin, am constatat două mari faze de construcții, în urma cărora ele se prezintă cu întregul complex fixat pe planul publicat¹, și anume: a) *Thermele* propriu-zise, compuse dintr-o mare încăpere la mijloc, caldarium și tepida-

causte. la Sud și Est; c) Un *culuar de trecere* de la therme la palestră, la Est de cele două bazine ale frigidariului.

După distrugerea termelor, odată cu întregul oraș roman, prin năvălirea Goșilor, care a dus la părăsirea Daciei supt Aurelian, terenul și ma-

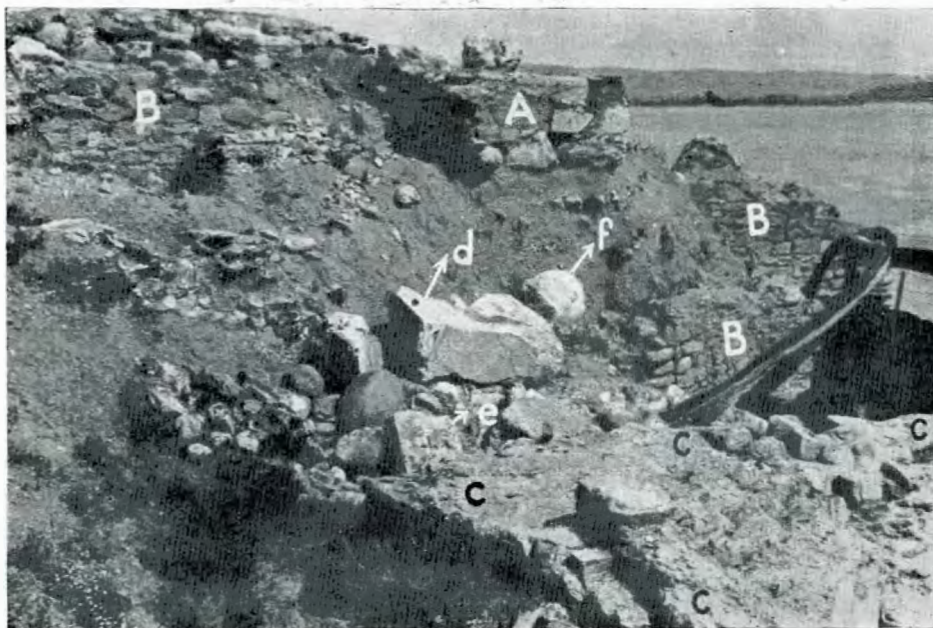

Fig. 1. — În fostul culoar dintre therme și palestră dintre zidurile 13:

A, zid de epocă târzie; d, monument funerar; e, pară de pîn; f, placă cu trei cruci. C, colțul nord-estic al basinelui rotund.

rium la Vest și Sud, iar la Est frigidarium, cu o mare sală din care se dă în două bazine, unul pătrat, altul rotund. Laturile de Sud și Vest ale termelor sânt distruse, probabil cu prilejul construirii liniei ferate din imediata lor apropiere. b. *Palestra*, cu o mare curte aproape pătrată, la mijloc, și două corpuri de construcție cu hypo-

terialele termelor au fost utilizate pentru alte scopuri, între care am precizat două: Extremitatea vestică a corpului sudic de clădiri ale palestreii a primit, pe un spațiu foarte redus, o masivă construcție, din care s'au păstrat două ziduri paralele, alăturate de acelea ale construcției anterioare; unul din ele, cel de Vest, a fost construit pe pământ de umplutură de-a lungul fostului culuar de coborire de la palestră la therme, din blocuri de piatră provenite de la clădiri și alte monumente anterioare păgâne și creștine; blocuri.

¹ Cu descrierea sumară, *Une ville daco-romaine; Drubeta, L'Archéologie en Roumanie*, București 1938, pp. 40-46, pl. xxxvi, xxxviii; *Archivele Olteniei*, n-le 95-96, 1938: *Les thermes romaines de Drubeta*.

similare s'au găsit, desfăcute de construcție, în spațiul dintre aceste două ziduri, de epocă târzie, între care inscripția funerară a augustalului municipiului Drubeta, mai jos descrisă. Până la consolidarea acestui zid, ridicat pe pământ de umplutură (fig. 1), în urma intemperiei, capătul lui nordic s'a prăbușit, ieșind la iveală importante piese descrie mai jos, la n-le 2-4, ale căror părți esențiale nu erau mai înainte vizibile.

b) Altă utilizare, a întregului teren al palestreii și împrejurimilor ei, a fost transformarea lui în cimitir creștin din evul mediu, când în jurul cetății Severinului s'a dezvoltat o nouă viață orășenească¹.

Fig. 2. — Inscriptie funerară a augustalului Drubetei.

Trecem la descrierea monumentelor găsite la locul indicat.

1. *Fragment de monument funerar.* Este spart dintr'un bloc paralelipedic de piatră tare de calcar. A fost găsit pe latura nordică a construcției de epocă târzie, la suprafața zidurilor. Dimensiunile: înălțimea 57 cm., lățimea 43 cm., grosimea 51 cm.

Câmpul inscripției ce urmează este înconjurat de un chenar profilat (fig. 2):

D [M]
M MINCIO...
SIMPHOR...
AVGMHD...
MINCIA...

¹ Al. Bărcăla, *Cetatea Severinului, Bul. Com. Mon. Ist.*, fasc. 94, 1937; *Turnul-Severin, trei veacuri de viață medievală*, în *Arh. Olteniei*, n-le 65, 66, 1933. Rezultatele săpăturilor la acest cimitir, le avem în studiu, cu colaborarea prețioasă a d-lui profesor dr. Fr. I. Rainer.

Cetim: *D(is) [M(anibus)]* ¹. *M(arco) Mincio* [*M(arci) ? F(ilio)*] ². *Simphor(o)*. ³. *Aug(ustali) M(unicipii) H(adriani) D(robetae)* ⁴. *Mincia*...⁵

Partea esențială a inscripției este păstrată; ea precizează existența în Drubeta a colegiului Augustalilor, care deservia cultul împăratului divinizat și care intrunia elita burghesiei urbane¹.

2. *Stelă funerară*, folosită ca material de construcție la zidul de epocă târzie (fig. 1, d și fig. 3. a. b.). Este un stâlp paralelipedic de piatră tare de calcar, de dimensiunile 1.73, 0.72, 0.65 m. Colțul lui din stânga prezintă o spărtură neregulată de sus până jos. Fața cu inscripția are capătul superior profilat și ornamentat cu reliefurile a doi delfini afrontați², din cari se păstrează cel din dreapta, și cu două, șiraguri, unul de ove, altul de perle, suprapuse. Același profil se prelungește pe fața din dreapta a monumentului, care este numai parțial ecarisată și prezintă adâncitura de fixare a unei alte piese; alte adâncituri sânt practicate în același scop pe fața superioară. Literele, mai adânc săpate în primele rânduri, descresc în înălțime de la 11-4,5 cm. Inscriptia ni dă:

1. D M
2. ...TIOCF
3. ...CTRICE
4. ...NVARIO
5. ...LEGII IFFER
6. ...IXANNLVI
7. ...ITIVSEPIPO (?)
8. ...VSLIBETHERES
9. ...IMOPATR
10. ...B M F C
11. ...S E

Cetim: *D(is) M(anibus)* ¹. [*C(aio) (?) Domi)tio* *C(ai) F(ilio)* ². *...ctrice* ³. [*la)nuario* ⁴. [*Centurio* *Leg(ionis) IIII F(laviae) Fr(umentarius)* ⁵. [*V]ixit Ann(is) LVI* ⁶. [*Dom)itius Epipo)dius(?) Lib(ertus) et Heres* ⁷. [*Opt)imo Patr(ono)* ⁸. *B(ene) M(erenti) F(aceundum) C(uravii)* ⁹. [*Hic) S(itus) E(st)* ¹⁰.

¹ Cea mai frumoasă descoperire la noi, în legătură cu acest cult, este palatul Augustalilor din Sarmizegetuza, „exemplar unic în această categorie de construcții în tot Imperiul“; C. Daicoviciu, *Dacia* I, p. 242 și urm. III-IV, p. 516 și urm.; *La Transylvanie dans l'antiquité*, București 1938, p. 59 și urm. Inscriptiunile găsite în Drubeta pentru cinstirea împăraților, în viață sau după moarte, sânt numeroase. Enumerarea a parte din ele am făcut-o în *Une Ville Daco-Romaine, Drubeta*, p. 36 și urm.

² Același simbol funerar al călătoriei sufletului în infern îl găsim la Viminacium, la centurionul din aceeași legiune, Lucius Cassius Flaccus; C. I. L., III, 14.511.

Asupra textului inscripției observăm :

a) La rândul 3 ni se dă patria centurionului, o localitate probabil neînsemnată din Peninsula Balcanică, din al cărei nume lipsesc primele litere, probabil două.

b) La rândul 7 literele penultimă și antepenultimă sânt superficial săpate¹.

Inscripția ni dă un centurion al legiunii IV Flavia, care, ca *frumentarius*, avea sarcina aprovizionării cu cereale. Se știe însă că acești soldați frumentarii făceau și serviciul de curieri, ca și acela de poliție secretă a Împăratului, înlocuind, se pare, în secolul al II-lea pe *speculatores*².

LEG IIII FF = Leg(io) IV F(lavia). F(elix), — deci din aceeași epocă cu trei inscripții de centurioni din Dacia, două din Sarmizegetuza (*CIL*, III 1480, 7904), una din Micia (*CIL*, III 1953), și cu alte stampile identice, pe cărămizi aflate pe teritoriul Daciei, în Banat (la Pojegna, Jidovin, Mehadia) și în deosebi de numeroase la Sarmizegetuza. Epoca lor este cel mai târziu până la începutul domniei lui Hadrian, când încetează prescurtarea numelui legiunii cu LEG IIII FF, spre a se numi numai LEG IIII FL(avia)³.

b) Inscripția monumentului funerar, ridicat de centurionul Iulius Strato și de soția lui, fiicei lor

Fig. 3 a. și b. — Inscripție funerară: Domitius Ianuarius, centurion al legiunii IV-a Flavia.

Un veteran *frumentarius* al acestei legiuni îl găsim la Roma (*CIL*, VI 334); un soldat frumentarius, în fragmentul de inscripție din Aquincum (Buda) (*CIL*, III 35 X 78).

Din Drubeta mai avem, de la această legiune :

a) O cărămidă cu stampila⁴:

¹ Lectura *Epipodius* o propune, după reproducerea fotografică, d. profesor R. Egger din Viena, căruia îi mulțumim cu recunoștință pentru deosebită amabilitate cu care ni-a răspuns la consultare.

² Fiebigel, *Frumentarii*, în *R. E.*

³ Al. Bărcăcilă, *Drubeta*, extras din *Boabe de Grâu*, București 1932, fig. 33 și p. 22. Cărămida se află în Muzeul Regiunii Porților-de-Fier, din Turnul-Severin.

Iulia Grata⁵. Aici numele legiunii este redus la : LEG. IIII FL; deci inscripția este posterioară domniei lui Traian, ca și noua inscripție de mai sus⁶.

Asupra acestei legiuni se știe că, înființată de

⁴ Ritterling, *Legio*, în *R. E.*, XII, p. 1540 și urm.

⁵ *CIL*, III 14484. Acest frumos monument funerar se află în Muzeul Național de Antichități din București.

⁶ În Dacia mai avem de la această legiune inscripția funerară din Apulum (Alba-Iulia), *CIL*, III 201 : *M. Ulp(io) Caio, praefecto legionum IIII Flaviae et XIII Gem(inae)*, posterioară Împăratului Caracalla, întru cât aceeași persoană figurează în inscripția 1178 ca centurion al legiunii III Italica.

Vespasian în anul 70, cu elemente din Italia nordică și poate mai mult din Gallia sudică¹, a fost trimisă, probabil îndată după recrutarea ei, în Dalmația, de unde, către anul 86, Domițian o aduce în Moesia Superioară, pentru războaiele de la Dunăre. Primul ei sediu în această provincie, atunci constituită ca provincie obsebită de Moesia Inferioară, nu este încă precizat. După inscripțiile

Fig. 4. — „Pară de pin”, de la un monument funerar.

prehadrianice găsite la Viminacium (= Kostolač),— doi centurioni și un tribunus laticlavus, în afară de stampile pe cărămizi —, se presupune că aici, împreună cu legiunea VII Claudia, și-a avut primul sediu; între 102–107, în timpul războaielor dacice și, până la organizarea noii provincii, ar fi staționat în Sarmizegetuza, spre a reveni apoi în Moesia Superioară².

B. Filow³ dă ca probabil că, înainte de mutarea legiunii la Singidunum, și-a avut lagărul la Ratiaria. După cucerirea Daciei, la care această legiune a participat, — inscripțiile o arată, activând în noua provincie⁴; inscripția din Sarmizegetuza, CIL III 7904, ni dă un centurion al acestei legiuni ca *exer(citator) eq(uitum) sing(ularium) C(ai) Avidi Negrini, leg(ati) Aug(usti) Pr(o) Pr(aetore)*, — care Nigrinus este al doilea guvernator al provinciei până la anul 117.

Înprejurările grele de la Dunăre au reclamat supt Domițian, în scurtul interval de la anul 86 la 92, aducerea aici a cinci noi legiuni, spre a se înfrânge mișcările ofensive ale Dacilor, apoi ale Marcomanilor, Quazilor și Sarmaților, și, în bună parte, spre a se umplea golurile legiunilor distruse (V Alauda și XXI Rapax⁵). La scurt interval au

urmat războaiele dacice ale lui Traian, atâtea cerințe ale organizării noii provincii, și războiul împotriva Parților. Atari împrejurări, în această epocă de hotărâtă afirmare și extensiune a autorității romane la Dunăre, explică și neîntreruptele deplasări, în întregime sau parțiale, ale acestei legiuni, între anii 86 și 117, pe care numai viitoare eventuale descoperiri ni le vor putea înfățișa mai clar.

3. „Pară de pin”, provenind de la un monument funerar. A fost folosită ca material de construcție la același zid de epocă târzie (din fig. 1 f și fig. 4). Este un bloc ovoidal, din piatră de calcar tare, cu baza lipsă

4. Trei cruci adânc săpate pe o placă de piatră de nisip calcaros, folosită ca material de construcție la același zid de epocă târzie (e din fig. 1, și fig. 5).

Dimensiunile plăcii: 65/53 cm.; crucea mijlocie: 18/18 cm.; crucele laterale, fiecare, 10/10 cm.

Crucea centrală se prelungește în jos, până la baza plăcii¹, cu o bară (trunchiu), din care se ramifică lateral câte o ramură cu două vârfuri arcuite, ridicate în sus. Vârful ramurilor, ca și toate capetele crucilor, are terminațiuni sferoidale (e în fig. 1, și fig. 5).

Avem, după toate aparențele, înfățișarea crucii

Fig. 5. — Placă cu trei cruci.

roditoare de viață eternă, ζώνων ζωοποιόν, calitate cu care este preamărită de marii scriitori bisericești ai Siriei și Palestinei, de la Efrem din Siria (306? – 373) până la Sf. Ioan Damaschin

¹ Ritterling, *l. c.*

² *Ibid.*, Capitala lui Decebal, însă distinctă de noua fundație a lui Traian din Valea Hăteșului, nu va fi ocupată decât la finele războiului al doilea dacic. Cf. C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'Antiquité*, București 1939, p. 36 și urm.

³ *Die Legionen der Provinz Moesia*, Leipzig 1906, p. 63.

⁴ Ritterling, *l. c.*, p. 40.

⁵ *Ibid.*, p. 1277 și urm.

¹ Supt care este foarte probabil că, la construcția din care provine, era altă placă, cu continuarea ornamentației, întru cât capătul de jos al barei de mijloc nu este finit.

(675-749)¹. Ideia aceasta aparținând Orientului creștin nu este străină nici Occidentului². O particularitate de remarcat sânt terminațiunile rotunjite și bombate la capetele crucilor și ale ramurilor, care se pot apropia de bulele de la capătul brațelor unor cruci³ și pe care Reil le consideră ca simbolisând hrana cerească. Iconografia românească ni dă credința, paralelă cu aceasta, în sângele fructificator al Mântuitorului, din coasta străpunsă a căruia iese ramura de viață încolăcită pe cruce și încărcată dă ciorchini⁴.

Trebuie să facem apropierea că din același loc au mai ieșit anterior la iveală:

a) Un „capitel de pilastru, foarte primitiv lucrat, având săpat în relief o cruce în aceeași formă (secolele V-VI) ca aceia care ne întâmpină pe monumentele funerare vechi creștine găsite la Constanța“. Acest capitel cu cruce „s'a găsit căzut în vale în Octombrie 1910, dintr'un mare

Fig. 6. — În colțul de Sud Est al castrului Pontes (= Transdrubeta).

complex de clădiri, ale căror ziduri de fundament se pot bine observa în malul înalt, dărâmat acum în parte, al Dunării⁵, adică la locul unde

noi am descoperit apoi thermele romane și palestra lor.

b) Un „altar (?), cu o cruce mare, în relief foarte pronunțat, având dimensiunile 68/50/40 cm.“¹.

c) O „lespede de piatră de nisip, barbar prelucrată, de 1.38/0.65/0.20 m., având pe toată suprafața o cruce mare de formă bizantină, mai mult schișată decât lucrată ca relief și tot așa de primitiv cioplită ca și restul pietrei. După înfățișare, a servit de capac al unui mare sarcofag creștin“.

Importantă este constatarea că la zidul de epocă târzie de la thermele romane (A din fig. 1) s'au folosit materiale, nu numai de la monumente păgâne datând din veacul al II-lea (fig. 2-4), dar și de la monumente ale primei epoci de creștinism în Dacia, cum este placa aceea cu trei cruci (fig. 5). Repetăm că pe coasta din spre Dunăre, de supt aceleași construcție, deci provenind tot de la ea, s'au găsit cele trei monumente cu cruci (a, b, c) publicate de V. Pârvan.

Cunoaștem că veacul al IV-lea a văzut renașterea pe malul stâng al Dunării stăpânirea romană cu aceiași temeinicie ca pe vremea lui Traian, cu două noi poduri peste Dunăre, ridicate de Constantin-cel-Mare², cu castru din nou zidite, ca acel de la Drubeta³.

În jurul acestui castru, pe ruinele orașului păgân, începuse să se infiripeze o nouă Drubetă creștină. Aceasta a rămas însă cu atât mai expusă valurilor în continuă mișcare ale neamurilor năvălitoare germanice și asiatice, cu cât așezarea ei era, în același timp, unul din centrele de rezistență organizată a puterii militare romane și vad bătătorit de trecere către Vestul și Sudul Peninsu-

¹ H. Stern, *Les représentations des conciles, Byzantion*, Bruxelles, XI, 1936, fasc. 1, p. 147 și urm. Mulțumim părintelui Laurent, directorul Institutului Frances de Eizantinologie din București, pentru prețioase indicațiuni ce ni-a dat și pentru folosirea bibliotecii Institutului.

² H. Stern, *ibid.*, p. 147 și urm., fig. 17, pl. VI, mica cruce cu ramuri la basă, pe cupola conciliului din Antiohia. Cf. și Peirce et Tyler, *L'art byzantin*, t. I, pl. 107, pe latura unui capac de sarcofag din Ravena, secolul al V-lea, crucea cu brațe egale, decorată supt brațe de ramuri înflorite, pe care stă câte o pasăre, represintând sufletul mortului, și ciugulind din cruce, izvor hrănitor de viață eternă.

³ H. Stern, *Byzantion*, XI, 1936, fasc. 1, pl. XIV.

⁴ N. Cartoian, *Mântuitorul și Viața de Vie*, extras din *Buletinul Imprimeriilor Statului*, ne. 1.

⁵ V. Pârvan, *Contribuțiuni epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București 1911, p. 190 și urm.

¹ *Ibid.*, *Știri noi din Dacia Malvensis*, *Mem. Ac. Rom.*, XXXVI, p. 48 și urm., pl. II, fig. 2, 1. Ambelesânt la Muzeul Național de Antichități din București. Sânt foarte primitiv și inegal lucrate, folosindu-se materialele găsite pe loc de la monumente păgâne. „Altarul“ (b) are două cruci pe fețe opuse. Capitelul (a) nu l-am mai putut găsi. Primitivitatea lor este și un document al stării precare în care se găsea populația locală, necurmat călcată de năvălitori, în aceste prime veacuri de creștinism, după părăsirea Daciei nord-dunărene.

² Unul în 328, între Oescus și Sucidava, altul, probabil, în același timp, de la Transmarisca la Daphne, de la gura Argeșului, — ambele prevăzute cu castele cap de pod pe mal nordic al Dunării. VI. Max Fluss, *Moesia*, în *R. E.*; D. Tudor, *Podul lui Constantin-cel-Mare* (*Arch. Olteniei*, XIII, n-le 71-4).

³ Al Bărcăcilă, *Une ville daco-romaine, Drubeta*, p. 28 și pl. xxxix.

lei Balcanice. Soarta Drubetei creștine, pentru scurtă durată renăscută, intră în soarta acelei „adevărate provincii romane în secolul al IV-lea ca și în al VI-lea, cuprinzând o parte însemnată din Banat și din Oltenia și care e când total deslipită de imperiu, când supt autoritatea lui (prin intrarea barbarilor stăpânitori acolo în legături de federație cu Roma nouă), când în sfârșit de-a dreptul romană, ca pe vremea lui Iustinian¹⁴.

Noul monument creștin ce publicăm este încă o confirmare a „înfloririi vieții romano-creștine în ținutul Drobetei prin secolele IV-VI, și mai ales pe vremea lui Iustinian, când episcopul de Aquae, din Dacia Ripensis, avea supt jurisdicția sa și orașele de pe malul stâng al Dunării”².

Din Transdrubeta.

Se cunoaște bogăția de monumente arheologice de pe malul iugoslav al Dunării în regiunea Porților-de-Fier, ținut care a făcut parte din provincia romană, mai veche ca Dacia, Moesia Superior, iar, după anul 270, din Dacia Ripensis a lui Aurelian³. În lipsa până acum de cercetări mai de aproape arheologice din partea vecinilor și prietenilor noștri iugoslavi în această regiune, socotim util a nu lăsa nepublicate unele constatări și descoperiri făcute în ultimul timp la Pontes (= Transdrubeta) și la Transdierna, ele fiind în strânsă legătură cu cele din corespondențele acestor stațiuni de pe malul românesc, Drubeta (Turnul-Severin) și Dierna (Orșova).

Castrul roman Pontes și capătul sudic al podului lui Traian le-am cercetat mai de aproape la 28 Iunie, 13 Iulie și 25 Septembrie 1932, cu binevoitorul concurs al autorităților iugoslave. Terenul castrului și împrejurimilor este proprietate a țăranilor din satele alăturate, Costol la Vest, Vârbița Mică la Est, cari-l cultivă, atât cât nu stânjenesc masivele zidării aparente, folosite pentru construcțiile lor proprii. Pentru aceasta au deschis în mai multe puncte ale castrului adevărate cariere (fig. 6 și 7), ceea ce ne-a determinat a-l vedea mai de aproape. Se scoseseșă șapte mari grămezi de piatră din colțul de N. E. al castrului, altele din colțul de S. E., unde au săpat până la adâncime de 3.70 m.⁴.

Către mijlocul laturii nordice a zidului înprejmuitor, deci la *porta praetoria*, sânt urmele unei săpături mai vechi.

Pe laturea de Vest a castrului, unde și Marsigli vedea „les mesures de quelque grand mur”¹, ca la 35 m. depărtare de colțul lui nord-vestic, se vede, complet descoperită, fundația unui turn pătrat, zidită din piatră spartă în mortar de var, întocmai ca la fundațiile traianice de la castrul Drubeta și la pilele podului lui Traian de pe ambele maluri. După așezare, ne aflăm aici la unul din cele două turnuri ale porții principale de stânga a castrului traianic (fig. 8 și 9).

Nu am putut distinge niciun indiciu vizibil din reconstruirea castrului de către Iustinian, de care Procopius ni vorbește în acești termeni: „Ambele castru (Pontes și Theodora-Drobeta), dărâmandu-se de vremuri și nu mai puțin de atacurile barbarilor, Împăratul Iustinian restaură pe cel din dreapta

Fig. 7. — Pe castrul Pontes.

Dunării, clădindu-l și întărindu-l din nou și inexpugnabil, asigurând astfel pe provincialii Iliricului din partea aceasta”². Kanitz³, identificând aceste ruine cu castelul Pontes (= Transdrubeta), găsește în ele două fortificații distincte: una, mai mică, de 50/70 m., pe care o atribuie lui Iustinian și care, în colțul ei nordic, dar cu altă orientare, cuprinde pe cea d’întăiu (fig. 10). Existența însă a turnului pătrat de poartă, de construcție traianică, pe laturea vestică, așezat la o treime din lungimea ei (v. și în planul de situație, fig. 10), indică epoca traianică pentru

¹ V. Pârvan, *Contribuțiuni epigrafice la ist. creșt. daco-roman*, p. 192.

² V. Pârvan, *Știri noi din Dacia Malvensis*, p. 49.

³ Max Fluss, *art. Moesia*, în *R. E.*

⁴ F. Kanitz, *Das Königreich Serbien und das Serben-*

volk, II (1909), p. 481, arată, la Costol, că în toate curțile a văzut mari grămezi de materiale antice, între ele uriașe arhitrave de piatră nisipoasă.

¹ *Description du Danube*, II, p. 52 și fig. xxxiii.

² *De aedif.*, IV., 6.

³ *O. c.*, p. 481 și urm., și schița, p. 454 și urm.

întregul castru, așa cum l-a văzut și Marsigli¹. Numai prin săpături arheologice se pot preciza caracterul și epoca pentru construcția distinctă însemnată de Kanitz, eventual și alte transformări ce s'au adus după Traian.

Castrul pătrat, cu laturea de circa 120 m., este înconjurat de trei părți de un șanț larg, acum adânc până la 6 m., cum se vede din secțiuni, din planul de situație și din vederea fotografică, (fig. 11-13).

La capătul sudic al podului lui Traian constatăm că pila culee se păstrează cu mult mai bine decât cea de pe malul nordic; în schimb, cele trei pile ce susțineau bolțile, zidite din piatră și cărămidă, dintre culee și portal, sânt distruse până la fundații, singurele rămase vizibile (în plan, fig. 11, și vederea fotografică, fig. 14, unde cele trei serii distanțate de persoane indică locurile acestor pile).

Fig. 8. — Fundația unui turn de pe latura de Vest a castrului Pontes.

Din pilele de la Nord de culee erau vizibile în albia Dunării, și rămase pe uscat, fundațiile primelor două, care au fost marcate în plan² (fig. 11); iar, mai departe, tremurarea apei indica rămășițele altor două pile. Aceasta ni-a dat îndemnul să obținem de la serviciul hidraulic din portul Turnul-Severin și de la Ministeriul Lucrărilor Publice planul de situație al albiei Dunării între culeele podului, precum și diagrama variațiunilor de nivel ale apelor pe treizeci de ani în urmă, începând cu 1905³. Aceste date sânt indispensabile la discutarea mijloacelor de realizare a uriașei

¹ O. c., II, fig. xxxiii; reprodus de noi în *Drubeta*, fig. 19, p. 15.

² Plan I și secțiunile le datorăm d-lui arhitect Rimner, care ne-a însoțit în această cercetare, și care a făcut împreună cu noi observațiile și măsurătorile necesare. Ii mulțumim cu recunoștință.

³ Lipsesc înregistrările din anii de războiu 1916-1918.

opere a lui Apolodor din Damasc, problemă pe care și-au pus-o toți învățații ce au studiat, fie numai podul, fie Columna lui Traian în legătură cu războaiele dacice. Aschbach⁴ a emis ipoteza că pe malul stâng a existat o mare limbă de pământ înaintată în apă, pe care s'ar fi construit mai întâi, deci pe uscat, ca la a treia parte din pod. După aceea, între pilele ridicate s'ar fi săpat un canal, pe care s'a abătut cursul apei, iar cu pământul scos s'ar fi creat în mijlocul albiei o insulă artificială, care a înlesnit construirea restului podului. Această ipotesă se prezintă astăzi ca o poveste ce nu corespunde realităților, atât canalul, cât și insula artificială fiind vechi formațiuni geologice. Din profilul transversal dintre culee (fig. 15), pe lățimea totală de 1082 m., se vede că Dunărea este navigabilă, la ape scăzute, numai pe două canale: de la malul stâng, lat de 210 m., cu adâncimi supt etaj de 2-5 m., și

cel de la malul drept, lat de 192 m., cu adâncimi supt etaj de 2-5 m. Între aceste canale navigabile albia este ridicată, cu adâncime numai de 1-2 m., supt etaj. Această situație a albiei se prelungește în jos, cu mici variațiuni, până în dreptul insulei Șimian și a deltei Topolnicei, a cărei gură este ca la 1750 m. în jos de podul lui Traian. În dreptul acestei delte canalul de stânga se încovoie spre insula Șimian, și tot din cauza ei se îngustează și se adâncește până la 12 m. supt etaj; cel de dreapta, către aceeași insulă, se adâncește până la 5 m. supt etaj. Între aceste canale, de la pod până la ostrovul Șimian, avem un mare banc de nisip, lung de 1250 m., lat la mijloc de 450 m., cu înălțimea maximă de 2 m. peste etaj, vizibil în fiecare an pe apele scăzute; capătul lui de sus începe îndată după linia podului. În albia Dunării, mai sus de pod, avem două bancuri similare: bancul Cladova, lung de 2500 m., lat la mijloc de 250 m., ridicat până la 1 m. peste etaj, și bancul Dudași, lung de 1900 m., lat la mijloc de 700 m., ridicat până la 2 m. peste etaj. Adăogăm constatarea, făcută de organele tehnice, că în regiunea Turnul-Severin fundul albiei Dunării este consistent, iar cursul ei stabilizat.

Pe lângă această examinare a situației geologice a albiei Dunării, discutarea mijloacelor de construcție a podului cere să se cunoască și variațiunile de nivel ale apelor. Din diagrama

⁴ *Über Trajans steinerne Donau-Brücke*, Viena, 1858, p. 16.

anilor 1905-1938 (cu lipsa anilor 1916-1918), se constată următoarele: Scăderile maxime se înregistrează între lunile Septembrie-Ianuar, cea mai mare la 9 Ianuar 1909, cu 69 cm. supt etiaj¹; creșterile cele mai mari sânt în lunile April-Maiu, atingând maximum de 8 m. peste etiaj, la 8 Maiu 1919 și la 20 April 1924; ele se înregistrează însă uneori și în lunie-August: + 5.50 m. la 26 Iunie 1906, + 6.82 m. la 8 August 1919, + 7.69 m. la 10 Iulie 1926, + 6.07 m. la 2 Iunie 1938².

Resultă din aceste date că marele arhitect Apolodor n'a putut nici să se gândească la o modificare a albiei Dunării, pe care a folosit-o așa cum era geologicește stabilită, nici să introducă în calculele lui, la o atare lucrare în toate d'inainte pregătită, scăderile maxime ale apei, acestea căzând în lunile Novembre-Ianuar, când lucrul de zidărie încetează.

În afară de canalul imaginat de Aschbach, Procopiu³ dă în termeni preciși existența unui alt canal, creat însă pentru asigurarea navigației după distrugerea podului. El zice: „Iar acolo (la Pontes) râul despăcat încunjură cu un braț o mică parte a țărâmului și își revine iarăși la albie... Aceasta însă o face nu după cursul său firesc, ci silit de dibăcia minții omenești. ...Fiindcă dărâmurile și fundațiile podului stăvillesc râul până într'atâta, încât îl fac nenavigabil; de aceea îl constrâng să-și schimbe cursul, și iarăși să-și revină la albie, ca și în partea aceea (în regiunea podului) să-l aibă navigabil“.

S'a căutat, discutându-se mijloacele de cons-

¹ Scăderea la 15 Ianuar 1858, care a dat lui Aschbach prilejul studiului sau asupra podului, a fost de 42 cm. supt etiaj la Orșova.

² Toate datele și măsurătorile acestea sânt extrase după planul oficial de situație a Dunării în 1935 la Turnul-Severin și după diagrama nivelului apelor între 1905 și 1938, pentru care mulțămim cu recunoștință d-lui inginer Manoliu din Ministeriul Lucrărilor Publice, iar pentru executarea profilului fig. 14 d-lui ing. Vereanu din Turnul-Severin.

³ *De aedif.*, IV, 6.

truire a podului, să se pună în contradicție¹ această afirmație a lui Procopiu cu aceea a lui Dio Cassius, care spune: „cursul apei nu se putea abate“; dar, după cum observă Petersen² și cum reiese clar din textul lui Procopiu, acesta nu se referă, ca Dio Cassius, la greutatea de construire a podului, ci la împiedecarea navigației după distrugerea lui.

O altă falsă legătură s'a făcut de către Aschbach, Cichorius ș. a. între textul citat al lui Procopiu și cuvintele lui Pliniu cel Tânăr (Ep. VIII, 4), care între marile opere ale lui Traian enumeră și „Immissa terris nova flumina, novos pontes fluminibus iniectos“. Petersen³ încearcă să localizeze această vagă indicație a lui Pliniu asupra unor mari lucrări de abateri de ape, con-

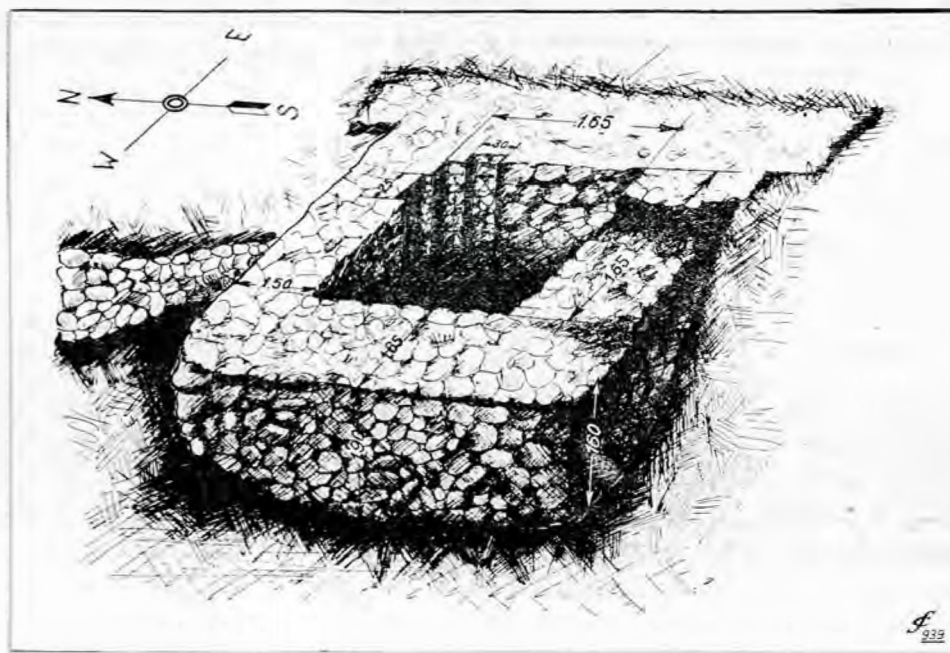

Fig. 9. — Fundația turnului din vederea fotografică a fig. 8.

cepute și executate de Traian, la Porțile-de-Fier, lucrări însemnate de Marsigli⁴, care însă nu li-ar fi înțeles adevărata destinație, iar, mai recent, de Kanitz⁵. După observațiile și măsurătorile acestuia, canalul, apărut de ambele părți de câte un dig înalt de 14 metri, ar fi avut o deschidere de 57 metri și o lungime de 3220 metri. Acesta ar fi precursorul actualului canal de la Porțile-

¹ Între alții la d. A. Decei, *Podul lui Traian de la Turnul-Severin*, în „Anuarul Institutului de studii clasice din Cluj“, 1928-1932, p. 158.

² *Traians dakische Kriege nach dem Säulenrelief erzählt*, II, p. 128 și urm. (Excursul I).

³ *Ibid.*

⁴ *Description du Danube*, II, fig. xxvii.

⁵ Kanitz, *Das Königreich Serbien und das Serben-volk*, vol. II, p. 494 și urm.

de-Fier, deschis în 1896, cu lăţimea albiei de 80 metri şi cuprins între două diguri lungi de câte 2.000 de metri.

De la acel canal de la Porţile-de-Fier ar pleca, după Petersen, ştirea lui Procopiu despre un canal construit în dreptul podului lui Traian. Locul acestui canal, dacă el a existat, cum spune Procopiu, nu la Porţile-de-Fier, ci în dreptul podului dărâmat al lui Traian, este la poalele dealurilor ce se ridică la Sud de platoul pe care este construit castrul Pontes. El s'ar întinde de la Est de terenul înălţat pe care se află Cetatea Cladovei (Fetislam) până la satul Vârbiţa Mică, pe o distanţă, în linie dreaptă, de mai bine de şase kilometri. Ar fi fost o lucrare uriaşă, disproporţionată faţă de alte mijloace tehnice de care Romanii dispuneau pentru curăţirea celor două canale navigabile, pentru care se putea aştepta epoca apelor celor mai scăzute, iar până la desfundare era uşor să se folosească mijlocul transbordării, care la Porţile-de-Fier s'a aplicat până la recenta construire a actualului canal¹.

Fig. 10. — Plan de situație a castrului Pontes și a ruinelor podului, după Kanitz.

Dacă supt dealurile de la Sud de Pontes există indicii pentru un vechi canal (fig. 13), acesta a fost mai curând un braț natural al Dunării astupat, așa cum în apropiere, ca la 20 de kilometri mai jos de podul lui Traian, este în curs înaintat de astupare brațul Dunării dintre Ostrovul Corbului și dealul nisipos al Stărminei².

* * *

O parte din cărămizile mari cari intră în con-

¹ Asupra folosirii acestui mijloc v. Brandis, *Danuvius*, în *R. E.*, p. 2127.

² N'am putut avea pentru documentare asupra existenței acestui canal un plan de situație sau o hartă la scară utilă a terasei de la Pontes până la poalele dealurilor de la Sudul ei. O colaborare cu prietenii noștri iugoslavi poate înlesni clarificarea multor chestii de caracter științific în această atât de însemnată și pitorească regiune a Porților-de-Fier. O nădăjduim.

D. Tudor crede în existența la Pontes a brațului natural, desfundat și folosit de Apolodor (*Date nouă despre podul lui Traian, Arhivele Olteniei*, zn. XIV, 1935, fasc. 77-78, p. 77 și urm.). Acest canal ar fi reprezentat pe Columna lui Traian, însă inversat; pe malul stâng, în loc de malul drept al Dunării.

strucția pilei culee de pe malul iugoslav poartă stampila: „Coh(ors) III Brit(tonum)“. Am desemnat pe cele vizibile (fig. 16-18), lăsându-le în zidăria lor, așa cum le-am găsit.

- a) COH. III B[IT]
- b) [COH] III BR[IT]
- c) [C]OH III [BRIT]
- d) COH [III BRIT].

Cărămizi cu stampila aceleiași cohorte, cum și ale cohortelor II Hisp(anorum), I Cre(tum), s'au mai găsit în pilele podului lui Traian în Ianuar 1859 (*C I L*, III, 1705); altele la Corabia și la castelul Kleinschenk de pe Valea Oltului (*C I L*, III, 8074¹²); una, găsită în castrul Drubeta, o avem în Muzeul Regiunii Porților-de-Fier din Turnul-Severin¹. Această cohortă a putut aparține, în epoca războaielor lui Traian, armatei Moesiei Superioare, după care ar fi fost dusă în Dacia².

* * *

Din Transdierna (Techia). Despre această in-

semnată stațiune din Moesia Superior, așezată în fața Orșovei, îndată după ieșirea Dunării din defileul Cazanelor și ceva mai sus de Porțile-de-Fier, avem până acum foarte puține știri³. Era la drumul săpat de Traian în stâncă, de-a lungul Dunării⁴, și anume la punctul de trecere pe malul nordic al fluviului, către Valea Cerneli și a Timișului. Aici se localizează⁵ unul din cele două poduri de vase pe care Traian a trecut armata pentru războiul dacic în 101; din fața ei, de la Dierna, începea drumul apărat de castru și care tot odată era și linie vamală interioară, ducând

¹ Al. Bărcăclă, *Drubeta*, extras din *Boabe de Grâu*, 1932, fig. 37 și p. 24.

² Cichorius, *Cohors*, în *R. E.*

³ Egon Braun, *Transdierna*, în *R. E.*

⁴ Drum comemorat de inscripția de pe stâncă din fața Ogradinei, susținută de două genii în relief și încadrată de ornamente. V. frumoasele reproduceri în F. Kanitz, *o. c.*, II p. 511 și urm.; *C I L*, III, 1699 = 8267.

⁵ Paribeni, *Optimus Princeps*, I p. 242; Cichorius, *Die Reliefs der Trajanssäule*, II, p. 32, localizează acest pod la Drubeta.

CASTRUL PONTE

PLAN DE SITUAȚIE

a_1, a_2 = resturi din pilele podului — a_3 = pila culee — a_4, a_5 = fundațiile portolului —

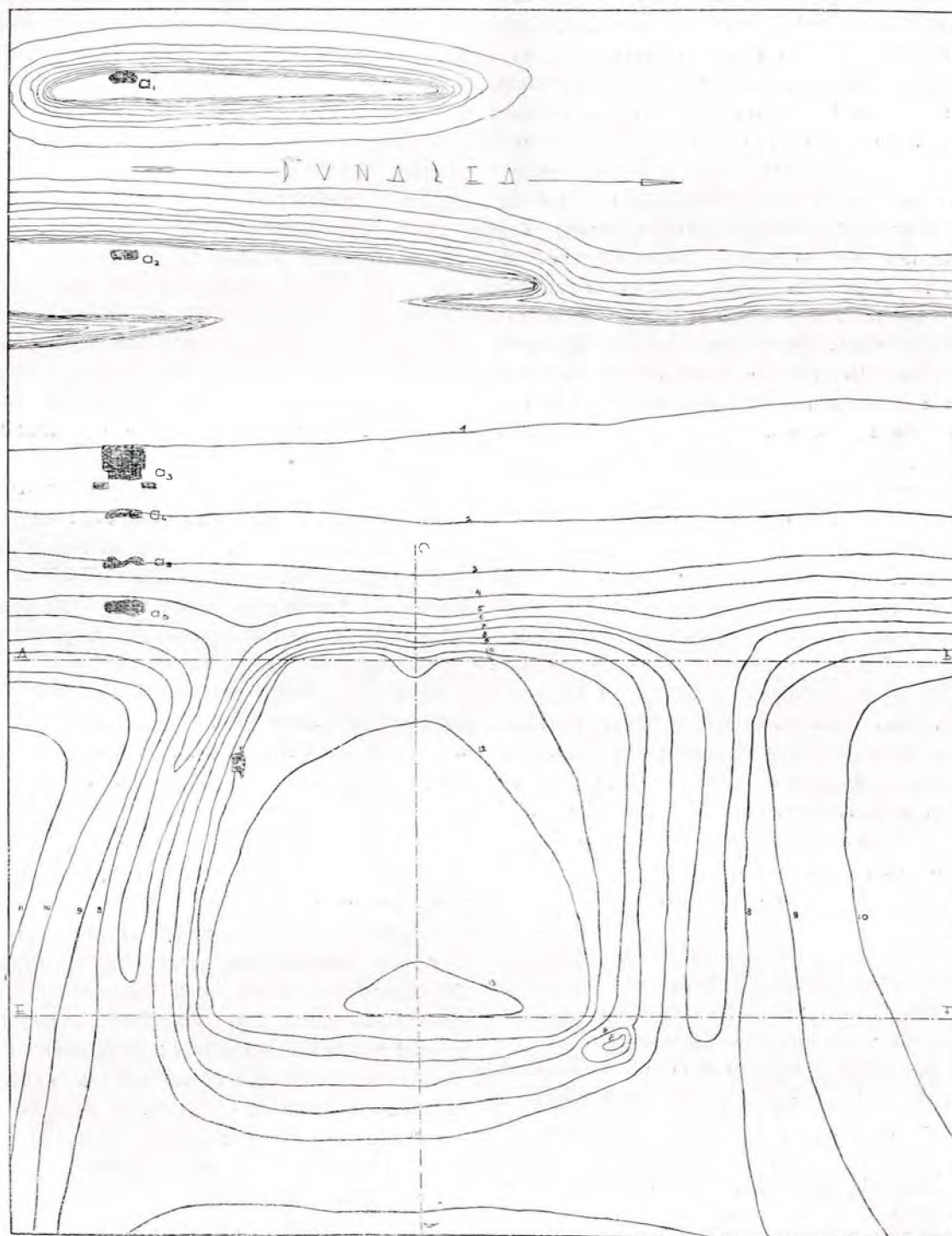

Fig. 11. — Plan de situație a castrului Pontes, cu rămășițele pilelor podului lui Traian.
In a_3 pila culee.

în ținutul aurifer al Daciei Apulensis, la Ampelum (Zlatna)¹. După părăsirea Daciei de către administrația romană, Transdierna cade în partea apuseană a noii provincii Dacia Ripensis².

Marsigli³ găsește aici, la Est de vărsarea pârăului Techia în Dunăre, un castel pătrat, cu mici turnuri rotunde la colțuri, cu curtile de câte 15 toase (29.235 m.), construit din pământ, cărămidă, înpresurat de un șanț (fig. 19) și așezat față în față cu cel din Orșova Veche a Munteniei, care este de aceeași formă și făcut din aceleași materiale. În același punct, Kanitz⁴, după mai bine de un veac și jumătate, nu mai găsește castelul pătrat cu turnuri rotunde al lui Marsigli, ci numai „resturile unei construcții în parte distruse de Dunăre”, cu ziduri groase în medie de 3,2 m., în lungime pe frontul sudic de 36 m., care indică o foastă fortificație, dar cărora lipsindu-li turnurile rotunde, s'ar exclude posibilitatea să fi fost aici castelul propriu-zis. Pe acesta Kanitz îi identifică cu resturile unei construcții dreptunghiulare, de 100/94 m., cu ziduri groase de 2 m., situată la stânga pârăului Techia, pe care și în interiorul căreia găsea așezată partea nordică a satului, împreună cu localul Vămii (fig. 20). Această din urmă construcție Marsigli n'a remarcat-o. Kanitz adaugă la constatările lui Marsigli altele noi, astăzi foarte greu de verificat și de precizat, întru cât de ambele părți ale pârăului Techia s'au ridicat noi construcții și anume: pe malul drept, palatul Administrației Porților-de-Fier, chiar peste castelul identificat de Marsigli, iar pe malul stâng un mare grup de locuințe pentru personalul acestei administrații (fig. 22).

Ridicarea marii construcții de la Est de pârău a reclamat săpături pentru fundații, cu care prilej s'a dat pe toată suprafața de masive ziduri și materiale de construcție romane, ale căror locuri sânt însemnate pe planul ridicat de d. inginer Nenad Popovici⁵ (fig. 22). Din acest plan, din vederea fotografică (fig. 21) și din observațiile proprii făcute pe teren, reiese că noua construcție se ridică peste fostul castel roman, ales tocmai pentru nivelul terenului înălțat prin masivele construcții romane. Este un mic platou, al cărui nivel se ridică, și înainte de noua construc-

ție, cu 5-6 m. față de nivelul albiei pârăului din stânga și al depresiunii din dreapta, care se prelungește pe toată latura sudică, cu un șanț de aceeași adâncime; spre Nord are căderea naturală până în albia Dunării.

De la Marsigli până la Kanitz zidurile acestui castel vor fi suferit multe distrugerii, cum s'au constatat și la Pontes, și modificări; despre castelul corespunzător din Orșova (Dierna), Marsigli ni spune: „Nos troupes et les Turcs tour-à-tour ont muni ce fort d'un bon rempart et d'un fossé”. Din planul de situație (fig. 21) ce publicăm, limitele castelului se pot cu aproximație reconstitui pe linia cotelor 55,55; iar cele două resturi de zidărie din extrema nordică, situate pe cotele 50-51, denotate în plan cu A, ar putea fi rămășițele unor ziduri de izolare ale castrului către Dunăre, pornind din colțurile laturii lui nordice. Kanitz, după desemnul ce ni dă (fig. 20), a văzut din acest castel numai latura lui nordică împreună cu cele două ziduri de izolare, care, în ipoteza existenței lor, se prelungiau până în albia Dunării. Cu ziduri identice, prelungite până în albia Dunării, este izolată latura sudică a castrului Drubeta¹; pe acestea Marsigli² le însemnează; pe cele din Transdierna nu le-a însemnat, pentru că nu vor fi fost vizibile. Aceasta nu însemnează că la Vest de pârăul Techia n'au existat și celelalte construcții antice pe care le descrie Kanitz, asupra cărora deocamdată nu putem spune mai mult.

Părți din zidurile micului castru din dreapta pârăului au rămas evidente și după amenajarea terenului din jurul noii construcții; de asemenea se păstrează bine șanțul lui sudic.

* * *

La săparea fundațiilor noii clădiri, ale cărui limite sânt însemnate pe plan (fig. 21), s'au scos, între alte materiale, următoarele:

1. „Statuia votivă a zeiței „Iuno Regina”, cu lipsa părții superioare de la mijloc în sus (fig. 23). Zeița poartă o tunică lungă, bogat cutată, ce-i cade până jos, rămânându-i descoperite numai vârfurile picioarelor; peste tunică o mantie cu cute armonios trasate i se lasă în față de-a curmezișul, din spre șoldul stâng până de-asupra genunchiului drept; zeița se razimă pe piciorul drept, îndoind pe cel stâng. Spatele statuii este numai sumar schițat.

Socul pe care stă și pe care este săpată inscripția, cioplit din aceeași bucată de marmură,

¹ C I L, III, 1568; Gr. Tocilescu, *Mon. epigr. și sculpt.*, p. 215 și urm.

² Brandis, *Dacia Ripensis*, în *E. R.*

³ *Description du Danube*, II, p. 15, fig. xxv.

⁴ *O. c.*, II, p. 445 și urm.

⁵ Căruia îi mulțămim cu recunoștință, atât pentru plan, cât și pentru copia în gips de pe monumentul votiv mithriac mai jos descris.

¹ Al. Bărcăcilă, *Une ville daco-romaine, Drubeta*, în *L'Archéologie en Roumanie*, 1938, pl. xxxix.

² *O. c.*, fig. xxxiii.

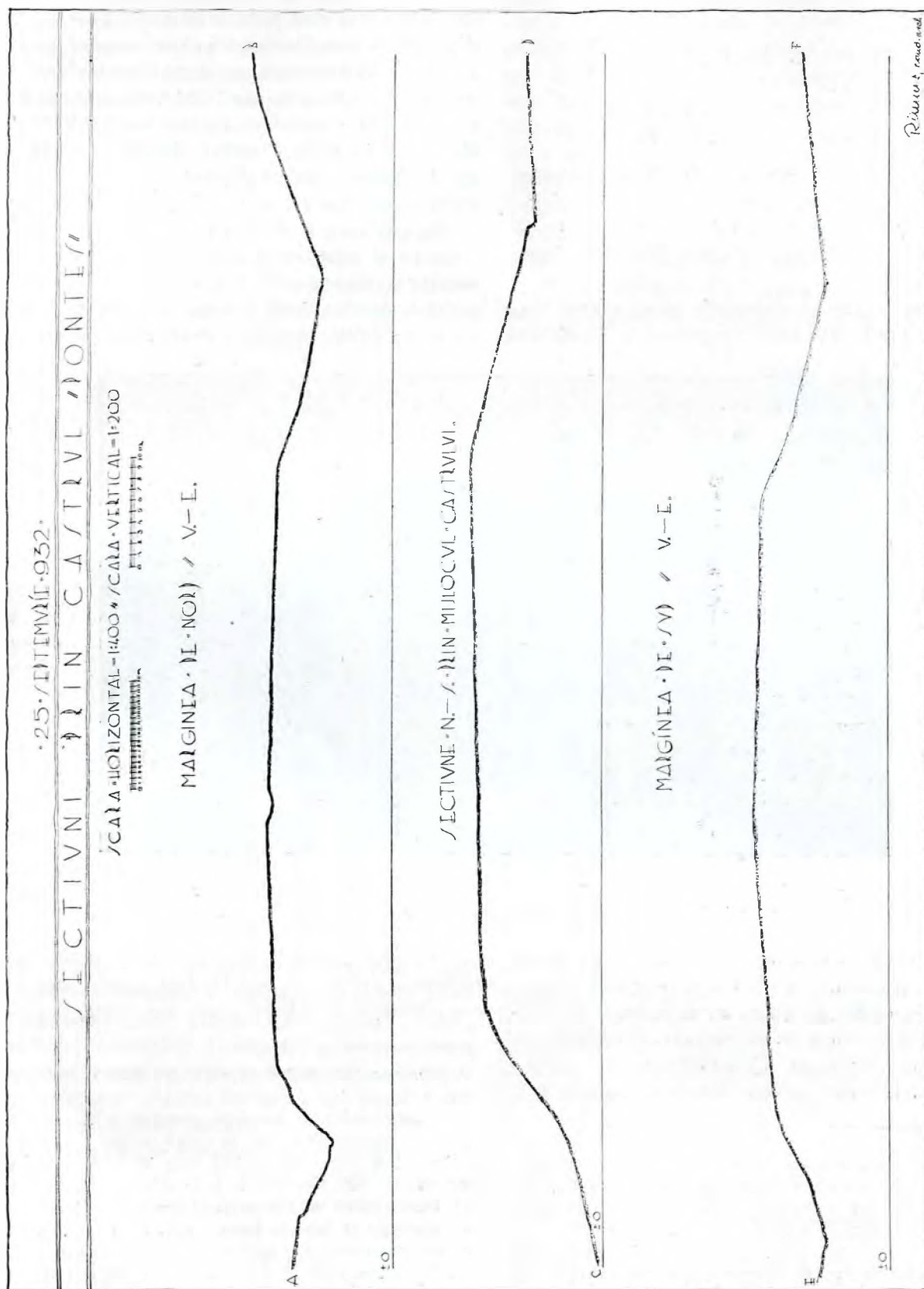

Fig. 12. Secțiuni prin castrul Pontes.

are dimensiunile : 14 37/19 centimetri. Înălțimea totală a monumentului este de 84 centimetri (14+70).

Dăm inscripția¹:

1. IVNONI REGINAE
2. VLP ANT QVINTVS DEC
3. AEDILIC QVAEST M D OB
4. HONOR QQ PORT VS.

Cetim : *Iunoni Reginae*, *Ulp(ius) Ant(oni)us Quintus, Dec(urio)*, *Aedilic(ius)*, *Quaestor(icius) M(unicipii) D(iernensis)*, *G(b) Honor(em) Q(uin)quennal(itatis) Port(us)*, *V(otum) S(olvit) [L(ibens) M(erito)]* ².

Avem în această inscripție numele unui magistrat local, decurion (membru al Consiliului

Porțile-de-Fier, și o importantă stațiune a flotei moesiace.

Inscripția confirmă încă odată că Dierna nu a fost „*colonia a divo Traiano deducta*“, cum afirmă Ulpianus și cum Paribeni inclină a crede¹. Rangul de colonie îl primește după Drubeta, care îl are cel mai târziu din anul 201². Această situație a reieșit întâiu din inscripția din Apulum, *C I L*, III, 14468, în care *L. Iulius Bassinus*, tribun al leg. IV Flavia, este și *Flamen Coloniae Drubetensis* și *Flamen Municipii Diernensis*. Noua inscripție este încă o confirmare.

Cu acest prilej se impune verificarea lecturii inscripției funerare *C I L*, III, 8009 (= 1559), găsită la Slatina, între Dierna și Tibiscum, care s'a citit : *D(is) M(unibus) P(ublio) Aelio Ariorto*

Fig. 13. Vedere de pe latura de Sud a castrului Porites : în față, șanțul sudic al castrului ;
supt dealurile din fund, presupusul canal de care vorbește Procopius.

Municipal) al municipiului Dierna de pe malul stâng al Dunării, care trecuse prin gradele magistraturale, întâiu de quaestor, apoi de aedil. Monumentul îl ridică cu prilejul primirii unei noi demnități, acela de *Quinquennalis* al portului Diernei. Era aici, îndată înainte de trecerea prin

III Vir(o) an(nuali?) M(unicipii) D(robetae) interfecto a latronibus, etc. De fapt, după înlăturarea afirmației lui Ulpian, mai sus citată, trebuie

¹ La descifrarea inscripției am consultat pe d. profesor R. Egger din Viena, căruia îi mulțămim cu recunoștință. Partea inferioară a soclului, în jumătatea din dreapta a ultimului rând al inscripției, este deteriorată, credem, din nămintea ciopririi inscripției. Așa se explică neregularitatea în așezarea literelor și inegalitatea dimensiunilor lor.

² Un *quinquennalis primus* al municipiului apropiat, Drubeta ni-l dă inscripția găsită în Semendria ; *C I L*, III, 8129 (= 6309).

¹ *L'Ordinazione della conquista di Traiano, Dacia*, II, 1925, p. 5.

² Aceasta rezultă din inscripția onorifică a Împăratului Caracalla, descoperită de noi la capela cetății Severinului (v. *Bul. Com. Mon. Ist.*, an VIII, fasc. 31, 1915, p. 141, și *ibid.*, fasc. 94/937, în extras la p. 5), și publicată mai întâiu de V. Pârvan (*Știri noi din Dacia Malvensis*, p. 41 și urm.), care stabilește că Drubeta este colonie înainte de 210. Cum însă din titulatura lui Caracalla lipsește epitetul de *pius*, dobândit în 201, și care în același inscripție nu lipsește din titulatura tatălui său, Septimiu Sever, inscripția este anterioară anului 201 ; Drubeta ajunge deci colonie între anii 193 și 201, numindu-se *Colonia Septimia Drobeta*.

să se cetească *Municipii D(iernae)*, atât după locul unde s'a găsit, la Nord de Dierna și mult mai departe de Drubeta, cât și pentru faptul că aceasta, în general, în inscripții, își poartă numele întreg, care este: *Municipium Hadriani Drubeta* (și *Drobeta*). O urmare a acestei rectificări este și înlăturarea probabilității unei dependențe a localității (*vicus*) *Ad-Mediam* de Drubeta mai curând decât de Dierna, dedusă de Mommsen¹ din această inscripție, n-l 1559 = 8009, în care se cetia Drobeta în loc de Dierna, și din n-le 1577, 1570, 1580. Dar n-l 1577 indică numai prezența în regiune (la castrul *Ad Mediam*) a cohorții III Dalmatarum, care în Drubeta nu este cunoscută, iar celelalte două inscripții Mommsen le

acesta ridicat pe gâtul animalului, ale cărui testicule le atacă scorpionul, geniu dușman al distrugerii. O curea lată încinge trupul taurului; vârful cozii i se schimbă în dublu spic de grâu, simbol al binefăcătoarei minuni ce se săvârșește prin jertfire¹; zeul, cu genunchiul stâng pe mijlocul taurului, cu piciorul drept întins și apăsând pe piciorul corespunzător din urmă al animalului, îi implântă cuțitul cu dreapta, în timp ce cu stânga îi ține de nări capul ridicat. Zeul este înbrăcat cu o tunică scurtă, încinsă; hlamida îi flutură la spate, ca și teaca de la cuțit petrecută peste umărul drept; în picioare poartă cizmulite înalte, sus răsfrânte. De o parte și de alta, dadoforii, cu picioarele încrucișate și la fel îmbrăcați,

Fig. 14 – Ruinele capătului sudic al podului lui Traian: A, pila culee; B, C, D, fundațiile pilelor dintre culee și portal.

caracterizează ca „*corrupti vel incerti tituli*”. Încercând să descifreze sfârșitul inscripției 1570, Mommsen spune numai „*In mentem venit: Dec(urio) Col(oniae) Drub(etae)*”, iar n-l 1580, luat din Grisellini, este un fragment de inscripție cu conținutul: *Paulus Dec(urio) Col(oniae) Coniugi corissime (sic) posuit*.

2. *Fragment de monument votiv mithriac* pe o placă de marmură de 59/36/8 cm. (fig. 24). Avem scena obișnuită din cultul zeului solar Mithras, jertfirea taurului, ingenunchiat de zeul biruitor, care-i implântă cuțitul în grumaz. Din sângele curs vin să se îndestuleze șarpele și cânele,

privesc spre zeu ținând, unul (Cautes) făclia ridicată, celălalt lăsată în jos (Cautopates); la cel din stânga s'a păstrat căciula frigiană cu marginile răsfrânte. Monumentul este spart de jur împrejur, fața zeului mutilată, capul dadoforului din dreapta, lipsă.

Pe banda care limitează jos această scenă se indică numelui zeului:

M(ithras).

Supt această bandă erau alte figurații în legă-

¹ C I L, III, *Ad Mediam*.

¹ Din sângele taurului crește vița, care dă băutura sfântă a misterelor; Fr. Cumont, *Monuments relatifs au culte de Mithra*, t. I, p. 905.

tură cu cultul zeului, din care se păstrează numai un capăt de mantie fluturând.

Este o frumoasă lucrare de artă provincială romană¹, ca și monumentul votiv mai sus descris.

O comunitate mithriacă la Dierna era cunoscută prin relieful publicat de Fr. Cumont².

3. *Fragment de monument funerar* pe piatră de calcar, din care se păstrează numai parte din jumătatea din stânga. Am citit:

D [M]
AVRELIVS...
CVRI...
VIXIT...
[A]VREL...

Dimensiunile: 52/42/20 cm.

4. Mai multe cărămizi mari și fragmente cu stampila:

mai multe piese arhitectonice, între care un capitel cu frunze de acant.

6. Un însemnat număr de monede, care oglindesc lungă durată a influenței și stăpânirii romane în această parte a Moesiei Superioare. Am notat din ele:

a) bronz: M. Agrippa L(ucii) F(ilius) Co(n)s(ul) III. Rv.: S(enatus) C(onsultu);

b) bronz: Divus Aug(ustus). Rv.: Provident(ia) S(enatus) C(onsultu);

c) bronz: Antonia Augusta. Rv.: Ti(berius) Claudius Caesar Aug(ustus) Imp(erator) [...P(on)tifex]] M(aximus).

d) arg.: Diva Faustina. Rv.: Augusta.

e) bronz: Gal(erius) Val(erius) Maximianus Nob(ilis) Caes(ar) Rv.: Genio...

f) mai multe monede de la Constantin-cel-Mare și alți împărați din familia lui.

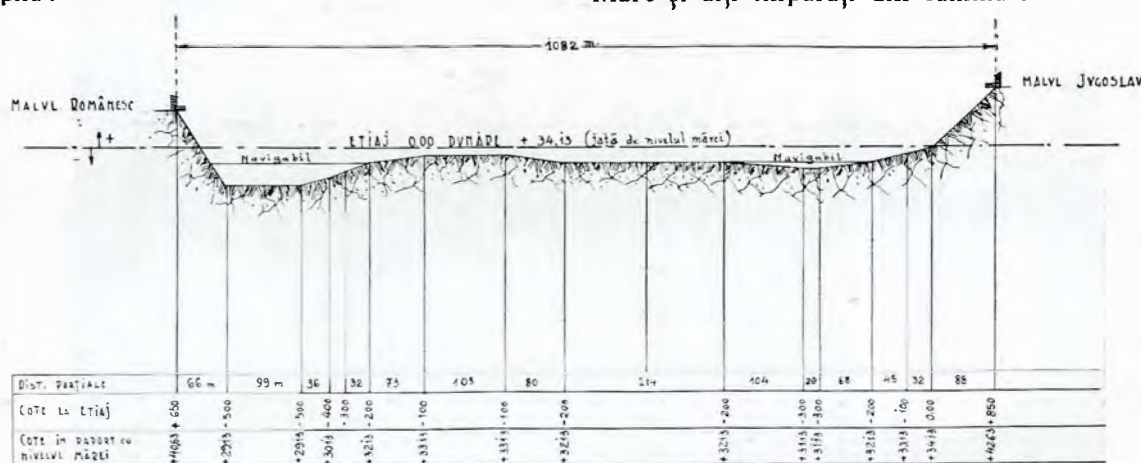

Fig. 15. — Profilul transversal al albiei Dunării între culeele podului lui Traian.

D R P DIERNA

Adecă: D(e) R(e) P(ublica) Dierna.

Cărămizi fabricate la Dierna s'au mai găsit, pe malul drept al Dunării, la Golumbinie, Praovo³, iar, pe malul stâng, în castrul Drubeta⁴.

5. Mare scaun din piatră de calcar (fig. 25) și

Cele mai multe din obiectele de mai sus și alte materiale de construcție s'au găsit în partea sudică a noii construcții la punctul indicat pe plan (fig. 21). Ele sânt și o indicație de reconstruire a castrului, probabil și în epoca lui Constantin-cel-Mare, cu materialele monumentelor anterioare distruse de invazii⁵.

NOUVELLES ARCHÉOLOGIQUES DE LA RÉGION DES PORTES-DE-FER: DRUBETA-TRANSDRUBETA-TRANSDIERNA.

R É S U M É.

1. *Drubeta*. Dans les décombres d'une construction de basse époque, probablement du VI-e siècle, érigée

dans la partie Sud-Ouest de la palestine des thermes roumains récemment découvertes à Turnu-Severin.

¹ A se compara, ca realizare artistică, între altele, cu relieful mithriac de la Museul din Deva, reprodus de Silvio Ferri, *Arte romana sul Danubio*, fig. 458.

² O. c., II, p. 278, no. 176. Pentru alte monumente mithriace descoperite în regiunea de Vest a Olteniei v. Al. Bărcăciulă, a) *Monumentele religioase ale Drubetei*, extras din *Arhivele Olteniei*, n-le 71-73/1934, p. 34 și urm., și fig. 46-48; b) *Bărboiu, Botoșești-Paia*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, fasc. 93/937.

³ Patsch, *Dierna*, în *R. E.*

⁴ V. Pârvan, *Știri noi din Dacia Malvensis*, p. 50. Un exemplar de la Trausdierna ni s'a dăruit pentru Museul Porților-de-Fier din Turnul-Severin, unde se păstrează; are dimensiunile de 45/31/8 centimetri, iar stampila 20/3,5 centimetri.

⁵ Pieseile mai importante descoperite sântem informați că s'au trimis la Museul Național din Belgrad.

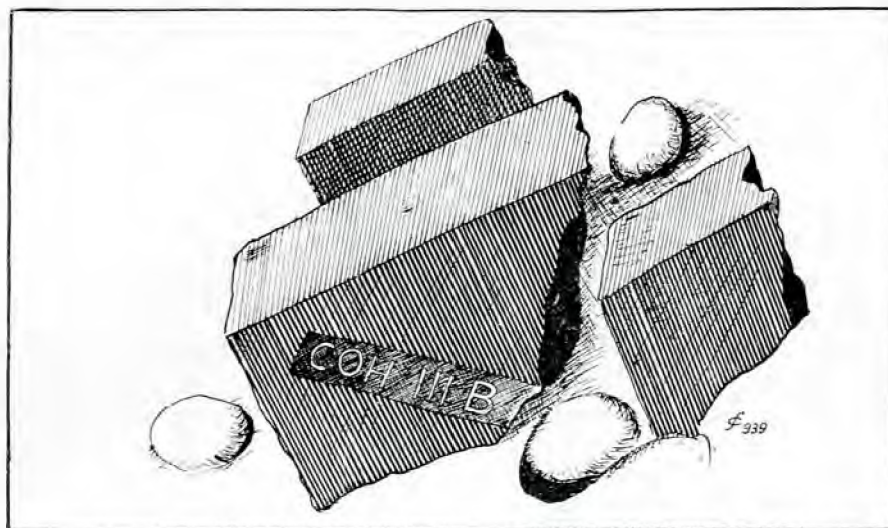

Fig. 16. – Căramidă pe fața culeii de Sud a podului lui Traian, cu stampila: Coh(ors) III B[rit(onum)].

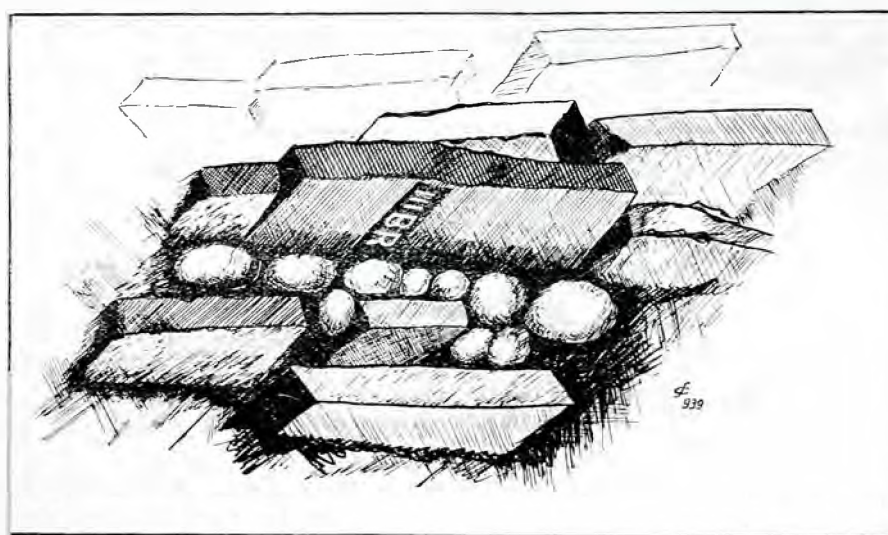

Fig. 17. – Căramidă pe fața culeii de Sud a podului lui Traian, cu stampila: [Coh(ors)] III Br[it(onum)].

rin¹, nous avons trouvé les pièces suivantes, dont l'importance dépasse l'histoire de cette ville à l'époque romaine (A de la fig. 1).

Ce sont :

1. L'inscription funéraire de „M. Mincius Simphorus, Aug(ustalis) M(unicipii) H(adriani) D(rubetae)“ (fig. 2), datant du II-e siècle, étant connu que cette ville devint colonie dans l'intervalle de 193 à 201², pendant le règne de Septime Sévère. L'inscription indique l'existence à Drubeta d'un „Collegium augustalium“, qui desservait le culte de l'empereur divinisé.

2. La stèle funéraire de „Centurio Leg(ionis) III F(laviae), Fr(umentarius), [Dom]itius [Ja]nuarius“ (fig. 3), datant de l'époque du siège de cette légion à Singidunum, où elle fut transférée au commencement du règne d'Adrien. A Drubeta on a trouvé encore une brique avec l'estampille

bout inférieur de la croix centrale est prolongé par une tige, du milieu de laquelle partent des rameaux latéraux avec des terminaisons sphériques, qui marquent aussi les bouts des croix. C'est la représentation de ce qu'on appelle ξύλον ζωοποιόν, le bois vivifiant de la croix qui donne la vie éternelle, glorifié par les Pères de l'Église, depuis Éphrem le Syrien (306?-373)¹ jusqu'à Jean Damascène (675-749)¹.

C'est du même bâtiment de basse époque, érigé sur les ruines des thermes et construit avec des matériaux pris aux monuments antérieurs écroulés, païens et chrétiens, que proviennent trois autres monuments à croix, publiés par V. Pârvan². Ce sont là des documents de la vie chrétienne, qui, malgré les invasions barbares, a fleuri au Nord du Danube à l'abri des fortifications romaines érigées par Constantin-le-Grand à Drubeta³, Sucidava, Daphné⁴, et au VI-e siècle à Drubeta, par Justinien.

II. *Transdrubeta*. Le camp romain *Pontes* étant en la possession des paysans, ceux-ci utilisent non seulement son terrain pour l'agriculture, mais aussi ses constructions, dans lesquelles ils creusent de véritables carrières, comme dans le coin Sud-Est (fig. 6, 7). Sur le côté Ouest, à une distance approximative de 35 m. de son bout du Nord, ils ont mis en évidence les fondations d'une tour carrée (fig. 8-9), construction exé-

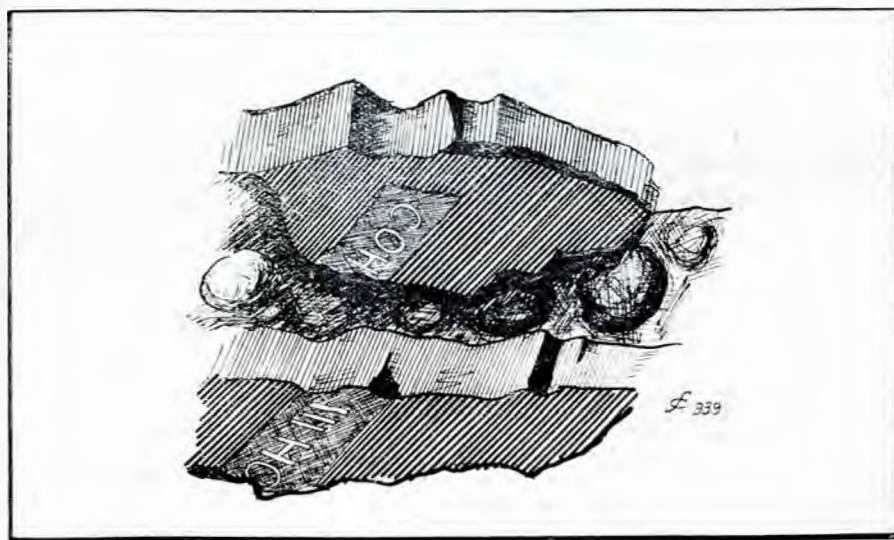

Fig. 18. — Două cărămizi pe fața culeii de Sud a podului lui Traian cu fragmente din ștampila : Coh(lors) III Brit(tonum).

cutée à la manière de l'époque de Trajan, en pierre cassée liée avec du mortier, comme on le voit aussi dans les piliers du pont voisin. Évidemment c'est la place d'une des deux tours qui flanquaient la *porta principalis sinistra* du camp de Trajan, tel qu'il a été vu par Marsigli⁵, mais que Kanitz⁶

cutée à la manière de l'époque de Trajan, en pierre cassée liée avec du mortier, comme on le voit aussi dans les piliers du pont voisin. Évidemment c'est la place d'une des deux tours qui flanquaient la *porta principalis sinistra* du camp de Trajan, tel qu'il a été vu par Marsigli⁵, mais que Kanitz⁶

Filew, *Die Legionen der Provinz Moesia*, pp. 63, 64.

¹ H. Stern, *Les représentations des Conciles, Byzantion*, Bruxelles, t. XI, 1936, fasc. 1, p. 147 et suiv.

² *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, Bucarest 1911, p. 190 et suiv., et *Știri noi din Dacia Malvensis*, p. 48 et suiv., pl. II, fig. 1-2.

³ Cr. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques*, p. 140 et suiv.; Al. Bărcăcilă, *ouvr. cité*, pp. 20-28, p. xxxix.

⁴ Max Fluss, *Moesia*, dans *R. E.*

⁵ *Description du Danube*, II, p. 32 et fig. xxxiii.

⁶ *Das Königreich Serbien und das Serbenvolk*, II (1909), p. 481.

¹ Al. Bărcăcilă, *Une ville daco-romaine: Drubeta*, Bucarest 1938, pp. 40-46, pl. xxxvi-xxxviii.

² Ce qui ressort de l'inscription honorifique érigée par la Colonia Sept(imia) Drubeta pour l'empereur Caracalla, entre les titres duquel manque celui de Pius. L'inscription est publiée par V. Pârvan, *Știri noi din Dacia Malvensis*, p. 41.

³ Cf. Ritterling, *Legio, R. E.*, XII, p. 1540 et suiv.; B.

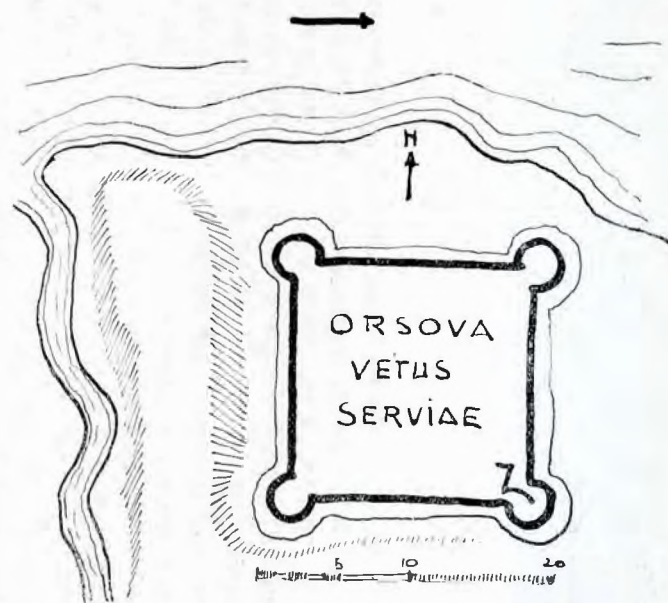
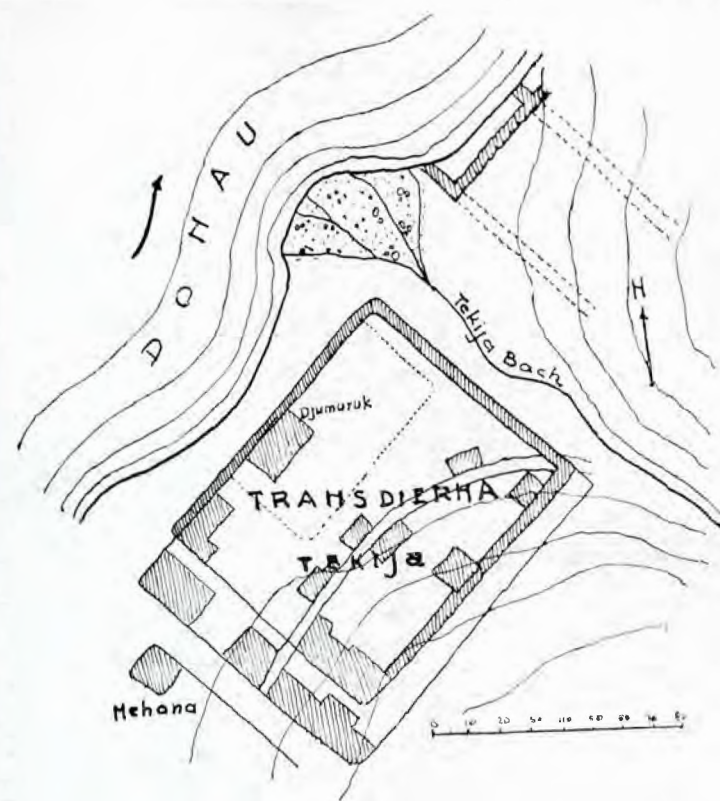

Fig. 19. — Castelul Transdierna după planul lui Marsigli.
În stânga, pârâul Techia, la vărsarea lui în Dunăre.

PLAN DER RESTE VON TRANSDIERNA.

Fig. 20. — Planul ruinelor romane de la Transdierna,
după Kanitz.

réduit à une petite forteresse de 50/30 m., située au coin Nord-Ouest du grand camp, qu'il attribue à Justinien (fig. 10). Cette petite forteresse n'est plus évidente. Ce n'est que par des fouilles qu'on pourrait distinguer l'exécution et la reconstitution du camp de Justinien, dont parle Procope¹. Les contours du camp sont encore bien démarqués par les fossés qui longent les côtés Sud, Est et Ouest; du côté Nord le terrain est incliné jusqu'au lit du Danube. (Voir le plan et les sections, fig. 11-13.)

Du pont de Trajan, hormis la culée mieux conservée que celle de la rive gauche, restent encore visibles seulement les fondations des trois piles qui soutenaient les voûtes en maçonnerie entre la culée et le portail (fig. 11, 14). Le jour

tence d'un prolongement de la terre dans le lit du fleuve sur la rive gauche. C'est sur ce prolongement qu'Apollodore aurait premièrement construit à sec approximativement la troisième partie du total de vingt piles; ensuite il aurait creusé entre ces piles un canal, par lequel on a été dirigé le cours du fleuve; avec la terre sortie de ce canal on aurait créé, au milieu du lit du fleuve, une île artificielle, en facilitant de cette manière la construction des autres piles. La réalité géologique est tout à fait autre, et Apollodore n'y a rien changé: en aval, entre le pont et l'île voisine Șimian, il existe un grand banc de sable, chaque année visible sur les eaux basses, ayant une longueur de 1250 m., une largeur, à son milieu, de 450 m., et s'élevant au dessus de l'étiage

Fig. 21. — Palatul Administrației Porturilor-de-Fier, peste ruinele castrului Transdierna; la dreapta alte construcții, despărțite de prin pârâul Techia.

de notre dernière visite à Pontes², les deux premières piles au Nord de la culée étaient restées à sec.

Les écrivains qui ont parlé de ce pont, depuis Dio Cassius jusqu'à nos jours, ont tâché de reconstituer les moyens techniques par lesquels a pu être réalisée une oeuvre si gigantesque. Les uns ont embrouillé, ou faussement interprété, les dates de leurs premiers prédécesseurs, Dio Cassius et Procope, ou ont émis des hypothèses tout à fait contraires à la réalité des choses.

Aschbach³ a émis ainsi l'hypothèse de l'exis-

jusqu'au maximum de 2 m.; entre ce banc et les rives il y a deux canaux navigables, qui se prolongent jusqu'à l'île Șimian, celui de la rive gauche en se rétrécissant et en atteignant la profondeur de 12 m. au-dessous de l'étiage à l'embouchure de la rivière de Topolnița, à 1750 m. en aval du pont. La situation du lit du fleuve, qui est ici consistant et avec le cours de l'eau stabilisé, a dû être à l'époque de Trajan presque la même qu'on voit dans le profil (fig. 15).

Le constructeur n'a pu compter ni sur la baisse des eaux à l'époque de la construction, étant donné que ce phénomène est enregistré dans les mois de septembre-janvier, pendant que la hausse survient aux mois d'avril et de mai. Le

¹ *De Aedif.*, IV, 6.

² Le 25 septembre 1932.

³ *Über Trajans steinerne Donau-Brücke*, Vienne 1858, p. 16.

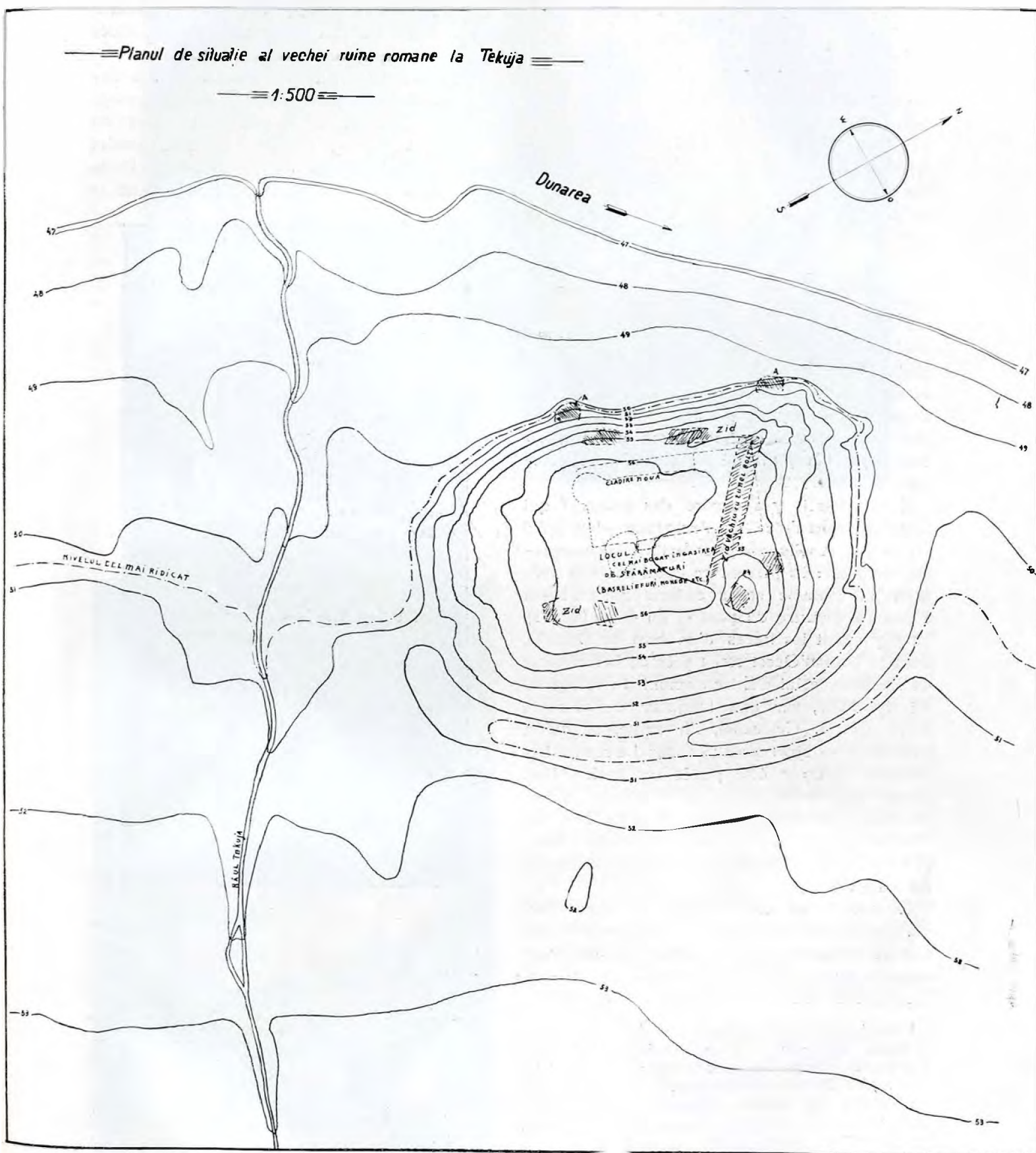

Fig. 22. — Planul ruinelor romane de la Est de părau Tekuța, după d. Ing. Nenad Popovici.

10 juillet 1926 on a enregistré 7.69 m. au dessus de l'étiage¹ à Turnul-Severin.

Par une fausse interprétation d'un texte de Procope (*de Aedif.*, IV, 6), qui parle de l'existence d'un canal artificiel créé pour rendre navigable le fleuve obstrué par les fondations et les décombres du pont, donc après sa destruction, — Aschbach, Cichorius et d'autres écrivains jusqu'à nos jours mettent ce texte en concordance avec les mots de Plinie (Ép., VIII, 4): „immissa terris nova flumina, novos pontes fluminibus injectos“, ou en contradiction avec l'affirmation de Dio Cassius (LXVIII, 13), qui dit „qu'on ne pouvait pas abattre le cours de l'eau“, en se rapportant aux difficultés de la construction du pont. Petersen², qui rend la vraie interprétation au texte de Procope, déplace l'existence du canal mentionné par cet auteur aux Portes-de-Fer, en amont du pont de Trajan. Nous croyons que sans d'autres recherches sur le terrain on ne pourrait pas accepter cette hypothèse, malgré l'autorité de Kanitz³ qu'il invoque.

Et toutefois il y a encore des auteurs² qui persistent dans l'idée de l'existence d'un canal creusé par Apollodore pour faciliter la construction du pont: ils placent ce canal entre la rive droite du Danube et les collines qui s'élèvent à peu de distance du pont et du camp (fig. 13), où il y aurait les traces d'un bras du Danube, dont le bout d'Ouest serait près de la forteresse de Kladovo, celui d'Est en amont du village de Vârbița Mică, sur une longueur de plus de 6.000 mètres. Ce canal, s'il existe, ce qu'on pourrait déterminer seulement par des recherches patientes, pourrait être plutôt un ancien bras naturel du Danube, qui aurait été bouché par des alluvions, phénomène qui, à 20 kilomètres en aval, se trouve vers la fin de son évolution, entre l'île de Corbul et les grandes collines sablonneuses de Stârmina.

Ce sont là des mises au point indispensables.

Dans la culée du Sud nous avons trouvé enmurées et laissées sur place des briques avec l'estampille de la Cohors III Brittonum (fig. 16-18).

¹ Ces dates nous ont été fournies par le plan officiel de la situation du Danube à Turnul-Severin en 1938 et par le diagramme du niveau des eaux dans les années 1905-1938.

² *Trajan's dakische Kriege nach den Säulenreliefs erzählt*, II, p. 128 et suiv. (Excursus, I). Cf. D. Tudor, *Date nouă despre podul lui Traian*, *Arhivele Olteniei*, XIV, fasc. 77-78, p. 88 et suiv.

³ Kanitz, en examinant les choses sur le terrain le 27 octobre, 1889 a tracé un plan de canal qui aurait eu une longueur de 3220 m.; ouvr. cité, p. 491 et suiv.

III. *Transdierna* (Tekija). On a jusqu'à présent peu de dates sur cette importante station, située sur la route qui bordait la rive droite du Danube, immédiatement en amont du Portes-de-Fer. C'était en même temps le point de passage à Dierna (Orșova), située sur l'autre rive du Danube et d'où, en suivant une des grandes routes de pénétration au centre de la Dacie transcarpathique, qui passait par Ad-Mediam et

Fig. 23. — Monument votiv pentru Iuno Regina.

Tibiscum, on aboutissait, dans la région aurifère, à Ampelum (Zlatna).

Marsigli¹ trouve ici, sur la rive droite du ruisseau de Tekija, un petit camp carré (fig. 19), dont les courtines avaient chacune 15 toises de longueur et vis-à-vis duquel, sur l'autre rive, existait un camp similaire. Kanitz² trouve que le camp de Transdierna, un oblong de 100/94 m., aurait eu son emplacement sur la rive gauche

¹ Ouvr. cité, II, p. 15, fig. xxv.

² *Ibid.*, p. 449 și urm.

Fig. 24. — Relief votiv mithriac.

Fig. 25. — Mare scaun de piatră; de-asupra, una din marile cărămizi.

de Tekija (fig. 20). Un grand nombre de maisons, récemment ajoutées à celles existantes à la date du voyage de Kanitz (fig. 22, à droite), rend très difficile un nouveau examen du caractère des constructions antiques qualifiées par Kanitz comme des restes d'un camp. Au contraire, à l'occasion de la récente construction du grand bâtiment de l'Administration des Portes-de-Fer (fig. 21), sur l'emplacement même indiqué par Marsigli pour le petit camp romain, on a pu constater que celui-ci y existait réellement. On n'y a pas fait des fouilles pour déterminer les constructions antiques, mais, en jetant les fondations du nouveau bâtiment, on a trouvé de gros murs, dont quelques pans sont restés visibles et qui, ajoutés à la configuration et aussi à l'extension du terrain occupé par les constructions antiques, y indiquent le camp identifié par Marsigli (fig. 21) ¹.

Dans les fondations du nouveau bâtiment on a trouvé:

1. „La statue votive de Juno Regina“ (fig. 23) érigée par le décurion du municipe Dierna à l'occasion d'une nouvelle dignité obtenue, celle de *quinquennalis portus*. En dehors de sa valeur comme exemplaire d'art provincial local, ce monument est important pour les don-

¹ Ce plan nous le devons à l'amabilité de M. l'ingénieur Nenad Popovič.

nées de l'inscription. Entre ceux-ci elle est une nouvelle infirmation de la relation d'Ulpius¹, qui dit que Dierna était „colonia a Divo Trajano deducta“. L'inscription C I L, III, 4468 précisait déjà que Dierna est devenue colonie après Drubeta.

La nouvelle inscription nous offre aussi l'occasion de proposer pour l'inscription C I L, III, 8009 (= 1559) la lecture „M(unicipii) D(robete)“, au lieu de „M(unicipii) D(robete)“, pour les raisons suivantes : a) l'inscription a été trouvée à Slatina, localité située entre Dierna et Tibiscum et beaucoup plus loin de Drubeta que de Dierna ; b) habituellement, dans les inscriptions, Drubeta apparaît avec sa dénomination complète, qui était „Municipium Hadriani Drubeta“ (ou „Drobeta“) et, à partir de Septime Sévère „Colonia Septimia Drubeta“. Une conséquence de cette rectification c'est que l'hypothèse d'une dépendance administrative du vicus Ad Mediam de la ville de Drubeta² n'est plus acceptable, parce que cette hypothèse se basait principale-

ment sur la lecture „M(unicipium) D(robete)“ dans l'inscription 8009 (= 1559).

2. Fragment de „monument votif mithriaque“ (fig. 24), dont la partie inférieure garde les traces d'autres représentations. Dans la scène centrale nous remarquons comme particularités de représentation : chez le dieu la gaine du couteau suspendue à son épaule et voltigeant à côté de son manteau ; chez le taureau la terminaison de la queue en double épi de blé.

3. Fragment de la moitié droite d'une inscription funéraire.

4. Plusieurs briques avec l'estampille : „D(e) R(e) P(ublica) D(terna)“.

5. Une grande „chaise en pierre“ (fig. 25) et plusieurs pièces architectoniques, entre lesquelles un chapiteau décoré de feuilles d'acanthé.

6. Beaucoup de monnaies de l'époque romaine impériale, dont nous avons noté seulement quelques-unes, datant depuis M. Agrippa jusqu'à Constantin-le-Grand et d'autres empereurs de sa famille.

¹ Cf. Paribeni, *Optimus Princeps*, I, p. 315.

² Mommsen, *C. I. L.*, III, *Ad Mediam*.

MĂNĂSTIREA ZAMFIRA

DE VICTOR BRĂTULESCU.

— o —

Biserica cea veche (Fig. 1) a rămas biserică de cimitir, căci în locul ei s'a ridicat biserica mare, a cărei faimă se leagă de numele pictorului Grigorescu (Fig. 2).

Pisania vechii ctitorii a Zamfirei are cuprinsul următor :

„Cu vreaarea Tatălui și Fiului și Sfântului Duh s'au început aastă sfântă i dumne-

Mihail Racoviță Voivod, meșta Iule 29, dni, leat 7251. Și au fost popa Ion ostentor¹” (Fig. 3).

Bisericuța veche a mănăstirii Zamfira, așa cum se înfățișează astăzi, cu acoperișul scund, modificat în cursul vremilor, a avut, de sigur, un pridvor deschis, sprijinit pe coloane, ca și la cele din împrejurimi. Din aceste coloane n'au mai rămas decât

Fig. 1. — Biserica Veche din Zamfira-Prahova

zeiască biserică ce este hramu Sfintii Troiți, cu osteneala și cheltuiala dumnei (sic) răposatei jupânesi soția dumnealui răposatului jupânului Manul Apostoli, în zilele răposatului Domnului (sic) nostru Io Neculae Voivod, și, rămânând unefărșită (sic) de ce mai sus numită, și au rămas ostentitori noru-sa, Smaranda, fiica răposatului Bălăceanu], încă fiindu vād. rămas[ă], cu un cocon, și anume Manoilu. Și s'au sfârșitu în zilele Măriei Sale Domnului nostru Io

cele două laterale angajate în ziduri.

Forma bisericii este aceea de treflă, având un pronaos redus, iar sâni, în loc de a fi rotunzi, cum sânt în interior, în exterior apar în linii și unghiuri.

În laturea de Miazăzi s'a adăugit, în vremile din urmă, o încăpere cu pivniță, în care se păstrează osămintele călugărilor moarte aici².

¹ Vezi și N. Iorga, *Inscripții*, II, p. 79.

² V. fig. 11, planul.

Pronaosul este redus, și se desparte de naos prin două coloane cu arcuri simple, de-asupra cărora se ridică un zid despăr-

Fig. 2. — Mănăstirea Zamfira. Biserica mare.

țitor. În locul altor două coloane laterale, care apar la bisericile de acest tip, meșterul a rezolvit problema prin îngroșarea zidului. Într'adevăr, linia dreaptă a zidului exterior dă impresia că pronaosul este mai mare decât naosul. Ea se frânge însă înăuntru, formând un unghi drept și un intrând masiv de cărămidă, din care apoi se deschid sâni de formă rotundă, în interior, de formă poligonală, în exterior.

Naosul, prin urmare, are o formă curioasă în exterior; în interior păstrează însă forma obișnuită.

Altarul, de formă rotundă, cuprinde în grosimea zidului două firide, scobite de la pardoseală chiar și împodobite cu un arc, ale cărui baze sânt însemnate prin profiluri de cărămidă. În scobitura din laturea nordică, unde se află proscomidia, găsim două mici firide, una săpată în zid spre Est, cealaltă spre Vest, iar ferestruica prin care pătrunde lumina are un cadru și un frumos ornament de piatră înăuntrul cadrului.

Tâmpla este de zid, fără uși laterale și fără uși împărătești. În locul lor apar perdelele. Deschizăturile ușilor sânt împodobite cu arcuri trilobate, care se razimă pe stâlpii de cărămidă cari, la rândul lor,

sustin tâmpla. De-asupra fiecărui stâlp, un chip de inger cu aureolă își întinde aripele. Pentru icoanele împărătești, meșterul care a făcut tâmpla a săpat în zid, scoțând o margene în relief, pentru a încadra icoanele.

Un ornament rotund, realizat tot din zidărie, este împodobit cu medalioane, care mărginesc chipul lui Iesei culcat, ceea ce, precum am mai arătat, amintește genealogia lui Isus și legenda asiatică a viței de vie care se întinde și cuprinde Împărăția cea mare a creștinismului.

Urmează prăznicarele, iar, în registrul de sus, apostolii. A fost zugrăvită în secolul al XIX-lea (fig. 4).

Zugrăvelile au fost acoperite cu var și cu o văpsea

Fig. 3. — Mănăstirea Zamfira.
Fisania și cadrul de piatră de la biserica veche.

de culoare roșă, destul de urită.

Hramul este Sf. Treime, precum o arată

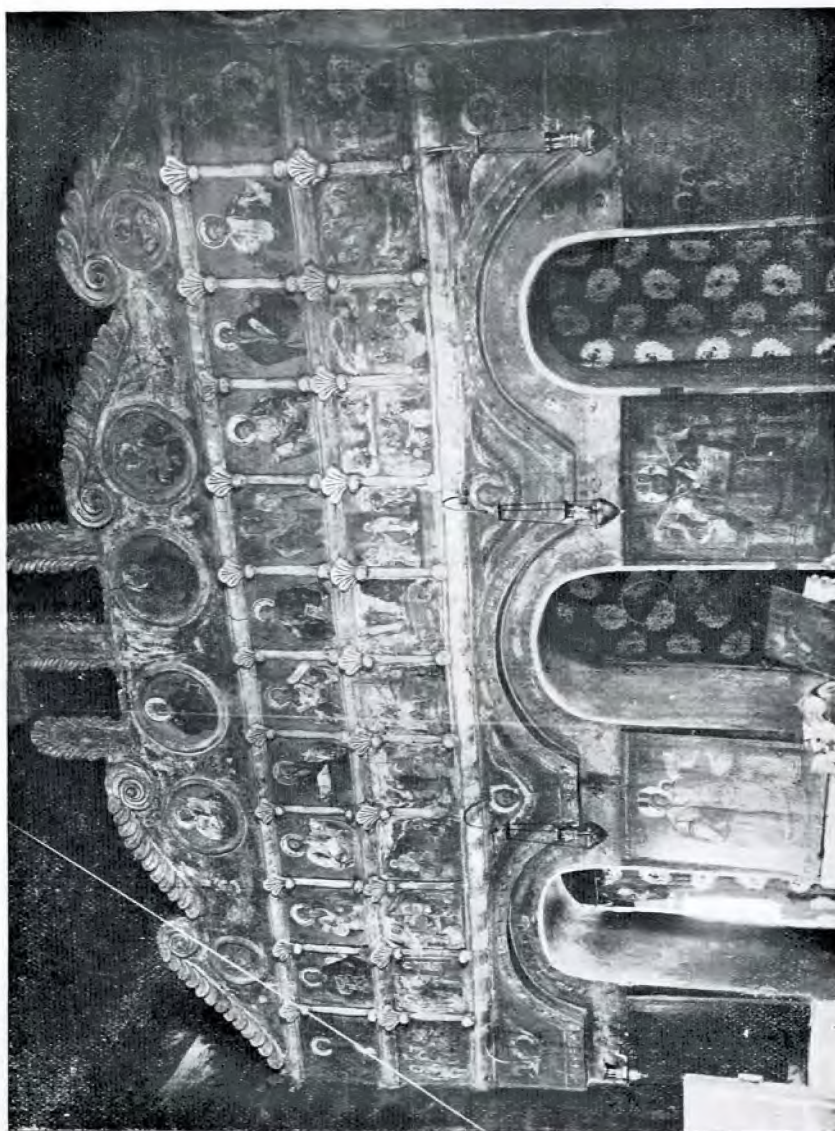

Fig. 4. — Mănăstirea Zamfira. Tâmpla.

pisania și icoana din laturea sudică a tâmplei.

Mai sânt câteva icoane vechi, de la începutul secolului al XIX-lea.

Maica Domnului în pronaos (fig. 5),

Fig. 5. — Mănăstirea Zamfira. Icoana Maicii Domnului.

de factură grecească, Sf. Nicolae, de factură românească (fig. 6), Sf. Treime de la tâmplă, chiar de la întemeierea bisericii, cum o arată un rest de inscripție cu numele zugravului (fig. 7).

Sf. Ioan Botezătorul, de factură grecească, având inscripția: 'Εν τῷ ἔ. 2021. 'Οκτωβρίου 21, παρὰ Νικολάου τοῦ ἐξ Ἄνους, adică: „În 1830, Octombrie 21, de Nicolae din Enos“ (fig. 8).

Mobilierul. Ctitorii bisericii au știut s'o inzestreze cu mobilier de bună calitate, cum sânt cele două analoage, frumos incrustate cu sîdef și tetrapodul sau iconostasul cel mic, impodobit de sculpturi cu motive vegetale.

Partea superioară a analoagelor, pe care se așează cărțile de slujbă, este impodobită în același chip, cu un ornament vegetal, realizat însă din bucăți de sîdef. Trunchiul sau piciorul analogului are forma unei prisme cu opt laturi, fiecare latură având

două panouri de formă dreptunghiulară, despărțite între ele prin câte un pătrat, care este înscris într'un cerc, iar, în cerc, o stea în șase colțuri. Privite de la o oarecare depărtare, pătrățelele acestea formează un brâu care încinge analogul. Muchile și marginile laturilor prisme sânt marcate prin câte trei linii de sîdef, de culoare albă și neagră, aplicate pe fondul de culoare închisă al lemnului. Ele intrerup brăul descris mai sus. Cele marginale închid, în partea superioară, fața prisme, iar cea din mijloc marchează muchea laturii.

În partea de jos, fiecare față este marcată printr'o tăietură de forma unui romb, deschis spre podea printr'o figură ce aduce cu un pahar întors (fig. 9).

Iconostasul mic, pe care se așează de obicei icoana praznicului, prezintă patru panouri sculptate, cu motive vegetale; trei dintr'insele, cele laterale și cel din dos, sânt scobite și pătrunse de un cerc

Fig. 6. — Mănăstirea Zamfira. Icoana Sf. Nicolae.

de formă ovoidală, având lujerele încărcate de frunze și flori. Panoul din față prezintă un ghiveci de forma unui pocal cu picior, din care se înalță o tulpină

Fig. 7. — Mănăstirea Zamfira, Icoana Sf. Treimi.

Fig. 8. — Mănăstirea Zamfira Sf. Ioan Botezătorul.

dreaptă, terminată în vârf printr'o floare. Din tulpina principală se desfac o serie de lujere, care se îmbină și se împletesc dând naștere unui sistem de ornamente

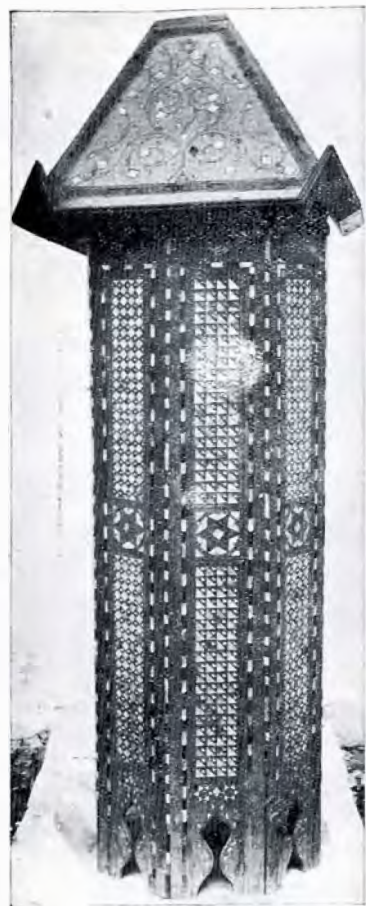

Fig. 9. — Mănăstirea Zamfira. Analog din secolul al XVIII-lea.

vegetale, foarte asemănătoare celor din miniaturi și din unele zugrăviri din epocă.

Două frunze de stejar din partea superioară întregesc două spații și amintesc sculpturile tâmplor din epoca Mavrocordatilor (fig. 10).

Planul bisericii, în formă de treflă, amintește tipul, foarte răspândit în secolele trecute, după care s'a inspirat și meșterul bisericii de la Fundeni, din apropiere (fig. 11).

Clopotnița bisericii Mitropolitului Nifon, cu baza un pătrat, am redat-o pentru caracterul ei tradițional (fig. 12).

Pivnița. La oarecare depărtare spre Nord se înalță fostul conac al ctitorilor, care ar trebui refăcut și redat vechiului său rost, mai ales că arhitectura i s'a păstrat în foarte bună parte. Clădirea slujește astăzi

pentru fânărie și paznic: pivnițele boltite amintesc însă vechiul aspect al unei case bogate, încărcată cu tot ce trebuie pentru bunul traiu al stăpânilor.

Intrarea este orientată spre Vest, are trepte de stejar și două bărne groase pe care se scoborau cu odgoane buțile cu vin și țuică din livezile și podgoriile de altădată. Odinioară pivnița a avut un gârliciu, de-asupra căruia va fi fost pridvorul deschis, care cred că se prelungia și în latimea de Nord, pentru a avea frumoasa perspectivă asupra munților.

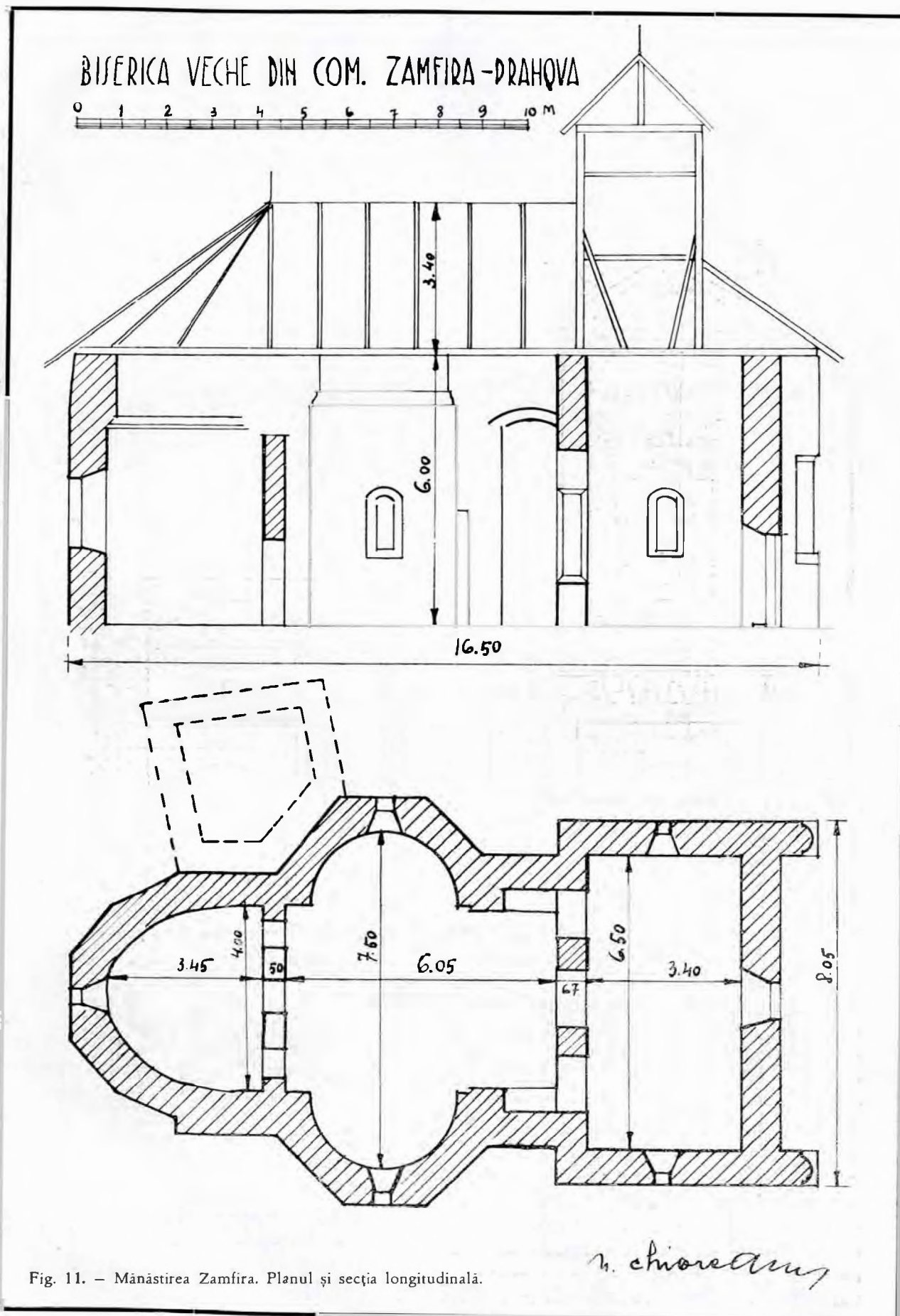
Pivnița este împărțită în două părți principale, despărțite printr'un zid. Odinioară prin acest zid era o intrare care lega cele două părți arătate mai sus.

Partea din spre Nord este alcătuită din două despărțituri boltite cilindric și spri-

Fig. 10. — Mănăstirea Zamfira. Tetrapod din secolul al XVIII-lea.

jinite, în mijloc, printr'un picior din care se desfac două arcuri, al căror rost este acela de a sprijini cele două bolți cilindrice paralele.

CLOPOTNIȚA MĂNĂSTIRII ZAMFIRA DRAHOVA

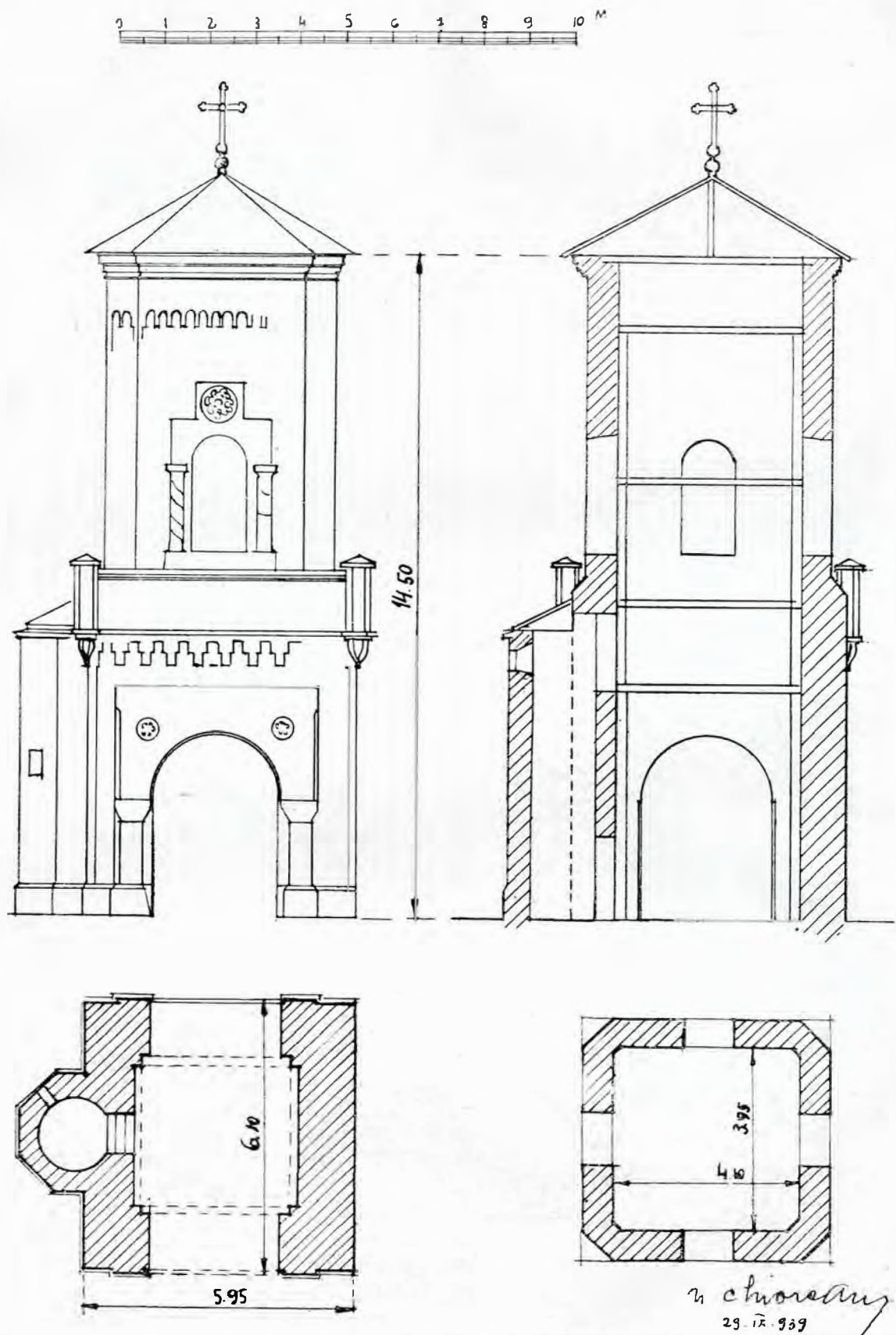

Fig. 12. — Mănăstirea Zamfira. Clopotnița din secolul al XIX-lea.

Partea din spre Sud are trei despărțituri, ce dau una într'alta. În cea din spre Vest, boltită în formă de calotă, cu nervuri de cărămidă, intri printr'o ușă așezată spre laturea sudică. Odinioară se putea intra și prin pivnița cea mare în această încăpă. Intrarea aceia a fost însă zidită, probabil pentru ca vinurile să nu se influențeze de murăturile din celelalte încăperi. Din încăperea aceasta dai în cea din mijloc, de aceeași mărime, printr'o

de grâu¹, o foarte prețioasă notiță privitoare la ctitorii bisericii Zamfira și la averile de altădată, precum și asupra ctitoriei lui Nifon Mitropolitul, — biserica mare —, zugrăvită de Nicolae Grigorescu.

Articolul părintelui Popescu este întregit printr'o descriere a d-lui Adrian Maniu, care vorbește și de începuturile marelui pictor Grigorescu².

Din însemnările părintelui N. Popescu s'a copiat în sinodiconul mănăstirii istoricul

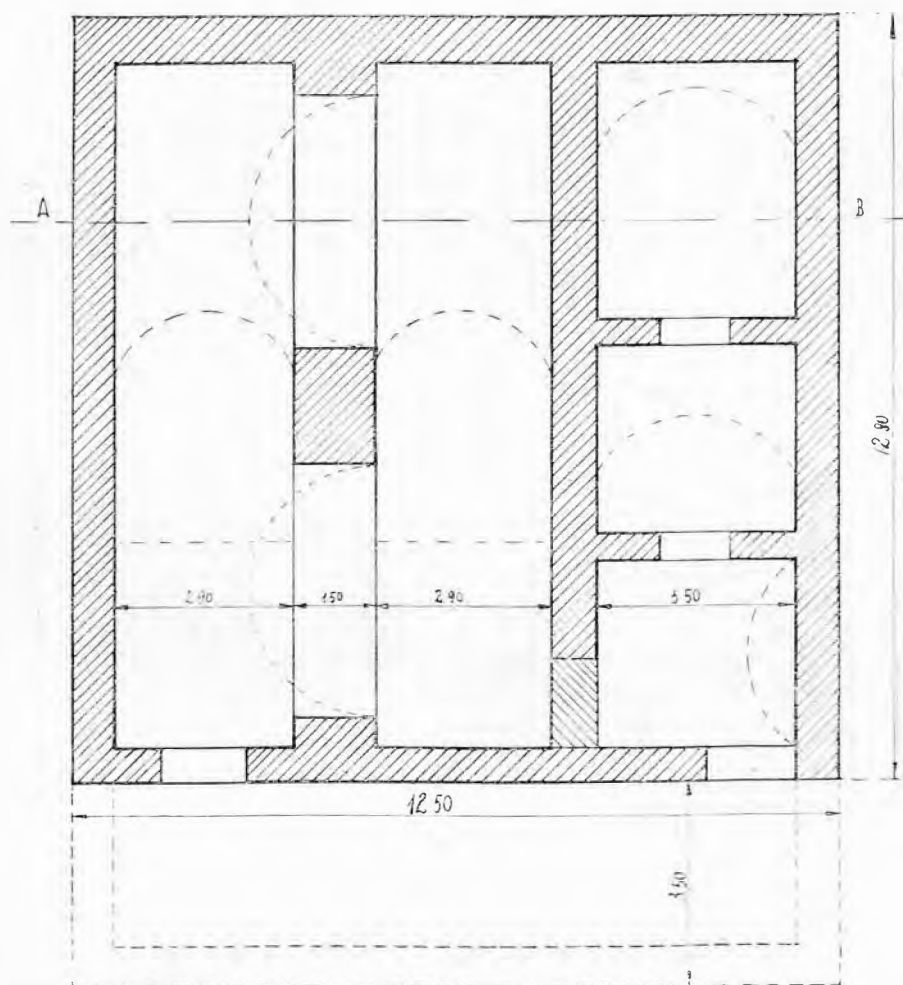

Fig. 13. Mănăstirea Zamfira. Planul pivniței.

ușă centrală. Încăperea a doua este însă boltită cilindric, ca și cea din fund, ceva mai mare, în care intri tot printr'o ușă, așezată în aceeași axă (fig. 13). Casele de de-asupra pivnițelor nu-și mai au întrebuințarea lor de odinioară. În locul fânului, care s'ar muta în altă parte, aici s'ar putea așeza atelierul, care a ars acum câțiva ani. Ar fi și mai retras de restul mănăstirii.

Asupra trecutului acestei mănăstiri părintele Nae Popescu a publicat, în „Boabe

de mai sus, pentru înlesnirea cercetărilor și a vizitatorilor. Nu cred inutil a aminti, măcar în treacăt, pe acești ctitori, a căror faptă creștinească a dus la întemeierea unei mănăstiri, bogată altă dată, destul de săracă astăzi, resumând cele arătate de părintele N. Popescu, în articolul amintit

¹ Anul IV, No. 2, pp. 98-101, Februar 1933.

² Contractul lui Grigorescu pentru zugrăvirea bisericii lui Nifon a fost publicat de părintele Gh. Moisescu.

și de d. profesor N. Iorga mai înainte¹.

Zamfira este, cum arată și pisană, soția lui Manuil Apostolu, negustor cunoscut în vremea lui Brâncoveanu. Ea începe biserica în vremea lui Nicolae Mavro-cordat, prin urmare înainte de 1730, dar, murind, o lasă neterminată. Noră-sa Smaranda, fiica boierului Ion Bălăceanu, căsătorită, prin 1740, cu Manuil, fiul lui Manuil

boierești așezate spre Nord și împărțite după vechea rânduială: cu pivnițe boltite, cu încăperi mari și cu cerdace largi spre Vest și Nord, pentru a avea perspectivă și pentru a supraveghea mai ușor moșia. Casa este și astăzi în ființă, după cum am arătat mai sus.

La biserica boierului veniau și oamenii de pe moșie, clăcașii din jur, iar mai

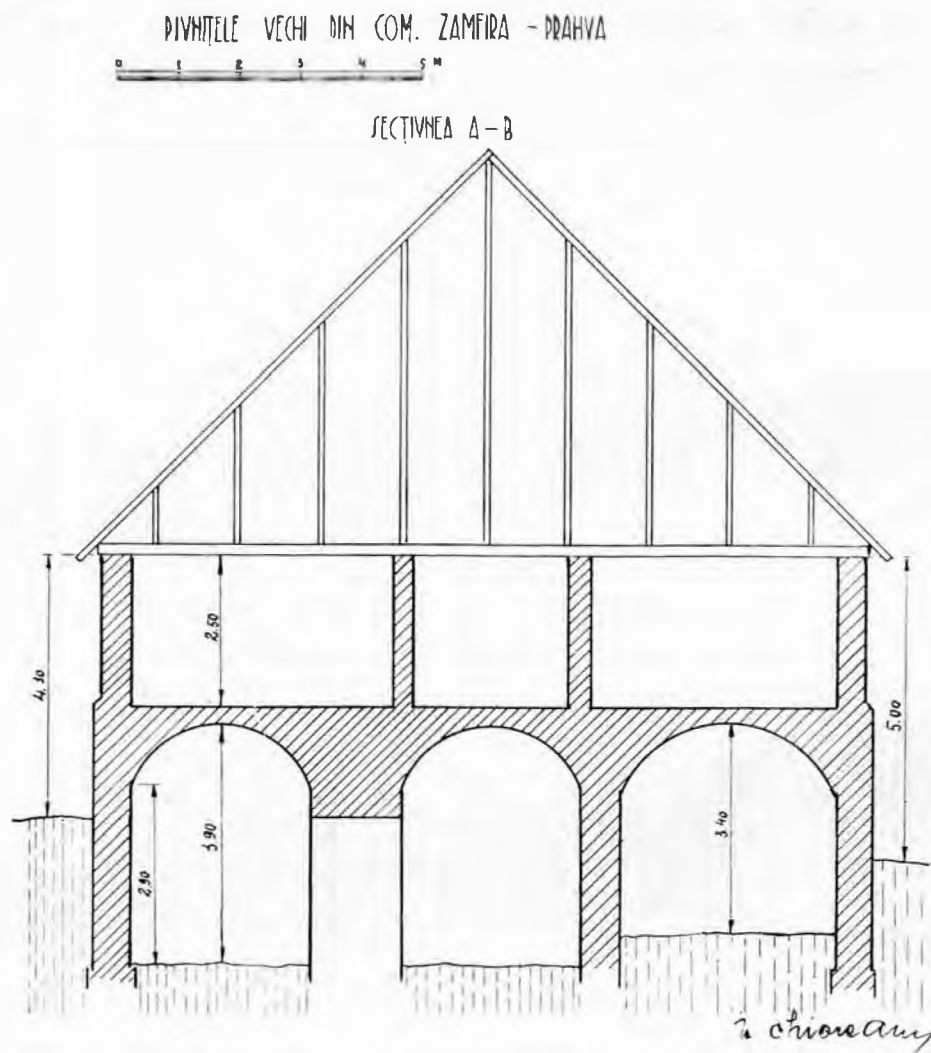

Fig. 14. — Mănăstirea Zamfira. Secția în clădirea de de-asupra pivniții.

Apostolu și al Zamfirei, o isprăvește în 1743, văduvă fiind.

Părintele N. Popescu are dreptate când afirmă că numai pentru moșiile ei această bogată biserică a fost trecută în rândul schiturilor, din biserică de sat, cum fusese odinioară. La aceasta se poate adăugi că biserica a fost ridicată pentru nevoile casei

târziu, când vechile așezări sociale s'au schimbat, boierii au murit, biserica a rămas a satului. Așa s'a întâmplat în foarte multe cazuri, în care satul, singura realitate permanentă, a devenit stăpânul bisericii.

Și în secolul trecut ca și în vremile noastre, dorința de învoire era tot mai vie, și conducătorii de atunci ai schitului arătau că biserica Zamfira s'a dărăpănat și că trebuie neapărat reclădită împreună cu chiliile din jur. Lucrul îl afirmă egumenul

¹ N. Iorga, *Țara Românilor : I. România. I. Județul Prahova*, Vălenii-de-Munte, 1910, pp. 33-9; *idem, România*, I, 1939, pp. 282-7.

Nil, în raportul său din 1852, și îl întâlnește mitropolitul Nifon, care clădește noua biserică și mută aici călugărițele de la schitul Roșioara¹.

Schitul cel nou luă numele ctitorului său: „Schitul Nifon“, nume ce nu a putut prinde, din pricina primei ctitorii a Zamferei, care trecuse și ca nume al satului închinător al vechiului schit.

Pentru biserica nouă starețul mănăstirii Ghighiu, arhimandritul Eftimie, se tocmește cu meșterul grec Mihail Eftimiu să gătească biserica în 1855 de roșu, iar în toamna anului 1856 să fie și tencuită.

În vara anului 1856 el încheie și contractul de zugrăvire cu pictorul Nicolae

Grigorescu, din a cărui operă nu a mai rămas neatins decât un număr mic de icoane, fiindcă în 1904 pictorul Toma Vintilescu a revenit asupra operei maestrului, din indemnul mitropolitului Ghenadie¹.

Adaog pentru încheiere și ceva privitor la averile Mănăstirii Zamfira, înainte de secularizare:

„Moșia Zamfira unde se află schitul cu case, pivniță, păture, coșar, moară și bordei de cârciumă, două locuri în dealul Seciului, trei vii în dealul Scăenilor, cum și moșiile Sărari, Vitioara, Mălăești sau Ciobănești și Vânăta, mai toate încălcate de moșneni și de boierii Filipești².“

¹ Gh. I. Moisescu, *Contractul lui N. Grigorescu pentru zugrăvirea bisericii de la Zamfira*, Cernica, 1936, p. 4.

¹ *Ibid.*, p. 5.

² După inscrierile din Sinodiconul mănăstirii.

CETATEA SILISTREI LA 1829

DE N. IORGA.

— o —

Am tipărit în vol. VIII din *Istoria Românilor* câteva planșe contemporane înfățișând scene din războaiele secolului al XVIII-lea dintre Ruși, Austrieci și Turci. Ele sânt luate dintr'un frumos album, de o mare raritate, pe care mi l-a dăruit d. Ciuntu din Galați.

Ele sânt întrecute cu mult de stampe în color, lucrată de Fr. Campe la Nürnberg, fără îndoială după un desen contemporan, pe care o dăm aici.

Ea are preț supt mai multe raporturi.

Întăiu îngrijirea costumelor turcești și a uniformelor armatei Țarului nu cuprinde niciun element de închipuire. Câțiva dintre ofițerii ruși sânt portrete.

Dar mai ales vedem de-asupra Dunării, chiar dacă o mărgenesc stânci neexistente, zidurile întregi, de atunci total dispărute, ale cetății.

— — —

CETATEA SILISTREI ÎN 1829

COMUNICĂRI

ADUNATE ÎN 1925 DE N. A. CONSTANTINESCU.

—o—

INSCRIȚII ȘI ÎNSEMNĂRI DIN SCORȚENI, BORDENI (JUDEȚUL PRAHOVA) ȘI SATELE VECINE.

I. Scorțeni.

Biserică de zid, navă, scundă, încăpătoare, cu boltă la naos și altar, plafond, suprimat la pronaos, odată cu turla de lemn și cu balconul, la reparația din 1937-9, făcută supt supravegherea C. M. I.

Piatra inscripției, aruncată la reparația din 1848-50, din care un fragment s'a găsit supt pragul ușii, rău stricat¹:

„[† Cu vrerea Ta]tălul și cu a [Fiului și cu ajutorul] Duhului Sfânt s'au [făcu]t [a]astă sftă și

„[Prea Lum. Domn Io Costandi]nă Alixandru Ips. etc.“, ea s'ar fi zidit între 1802 și 1806.

Ctitorii s'au însemnat în josul icoanei de hram cu Sf. Împărați și, sus, pe tron aurit, Cuv. Paraschiva: „Acestă S-tă icoană ce este hramu S-t[ei] Beserici s'au zugrăvit cu cheltuiala titorilor ce au făcut S-t[a] Beserică: *Popa Costandin, Costandin Log[ofăt], Marin Negru, Stan Pană, Dragomir Petriceanu, Anghel Pană, Stan Cojocar*“.

Pomelnicul de la Proscomidie, zugrăvit, în litere, tot așa de lung, pentru morți. Pe păretele

Biserica veche Cuv. Paraschiva din Scorțeni, înainte de reparație.

dumzeească bes[er]ică intru rugăcunea și [cinstea Prea Cuv. n. Maice] S[fân]tă [Par]aschi[va] în zilele [Prea Lum. nostru Dom]nă Alixandru Ipsilant V[oevod...], Mitropolit [fiind...]“

După această lectură biserica s'a zidit între 1774 și 1782, cum s'ar deduce și dintr'o listă de socoteli (doc. Scorțeni, I, b. 32) din 1780, cu „deschisu bisericii“. Dacă reconstituim lacuna:

¹ Rectificăm aici inscripția tipărită întâi în *Omagiul lui I. Bianu*, 1916, *Câteva inscripții...*

din tăietura zidului, încă un pomelnic, ilegibil, de vii și morți. Am reprodus numai numele ctitorilor de la reparație, poate și adaosul (?) bisericii, pe la 1848-50, cari se văd și zugrăviți în pronaos.

„Pomeniște, Doamne, vii:

Stirian (Scorțeanu), Elenca, Gh., Alexandru, Maria, Luxandra cu tot neamu lor; Anastase (Bordeanu), Despa, Safta, Ioan, Gligorie; Gligore (Marin Negru) Safta, Costandin, Caterina“, etc., etc. Urmează un lung pomelnic de nume comune.

Ctitorii din 1848-50: 1. Familia lui „D. Stirian

Scorțeanu, fiu țepitar (= de Pitar)“, cu trei băieți: Alex., Gh. și Costache, îmbrăcați europenește, și „cocoanele“: Ilinca (soție), Marghioala (Maria), Luxița, Lencuța, fete, luxos îmbrăcate în moda urbană. 2. Familia „D. Pos[telnic] Anastase Bordeanu și post. Despa“, cu fiii: „d. Ioan și d. Gligore“, „coc. Safta“; 3. Familia „Iupân Gligorie sin Marin Negru“ și Safta, cu doi fii: Constantin și Catrina, — îmbrăcați negustorește (moda veche), cu excepția fiilor lui Bordeanu, cari urmasu moda nouă.

De-asupra ușii, afară: „Pavel Dulgheru“, în dreapta: Arh. Gavriil cu foae: „Vedeți, oameni,

Obiecte :

Icoanele de la tâmplă: 1. Icoana de hram (v. mai sus). 2. Isus Hs. „1847 de Hristache Zugr.“ (poate cel ce a zugrăvit biserica la reparația de la jumătatea secolului al XIX-lea). 3. Maica Domnului, de aceeași mână. 4. Sf. Nicolae și ușile noi, de Vintilescu-Ploști, 1892, zugrav de rău gust modern. 5. Maica Domnului, cu opt sfinți în jur, pe masă, cea de la 1848.

Iconostasul vechiu, factură ca icoana de hram, deci pe la 1780. Vechile *uși împărătești*, aruncate, par cu mult mai vechi ca 1750: reprezintă Buna Vestire, cu David și Solomon, iar, în registrul de jos, alte două personaje; desemn admirabil

Cititori: Familia Sterian Scorțeanu : de la dreapta la stânga : D. Stirian Scorțeanu fiu de Pitar (greșit te pitar) cu fiii: Gheorghie, Alexandru, Costache (cel mic), apoi Cocoana Ilinca, cu fetele: cc. Marghioala (= Maria în pomelnic), cc. Lucsița (= Luxandra), cc. Lencuța — păretele Sud al bisericii Scorțeni.

ce zice Mihail, feriți-vă“; în stânga Arhanghelul Mihail cu paloș de flacări: „Cine va intra în biserică spurcat, de sabia asta va fi tăiat“.

Pe plafonul balconului desființat, frumoasă însemnare: în jurul lui Isus Hristos:

„3. Eu sânt ușa: Prin mine de va intra cineva să va mântui și va intra și va ieși și pășune va afla. Furul nu vine fără numai ca să fure și să ucigă și să piarză. Eu am venit ca viață să aibă și de prisos să aibă. Eu sânt păstorul cel bun. Păstorul cel bun sufletul său pune [pentru oile sale] și cel. 1.“. Pe plafondul desființat al Pronaosului, în jurul Maicii Domnului: „Ușa milostivirii deschide-o no, blag-tă Născătoare de D-zeu..., etc“

și colorit viu, cu legende în cursiva greacă. Acestea ar putea proveni de la Mănăstirea Mislă, scoase din us, acolo, probabil, înainte de a arde biserica.

Icoane vechi, scoase din us (depuse în tînda bisericii, împreună cu toate obiectele vechisteaguri, sfeșnice).

1. Sf. Ioan Botezătorul, cu aripi, ține un potir, cu Isus, „agneț bojii“; pare din secolul al XVII-lea.

2. Isus pe tron, cu Maica Domnului și Sf. Ioan, tot așa de vechi.

3. Maica Domnului cu Isus și doi arhangheli, colorit viu, secolul al XVIII-lea.

4. Arhanghelul Mihail cu sabie turcească, jam-

biere și ciacșlri roșii de Arnăut, frumos desen stilizat; secolul al XVII-lea (?).

5. Iconiță rusească, cu scene; începutul secolului al XVIII-lea (?).

6. Cruce de tâmplă „Raspetlia Hristu“; pictură distinsă.

Icoanele din Pronaos: două (Isus Hristos și Maica Domnului) samănă cu ușile împărătești actuale, iar două: a Sf. Nicolae și a Schimbării la față, circa 1845-50, de altă factură decât ale lui Hristache Zugravul; colorit distins.

Între Sfeșnicile vechi, de strung, părăsite, se află patru sculptate de mână, două luând forma de șarpe. Pictura bisericii pare să fie a lui Hristache Zugravul de la 1847, dar s'a renovat oribil de nepriceputul Vintilescu la 1892.

Cărți:

1. *Penticostar*, 1767, Episcopia Râmnicului. Pe scoarță. „Să se știe de când am fost grămătic la sfânta biserică. Popa Costandin ot Scorțeni“.

„Zăpadă la 30 Mart 1852 de 2 palme“.

Pe la mijloc: „1835, Popa Gheorghe“. „De când popa C-din a botezat pe băiatul Petre; 1814“.

2. *Triod vechiu*, titlul lipsă, „Aceasta să se știe, de când am scris eu, diaconu Din ot... 1808.“

„Aceasta am scris eu, Ion Logofăt, precum să [să] știe când am fost la biserică aici, la..., am ajutat popi State Bordeni..., August 1780. Ion logofătul ot sat Scorțeni am scris...“ Același, la 1781.

În alt loc: „Să să știe când am scris: la leat 1810, Fevr. 19, în sf. biserică..., eu Popa Costandin“.

În altul: „Să se știe când am scris eu... pă acest sf. și dz. Triodu, când era Muscalii în sat, ipac (?) aci la Scorțeni..., la leat 1810, Martie 29...; eu diacon Gheorghe“ – Același semnează „ot Scorțeni“ și la 1811 și la 1816, Maiu.

Pag. 227. „La leatu 1805, la luna lui Iulie, 25, întâmplatu-s'au un fricoșat potop, care, făcând cercetare, la nicio carte nu s'au găsit să mai fi fost asemenea potop, fără decât înfricoșatul potop dă la Noe, care, după păcatele noastre, mulțime dă oameni și multă lipsă s'au făcut, și am scris și am iscălit“ (indescifrabil).

Pag. 257. Formulă de răvaș: „Acest om, anume Gh., merge până la Buzău fiindcă are trebuință aculu (*sic*); să nu aibă supărare atâta la mergere, cât și la întoarcere, fiindcă este om bun de aici,

din satul Scorțeni, și i s'au dat răvașu, ca să fie nesupărat; 1829, Iulie 11“.

Ibid. „Să se știe de când sânt la biserică; în doi ani de zile amu fost paracliser cu dnu Iancu Scorțeanu, 1861, și acuma, cu mila lui Dumnezeu, sânt cântăreț de doi ani și jum. în strana dreaptă, dar nu pă muzichie și (= ci) aminterea *practisatu*,... anu de 1865 eram răgușit tocmai la Paște. 1865 Martie 26. Tănase Bădulescu“.

Pag. 330. „Să se știe de când am scris eu diaconu Gh. ot Scorțeni..., de când au murit Catrina Diiaconeasa, la leat 1811, la 1. Noevre 10 zile, etc.“

Pag. 380. „Aici am scris eu păcătoșul și smeritul Grigorie Logofăt, ci oricare pravoslavnic cititoru să va întâmpla a cetia aceasta, să mă pomenească,

Biserica veche Cuv. Paraschiva, din Scorțeni, desenată după tabloul cu ctitorii.

etc.; Oct. 25, leat 1788“.

Ibid. O listă cu parale, fără dată. „Din Bordeanu, par. 20, Costandin, par. 20, Stan sin Pană, par. 20, Dragomir 20, Samoilă 10, baba Marica..., unchiiaș Stan 5, Vlad 10, Neguș par. 60, Anghel par. 20, Stan..., Stancu 10, Dragu 10. Semnat: Grigore Logofăt Scorțeanu“.

3. *Apostol*, 1774, Mitropolia București.

4. *Penticostarion*, 1775, Episcopia Râmnic.

5. *Apostol*, 1784, Mitropolia București.

Pe scoarță: „Acest d-zeesc Apostol este al popi Niculae, și cine s'o increde ca să-l fure să fie anathemi; 1840“, fila 3: „Acest sf. Apostol l-au cumpărat Negușu i Marin i Dragomir i Badea dă la sf. Mitropolie, și l-au luat la sf. biserică a Scorțenilor, ca să fie pentru veșnica pomenire, în Octombre 15“. Pe filele trei de la urmă: „Gheorghie Logofăt“.

„Acest sf. și dz. Apostolu este al sfintei biserici Scorțeni, unde să prăznuiește hramu Cuv. Paraschivi. Am însemnat aici cu mâna mea de țărână : era la leat 1812, luna lui Oct. 22. Deaconu Gh., Scorțeni“.

6. *Molitvenic*, 1853, Sibiu, de „Episcopul Neuniților, V. Moga“. Tip. I. Bart.

7. *Liturghier*, 1853, de Chesarie al Buzăului, București, Tip. Eliad.

La pag. 1: „Această s-tă Leturghie este a lui

I. D. Postelnic Anastasie Bordeanu, D. Ioan, D. Grigore (fii), Postelniceasa Despa (soție). Cocoana Safta (fiică).

II. Iupan Gligoresin Marin Negru, Safta, Costandin și Catrina (soție și copii) (desemn C. Săndulescu).

Petre sin Popa Costandin ot Scorțeni, județul Prahova, căpătat de la părintele starețu M-rii Cernichi, spre pomenire celor mai înainte însemnate; și cine va îndrăzni, etc.; 1841, Dich.“

8. *Prohodul* acum întâiu tipărit în zilele preainălțatului nostru Domn a toată Țara-Românească Alex. Dim. Ghica, 1836.

9. *Evanghelie*, 1845, Tip. Neamțul.

„Această sf. și dumz. Evanghelie este cumpărată de supt iscălitul și dăruită sfintei biserici din satul Scorțeni spre pomenire-mi de orice preot slujitor; 1852, Dech. 26. *Pitaru Ioan Scorțeanu*“.

Alături o pecetie foarte pretențioasă, având și vulturul cu cruce, a lui Nicolai F. Bordeanu, 1852: „N. F. B.“ La urmă; însemnare de hirotonie la 24 și 25 Martie 1862 „pă comuna Scorțeni“ a preotului Nicolae [Dimescu].

10. *Octoih* 1846, la Buda, supt Ferdinand I-ii, îndreptat de Episcopul de Argeș Iosif.

„Noi cei mai jos numiți rugăm oricare slujitor al bisericii din satu nostru Scorțeni să binevoiască să ne pomenească; 1851 Dech. 4: Iancu Scorțeanu, Dimitrie Teșanu (?)“.

11-18. *Opt Minee* din ediția 1852, de Mitropo-

litul Nifon. „Acest Mineiat pă luna Ghenarie ce ni s'a dat de la sfânta Mitropolie, l-au cumpărat Badea Furtună spre pom. în veci, în drept lei 25, par 20; 1853 Sect. 1. Diaconu Gheorghe am scris.“

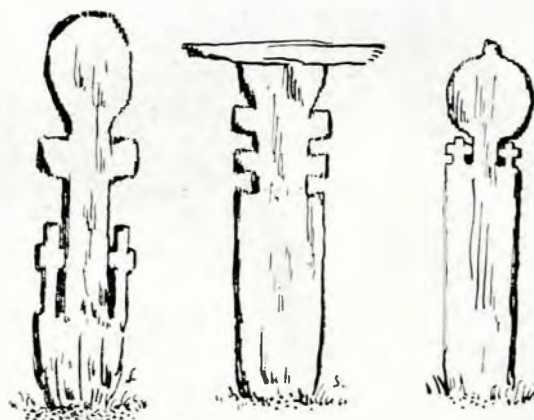
Însemnări similare de cumpărători, pe celelalte: „Radu Furtună cu feciorii“ cu 23,20 lei Mineiul pe Aprilie; cel pe August de „Gligore Marin Negru, cu 23,20 lei“ („Radu Pârvu am scris“); cel pe Septembrie de „d-lui logofătu Ion Costandinescu“ (iscălit C-din Gligorescu); cel pe Octombrie de „Iancu Scorțeanu și Ioniță Radu Cazan“ (semnați aceiași); cel pe Novembre de „Costandin Gligore... spre pom., fiindcă l-am dăruit eu supt-iscălitul, la leat 1854, Iulie 20: C-din Gligorescu Scorțeanu șazătoru în sat Scorțeni“.

Cel pe Decembre „de Dobre Stoica și Marin Stoica“, în 1854 (scris M. Stoica).

Mineiul pe Maiu, „din banii din cutia satului“ cu lei 25.

19-22. *Tipic* din 1851, „tipărirea întâi“; *Ceaslov*, 1854, cu însemnări de Preotul N. Dimescu 1870, Gr. C. Scorțeanu din 1872, Al. Costandinescu din 1883; *Penticostar*, 1854, F. 8, Tip. Episcopia Buzăului, supt „Imp. a toată Rosia Nicolae Pavlovici“; cumpărat de Iancu A. Scorțeanu, în 1871.

Cruci Pe aleia principală câteva cruci de piatră rău deteriorate :

Cruci din Cimitirul bisericii vechi de la Scorțeni.

1. Cea mai veche, din secolul al XVIII-lea cel puțin; inscripția măcinată de umezeală; „Cu vreaarea Tatălui...“

Pe cercul ornamentului din centru: *ВѢРЕНІЮ ІЗВѢНО ХРИСТЪ СПАСЕНІЕ* (= *ОТЦЕ БОЖЕ ИШДЫ ІЗВѢСТНО Хс.*), adică: „Tată ceresc, trimes-ai cu adevărat mântuirea lui Hristos“.

¹ Lectura, cu ajutorul d-lui Damian Bogdan.

2. Altă cruce frântă: „1860. Cu voea Sf. Troiță am ridicatu. Iancu Scorțeanu: Anastase, Stoica, Gligore sn... (șters).

Restaurația bisericii Sf. Cuvioasa Paraschiva din 1937-39, făcută cu cheltuiala d-nei Elena Gr. Georgescu (Ploești), descendenta unei familii de ctitori, a privit: refacerea acoperișului și învelitoarea cu șindrilă nouă, suprimând turla cu lemnărie putredă, înlocuirea pardosellii de lespezi, cu

ciment; desființarea plafondului putrezit, la pronaos, rezidirea și tencuirea soclului ruinat, la pronaos înăuntru și afară, construirea unui trotuar protector împrejur, văruiatul exterior și alte mici reparațiuni înăuntru, conform devisului Comisiunii Monumentelor Istorice, întocmit de d-l arhitect St. Becu. Prin aceste reparații biserica veche a fost salvată de la o ruină sigură, din cauza părăsirii complete în curs de zece ani trecuți.

N. IORGA. — *En rapport avec un „guide“ inconnu par le major D. Papazoglu.* — Le major Démètre Papazoglu, passionné d'archéologie, entre 1860 et 1880 et créateur d'un Musée de pièces rares, a donné un Guide du Danube, en roumain et en français, où on trouve des indications précieuses. Quelques notes sur lui et sur sa famille.

AL. BĂRCĂILĂ. — Nouvelles informations sur les environs des Portes-de-fer: Drubeta, Trans-

drubeta, Transdierna. — Résumé français par l'auteur à la fin de l'article.

VICTOR BRĂTULESCU. — Le couvent de Zamfira (district de Prahova). — Notes sur cette église, bâtie au commencement du XVIIIe siècle.

N. IORGA. — La forteresse de Silistrie. — Note sur une vue en couleurs de Silistrie vers 1800.

N. A. CONSTANTINESCU. — Notes sur des églises de village du district de Prahova. Fondations récentes.

R E D A C Ț I A :

SECRETARIATUL COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

BUCUREȘTI. — STRADA GENERAL BERTHELOT No. 28.

Secretar-Director : VICTOR BRĂTULESCU.

PREȚUL
LEI 120